

Svetlana Djačkova

LATVIEŠU VALODAS
ZINĀŠANAS
UN SABIEDRĪBAS
INTEGRĀCIJA

UDK 811.174+323.1(474.3)

Dj 045

Pētījums sagatavots Sabiedriskās politikas centra PROVIDUS Sabiedriskās politikas analīzes stipendiātu programmas ietvaros, ko finansē Sorosa fonds – Latvija, Atvērtās sabiedrības institūta Juridiskās iniciatīvas programma (*Open Society Institute Justice Initiative Program; JI*) un Pašvaldību un valsts pārvaldes reformu iniciatīvu programma (*Local Government and Public Service Reform Initiative; LGI*).

Par faktu precizitāti atbild autore.

Izdevums latviešu un angļu valodā pieejams internetā: www.politika.lv

Māksliniece SOLVITA OZOLA

Redaktore IEVA JANAITE

Konsultants prof. STĪVENS HEINEMANS,

Vanderbilta universitāte, Tenesi štats, ASV

© Svetlana Djačkova, Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, teksts, 2003

© Izdevniecība "Nordik", mākslinieciskais iekārtojums, 2003

ISBN 9984–751–32–5

KOPSAVILKUMS

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas viens no galvenajiem valodas politikas mērķiem ir bijis veicināt latviešu valodas apguvi un lietojumu kā vienu no svarīgākajiem sabiedrības integrācijas līdzekļiem. Kādi ir šā mērķa sasniegšanas rezultāti šobrīd?

Kaut arī latviešu valodas zināšanas pakāpeniski uzlabojas, joprojām ir liels to iedzīvotāju skaits, kas latviešu valodu prot vāji. Pētījumā analizēta šī problēma, pievēršot uzmanību trim galvenajiem jautājumiem:

- cik lielā mērā un kurās jomās latviešu valodas zema zināšanu līmenis kavē sabiedrības integrāciju?
- kādi ir galvenie problēmas cēloņi, ņemot vērā gan motivāciju, gan iespējas apgūt latviešu valodu?
- kā mērķtiecīgāk īstenot valodas politiku, kas veicinātu latviešu valodas apguvi un sabiedrības integrāciju?

Pētījumā secināts, ka zema latviešu valodas zināšanu līmenis veido šķērslī integrācijai, daļēji samazinot nepilsoņu iespējas un vēlmi iegūt Latvijas pilsonību, ierobežojot saziņas spēju ar valsts struktūrām un līdzdarbošanos sabiedriskās un politiskās norisēs. Kaut arī daļai mazākumtautību pārstāvju nav nepieciešamības plaši lietot savas latviešu valodas zināšanas, to nozīme darba tirgū aizvien palielinās, un nepietiekamā latviešu valodas prasme ierobežo daudzu iedzīvotāju darba izvēli un konkurētspēju. Tomēr latviešu valoda ne vienmēr palīdz mazākumtautībām pārvarēt atsvešinātību, bet motivācija ekonomiski un politiski integrēties rada arī motivāciju apgūt un lietot valodu. Tādējādi latviešu valodas apguves veicināšanai jābūt sabalansētai ar citiem pasākumiem, kas veicina sabiedrības integrāciju.

Kaut arī latviešu valodas apguves veicināšanā ir iesaistījušās vairākas valsts iestādes un nevalstiskās organizācijas, sarežģījumi ir saistīti ar saskaņotas rīcības trūkumu problēmas risināšanā, kā arī ar nedrošu finansējumu. Var secināt, ka sabiedrībā pastāv gan augsts, gan diferencēts pieprasījums pēc latviešu valodas apguves, un tas būtiski

pārsniedz piedāvājumu, tāpēc ir nepieciešams lielāks valsts un sabiedrības atbalsts pieaugušu cilvēku latviešu valodas apmācībā.

Pētījumā ir ieteikumi valdībai:

- skaidrāk apzināties dažādu institūciju lomu latviešu valodas apgūvē turpmākajos gados;
- paplašināt mērķauditoriju, vairāk atbalstot latviešu valodas apmācību sociāli izolētajiem iedzīvotājiem;
- nodrošināt finansiālo atbalstu problēmas risināšanai ilgstošā laikposmā;
- veicināt citu līdzdalībnieku – pašvaldību, izglītības iestāžu, nevalstisko organizāciju un uzņēmumu plašāku iesaisti valodas politikas īstenošanā.

PATEICĪBAS

Autore pateicas Sorosa fondam – Latvija par pētījuma finansēšanu, kā arī LU Socioloģijas nodaļai un Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centram par pētījuma izstrādes gaitā sniegtajiem ieteikumiem. Paldies Stīvenam Heinemanam, Ilzei Brands-Kehrei, Nilam Muižniekam, Aijai Priedītei un Nilam Saksam par komentāriem pētījuma sākotnējai versijai; paldies Naturalizācijas pārvaldes Daugavpils filiālei par palīdzību mērķgrupu diskusiju organizēšanā un Olgai Pisarenko par diskusiju datu analīzi.

SATURS

Kopsavilkums	5
Ievads	9
I. Valodas zināšanas un sabiedrības integrācija Latvijā	15
1.1. Mazākumtautību latviešu valodas prasme, apguve un lietojums: galvenās tendences	15
1.2. Valodas zināšanas un politiskā integrācija	25
1.3. Valodas prasme un sociāli ekonomiskā integrācija	31
II. Valodas politika Latvijā un latviešu valodas zināšanas	36
2.1. Valsts valodas likums (1995–2000) un valsts valodas atestācija	38
2.2. Latviešu valodas apguves valsts programma	45
2.3. Mazākumtautību izglītības reformas loma latviešu valodas apguvē un sabiedrības integrācijā	49
2.4. Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā” un Sabiedrības integrācijas fonda aktivitātes	52
2.5. Naturalizācijas kandidātu latviešu valodas apguve: LR Naturalizācijas pārvaldes un Sabiedrības integrācijas fonda aktivitātes	56
2.6. Valsts prezidentes Valsts valodas komisija	59
2.7. Nodarbinātības valsts dienesta aktivitātes	60
2.8. Pašvaldību aktivitātes	68
2.9. Nevalstisko organizāciju loma valodas politikā un sabiedrības integrācijā	70
2.10. Uzņēmumu un privātā sektora aktivitātes	76
III. Galvenie secinājumi	80
IV. Ieteikumi	83
Pielikumi	86
1. Informācijas vākšanas metodes	86
2. Latviešu valodas zināšanu pašvērtējums	87
3. Iedzīvotāju vēlme uzlabot savas latviešu valodas zināšanas	88
4. Mācību veidi, ko respondenti būtu gatavi izmantot	89
5. Mērķgrupu diskusiju ar Daugavpils iedzīvotājiem un ekspertiem rezultātu apkopojums	90

Bibliogrāfija 99**Informācija**

1. informācija. Sabiedrības integrācijas būtība 10
2. informācija. Faktori, kas ietekmē valodu zināšanas un lietojumu 11
3. informācija. Valsts valodas prasmes loma sabiedrības integrācijā 24
4. informācija. Mērķgrupas diskusijas dalībnieku atzinumi par piedalīšanos diskusijās latviešu valodā 29
5. informācija. Kas ir valodas politika un tās analīzes kritēriji 37
6. informācija. Daugavpils iedzīvotāju viedokļi par Valsts valodas likumu 41
7. informācija. Valsts valodas atestācija: Daugavpils iedzīvotājas atziņa 44
8. informācija. Nodarbinātības valsts dienesta Daugavpils nodaļas pieredze latviešu valodas mācīšanā bezdarbniekiem 63
9. informācija. Politiskās partijas "Latgales gaisma" pieredze latviešu valodas apmācībā bezdarbniekiem Daugavpilī 66
10. informācija. Piemēri par pašvaldību aktivitātēm sabiedrības integrācijā un latviešu valodas apguvē 68
11. informācija. Sabiedriskās organizācijas "Resursu centrs sievietēm "Marta"" pieredze latviešu valodas mācīšanā 73
12. informācija. Baltijas Transībankas Daugavpils filiāles pieredze valodu lietojuma regulēšanā 77

Attēli

1. attēls. Mazākumtautību pārstāvju latviešu valodas zināšanas 17
2. attēls. Latviešu valodas pratēju īpatsvars Latvijas reģionos 18
3. attēls. Cik, Jūsaprāt, ir svarīgi, lai visi Latvijas iedzīvotāji brīvi pārzinātu latviešu valodu? 19

Tabulas

1. tabula. Oficiāli reģistrēto bezdarbnieku nacionālais sastāvs 33
2. tabula. Profesionālās un sociālās grupas, kas apmeklējušas LVAVP kursus no 1996. līdz 2002. gadam 47

Saīsinājumi

ANAP	– Apvienoto Nāciju Attīstības programma
BSZI	– Baltijas Sociālo zinātņu institūts
EDSO	– Eiropas drošības un sadarbības organizācija
IZM	– Izglītības un zinātnes ministrija
LVAVP	– Latviešu valodas apguves valsts programma
NVD	– Nodarbinātības valsts dienests
NVO	– nevalstiskā organizācija
NP	– Naturalizācijas pārvalde
PKP	– Pasākumi konkurētspējas paaugstināšanai
SIF	– Sabiedrības integrācijas fonds
SFL	– Sorosa fonds – Latvija
TM	– Tieslietu ministrija
VVK	– Valsts valodas komisija

IEVADS

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā Latvijā veikti vairāki pasākumi, lai paplašinātu latviešu valodas kā valsts valodas lietošanu, jo PSRS pastāvēšanas laikā tā bija būtiski samazinājusies. Lai noregulētu valodas situāciju, tikušas izdarītas gan izmaiņas normatīvajos aktos, gan veicināti latviešu valodas apguves pasākumi. Kaut arī ir vērojama latviešu valodas zināšanu pakāpeniska uzlabošanās, it sevišķi jaunajā paaudzē, **kopumā daudziem iedzīvotājiem joprojām saglabājas zems latviešu valodas prasmes līmenis. Aptuveni 42% Latvijas iedzīvotāju ir mazākumtautību pārstāvji.¹ Apmēram pusei no viņiem ir labas latviešu valodas zināšanas, bet otra puse latviešu valodu prot vāji, tajā skaitā 12% to vispār neprot.²**

Daudzu iedzīvotāju zemais latviešu valodas zināšanu līmenis liecina par valodas politikas normu īstenošanas nepietiekamu efektivitāti. Pēdējā laikā vairāki Latvijas un citu valstu eksperti atzinuši, ka latviešu valodas apguves iespējas būtu jāpaplašina. Tomēr pētījumi liecina arī par motivācijas trūkumu apgūt un lietot valsts valodu. Sabiedrībā (ekspertu un politiķu vidū) nav vienotības uzskatos gan par pašu problēmu, gan par to, kādā veidā būtu veicināma un paplašināma latviešu valodas apguve, it sevišķi pieaugušajiem, un kā veicināt sabiedrības integrāciju. Pētījums cenšas atrast veidu, kā tuvākajos gados mērķtiecīgāk īstenot valodas politiku, lai panāktu plašāku sabiedrības integrāciju (sk. sabiedrības integrācijas definīciju 1. informācijā).

¹ Šajā ziņojumā lietots jēdziens “mazākumtautību pārstāvji”, ar ko apzīmētas personas, kas, pēc aptauju un apsekojumu datiem, atzīst par savu dzimto valodu krievu, baltkrievu, ukraiņu u. c. valodu vai arī pieskaita sevi pie citām tautībām, kas nav latviešu. Pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra datiem, 2003. gada sākumā Latvijas etnisko sastāvu veidoja 58,4% latviešu, 29% krievu, 3,9% baltkrievu, 2,6% ukraiņu, 2,5% poļu, 1,4% lietuviešu un 2% citām tautībām piederīgo. Sk. <http://www.np.gov.lv/fakti/index.htm> Pēdējo reizi sk. 05.05.2003. 62% Latvijas iedzīvotāju dzimtā valoda ir latviešu, 36% – krievu valoda, bet aptuveni 1% – cita valoda. 2000. gada tautas skaitīšanas provizorisks rezultāti. LR Centrālā statistikas pārvalde. Rīga, 2001, 40.–41. lpp.

² Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris. 2003, 23. lpp. (turpmāk tekstā – *Valoda*).

1. informācija

Sabiedrības integrācijas būtība

Kaut gan Latvijas sabiedrībā kopumā pastāv vienošanās par sabiedrības integrācijas nepieciešamību, izpratne par tās būtību un veicināšanas līdzekļiem bieži vien ir atšķirīgas. Vairāki politiķi uzsver integrācijas nepieciešamību “uz latviešu valodas pamata”. Citi eksperti un mazākumtautību pārstāvji nereti norāda citus aspektus sabiedrības integrācijā, piemēram, līdzdalību un mazākumtautību tiesību aizsardzību.

Integrācija šajā pētījumā ir saprotama kā politika, kas veicina indivīda līdzdalību valsts sociāli ekonomiskajā, politiskajā un kultūras attīstībā. Integrācijas būtību raksturo gan objektīvie, gan subjektīvie aspekti. No vienas puses, integrācija nozīmē indivīdu un grupu līdzīgas iespējas iesaistīties savu sociālo, politisko, ekonomisko un citu interešu aizstāvībā valstī. Valsts politika var veicināt un ierobežot indivīdu un grupu līdzdalību. Integrācija nozīmē indivīdu, grupu un reģionu iespēju vienlīdzības veicināšanu. Tāpēc integrācijas politika ir vērsta uz sociālās izolētības un nevienlīdzības pārvarēšanu dažādos attīstības aspektos.

No otras puses, pastāv zināma indivīdu un grupu vēlme un gatavība integrēties sabiedrībā un sadarboties ar citiem indivīdiem un grupām. Integrētu sabiedrību raksturo “indivīdu un grupu savstarpējā saprašanās un sadarbība valsts ietvaros”³. Integrētas sabiedrības veidošanos sekmē saziņa starp indivīdiem, grupām un reģioniem.

Integrācijas politika atbalsta indivīdu un kopienu tiesības un iespējas brīvprātīgi saglabāt un kopt savu etnisko un valodas identitāti. Valsts garantē arī mazākumtautību tiesības lietot savu valodu saskaņā ar valsts normatīvajiem aktiem un starptautiskajiem standartiem mazākumtautību tiesību jomā.

³ *Sabiedrības integrācija Latvijā*. Valsts programmas koncepcija. Rīga, 1999, 4. lpp.

Pētījumā ir apkopota:

- situācija latviešu valodas prasmē,
- tās ietekme uz sabiedrības integrāciju,
- problēmas cēloņu analīze, pievēršot uzmanību gan motivācijai, gan iespējām apgūt valodu (sk. šo aspektu teorētisko skaidrojumu 2. informācijā).

2. informācija

Faktori, kas ietekmē valodu zināšanas un lietojumu

Kāpēc cilvēki prot vai neprot valodas? Kas motivē individuus un kopienas apgūt valodas? Analizējot valodas politiku, mēdz pievērst uzmanību valodas pieprasījumam (angļu valodā – *demand*) un piedāvājumam (*supply*). Ar valodas *pieprasījumu* šajā darbā saprotama valodas apguves un lietojuma motivācija. Ar *piedāvājumu* ir saprastas valodas apguves un lietojuma iespējas, kuras individam piedāvā valsts, sabiedrība, sociālā vide.

Motivācija valodas apgūvē un lietojumā

Valodas apguves motivāciju veido dažādi komponenti. D. Ager analizē dažādas motivācijas valodas politikā indivīdu, kopienu un valstu līmenī un izšķir dažādus valodas politikas motivācijas komponentus:

- attieksmes (to var raksturot valodas prasme, izturēšanās pret valodu, vēlme pilnveidot zināšanas);
- motīvi (piemēram, identitātes saglabāšana vai pārveidošana, ideoloģijas pastāvēšana, imidža radīšana, nedrošība, nevienlīdzības saglabāšana vai likvidēšana, integrācija sabiedrībā, rīcības motīvi);
- mērķi (rīcības vīzija, vajadzības, mērķu sasniegšanas stratēģija)⁴.

Jāatzīmē, ka attieksmes ne vienmēr nosaka noteiktu rīcību, tāpat arī gatavība darboties ne vienmēr nozīmē reālu darbību. Izturēšanās pret valodu un valodas plānošana ir mērķtiecīga darbība, ņemot vērā gan attieksmes, gan

⁴ Ager D. *Motivation in Language Planning and Language Policy*. Multilingual Matters LTD, Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney, 2001, 7.–12. lpp. (turpmāk – *Motivation in Language Planning and Language Policy*)

apkārtējos apstākļus, gaidāmos rezultātus un pieejamos līdzekļus. Motivācija ir dinamisks process, kas var veidoties no dažādiem motīviem.

Indivīdu valodas apgūvē dominē rīcības motivācija, ko nosaka kontrasta jeb pretrunas apzināšanās starp pastāvošo un vēlamo situāciju: jo lielāks ir šis kontrasts, jo skaidrāki indivīda mērķi, jo lielāka rīcības motivācija. Vis-svarīgākie indivīda valodas apguves motīvi ir tieksme pēc sociālā prestiža, darbs, karjeras plāni. Viens no šādiem kontrastiem var būt valodas sociālais statuss (valodas sociālā un ekonomiskā vērtība). Piemēram, augsts sociālais statuss neveicina motivāciju apgūt citas valodas. Otrs kontrasts var būt pretruna starp ekonomiskajiem apstākļiem un indivīda karjeras plāniem. Parasti sociāli ekonomiskie motīvi mudina apgūt valodas, ja tās palīdz indivīdam īstenot savus dzīves nodomus.⁵

Motivācija apgūt valodu ir cieši saistīta ar valodu ekonomisko vērtību, konkurenci starp valodām⁶, prestižu sabiedrībā, ārpolitisko situāciju, valodas starptautisko statusu. Brīvprātīgas migrācijas rezultātā ekonomiskā motivācija apgūt valodu ir stiprāka nekā tajās valstīs, kur notiek politiskās iekārtas maiņa.⁷

Organizētajām kopienām (mazākumtautībām) svarīgākie motīvi valodas politikā parasti ir savas identitātes uzturēšana un cīņa pret sociālo nevienlīdzību (nevienmērīgu politisko un ekonomisko resursu izplatību). Parasti kopienas cenšas izcelt savas valodas nozīmi un statusu.⁸

Valodas apguves un lietojuma iespējas

Ne mazāk svarīga loma indivīda valodu apgūvē ir reālajām iespējām iemācīties un lietot valodu. Jāatzīmē, ka arī valodas piedāvājums ietekmē motivāciju

⁵ *Motivation in Language Planning and Language Policy*, 197. lpp.

⁶ Druviete I., Baltaiskalna D., Ernstson V., Poriņa V. *Latvijas valodas politikas analīze: ekonomiskie aspekti*. Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts, Rīga, 2001.

⁷ Bratt P. C. *Linguistic Minorities in Multilingual Settings. Implications for Language Policies*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1994.

⁸ *Motivation in Language Planning and Language Policy*, 158.–172. lpp.

apgūt valodu, veicinot vai ierobežojot valodas mācīšanos un lietojumu. Iespējas lielā mērā ietekmē valodas vides aspekti: tādi faktori kā līdzdalība sociālajos institūtos (izglītības sistēma, armija, iestādes utt.), masu saziņas līdzekļu pieejamība, darbs, kas dod iespējas sazināties konkrētā valodā. Iespējas ir saistītas arī ar dominējošās etniskās grupas vai politiskās elites attieksmi pret mazākumtautību līdzdalību un kontroli pār piekļūšanu pie sabiedrības resursiem.⁹ Iespēja iemācīties oficiālo vai valsts valodu ir starptautiski atzītas mazākumtautību tiesības.¹⁰

Pētījuma aktualitāte ir īpaši saistīta ar valsts programmas “Sabiedrības integrācija Latvijā” īstenošanu, kā arī ar citu institūciju darbību valodas politikas jautājumu risināšanā. Jau pēc šīs politikas analīzes uzsākšanas 2001. gadā vairākas valsts institūcijas (tajā skaitā Sabiedrības integrācijas fonds, Naturalizācijas pārvalde un Latviešu valodas apguves valsts programma) ir turpinājušas vai sākušas apzināties savas aktivitātes nepieciešamību pēc latviešu valodas apguves iespēju paplašināšanas pieaugušajiem, sākušas iesaistīt citas institūcijas, meklēt finansējuma piesaisti vai arī turpinājušas jau iesāktu darbu šajās jomās. Ir tapusi ideja par vispārējās valodas politikas koordinācijas nepieciešamību, un šim nolūkam izveidota Valsts prezidentes Valsts valodas komisija. Tomēr šādas ieceres vēl joprojām ir diskusiju objekts, un to veiksmīga īstenošana lielā mērā būs atkarīga no pastāvošās situācijas un problēmu apzināšanās.

Līdztekus latviešu valodas apguvei, šis pētījums pievērš uzmanību arī sabiedrības integrācijas problēmām, kas rodas valodas politikas kontekstā. Līdz ar to problēmu risinājumi meklējami ne tikai latviešu valodas apguves rosināšanā, bet arī pasākumu kopumā, kas veicina integrāciju.

Sadaļā “Valodas zināšanas un sabiedrības integrācija Latvijā” analizētas valodas situācijas tendences laika gaitā, kā arī latviešu valodas prasmes loma dažādos sabiedrības integrācijas aspektos: politiskajā un sociāli ekonomiskajā. Sadaļas “Valodas politika Latvijā un latviešu valodas zināšana” mērķis ir izprast, kā līdzšinējie valodas politikas pasākumi (valodas lietojuma juridiskā reglamentācija, dažādi latviešu valodas apguves

⁹ Bratt P. C. *Linguistic Minorities in Multilingual Settings. Implications for Language Policies*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1994.

¹⁰ Varennes F. de. *A Guide to the Rights of Minorities and Language*. COLPI, Papers 4, Open Society Institute, 2001, 33.–34. lpp.

pasākumi) veicinājuši latviešu valodas prasmes uzlabošanos un sabiedrības integrāciju. Teksts beidzas ar **secinājumiem** un **ieteikumiem** valsts institūcijām un plašākai sabiedrībai.

Analīzē izmantoti pieejamie statistikas un aptauju dati, intervijas, kā arī atsevišķu latviešu valodas apguves projektu padziļinātā analīze (sk. aprakstu par izmantotajām metodēm 1. pielikumā).

I. VALODAS ZINĀŠANAS UN SABIEDRĪBAS INTEGRĀCIJA LATVIJĀ

1.1. Mazākumtautību latviešu valodas prasme, apguve un lietojums: galvenās tendences

Latviešu valodas prasme

Statistikas un socioloģisko aptauju dati liecina, ka pēdējo gadu laikā latviešu valodas pratēju īpatsvars lēnām palielinās. 2000. gada tautas skaitīšanas dati liecina, ka 81,7% Latvijas iedzīvotāju prot latviešu valodu (tajā skaitā 58% krievu).¹¹ Šis skaits būtiski pārsniedz 1989. gada tautas skaitīšanas rezultātus, kad latviešu valodu prata 62,3% (tajā skaitā ap 20% cittautiešu).¹² Tomēr, analizējot šos valodas prasmi raksturojošos statistikas datus, jāņem vērā divi aspekti:

- tie nesniedz priekšstatu par reālo valodas prasmes līmeni;
- tos var ietekmēt cilvēku attieksme pret valodu – atkarībā no politiskās situācijas, sabiedrībā valdošā noskaņojuma un uzskatiem.

Kaut arī aptaujāto cilvēku valodas prasmju pašnovērtējums ir subjektīvs un laika gaitā var arī mainīties atkarībā no sabiedrībā valdošā noskaņojuma, tas sniedz precīzāku priekšstatu par valodas prasmes līmeni. Pēc 2002. gada beigās un 2003. gada sākumā

¹¹ 2000. gada tautas skaitīšanas provizoriskie rezultāti. LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001, 40.–41. lpp.

¹² Kamenska A. *Valsts valoda Latvijā (panākumi, problēmas, perspektīvas)*. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko pētījumu centrs, Rīga, 1994.

veiktās aptaujas “Valoda”¹³ datiem, kopš 1996. gada aptuveni par 10% samazinājies to respondentu skaits, kas latviešu valodu vispār neprot, bet par 5% audzis to cilvēku skaits, kas prot latviešu valodu vidējā līmenī vai pārvalda brīvi (sk. 1. attēlu). Zināmu priekšstatu par valodas zināšanu uzlabošanos sniedz arī cits subjektīvs respondentu vērtējums: ap 60% pilsoņu un nepilsoņu uzskata, ka viņu latviešu valodas zināšanas ir “ievērojami uzlabojušās” vai “nedaudz uzlabojušās”.¹⁴

Tomēr joprojām liela iedzīvotāju daļa, kam latviešu valoda nav dzimtā valoda (60%), latviešu valodu prot vāji vai vispār neprot, bet augstākajā vai vidējā pakāpē latviešu valodu prot 40% iedzīvotāju, kam dzimtā valoda nav latviešu¹⁵ (sk. arī 1. attēlu). Kopumā pēdējā laikā respondenti nedaudz kritiskāk vērtē savas latviešu valodas zināšanas, turklāt vērtējumi ir visai atšķirīgi dažādos reģionos (sk. turpmāk).¹⁶ Daži valodas speciālisti šo faktu daļēji izskaidro ar mazākumtautību attieksmes maiņu pret latviešu valodu: ir pieaugusi izpratne par latviešu valodas zināšanu nepietiekamību un to nepieciešamību; līdz ar to – prasības pret sevi.¹⁷ Patiešām, pēc iepriekš minētās aptaujas “Valoda” datiem, pēdējos gados ir bijusi tendence pazemināties to respondentu skaitam, kas latviešu valodu pārvalda brīvi (tāpat kā to aptaujāto skaitam, kas vāji prot latviešu valodu) un uzskata savas latviešu valodas zināšanas par pietiekamām, lai kārtotu ikdienas darījumus un pildītu darba pienākumus. Tas var norādīt uz latviešu valodas pozīciju nostiprināšanos Latvijā un nepieciešamību pēc labākām valsts valodas zināšanām. Tomēr cilvēku skaits ar labām latviešu valodas zināšanām, kuri uzskata tās par pietiekamām, sācis augt (sk. turpmāk).

¹³ Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris. 2003. Šajā aptaujā, kas tikusi veikta pēc LVAVP pasūtījuma kopš 1996. gada, respondentiem tiek piedāvāts savu latviešu valodas zināšanu pašnovērtējums – atsevišķi runāšanai, lasīšanai un rakstīšanai. Anketas lapā tika iekļauti atbilstoši varianti, kas atbilst valodas zināšanu atestācijas pakāpēm (zemākajai, vidējai un augstākajai). Kā kopējais valodas prasmes rādītājs tika izmantots matemātiski vidējais aprēķins pēc respondentu sniegtajiem runāšanas, lasīšanas un rakstīšanas pašnovērtējumiem.

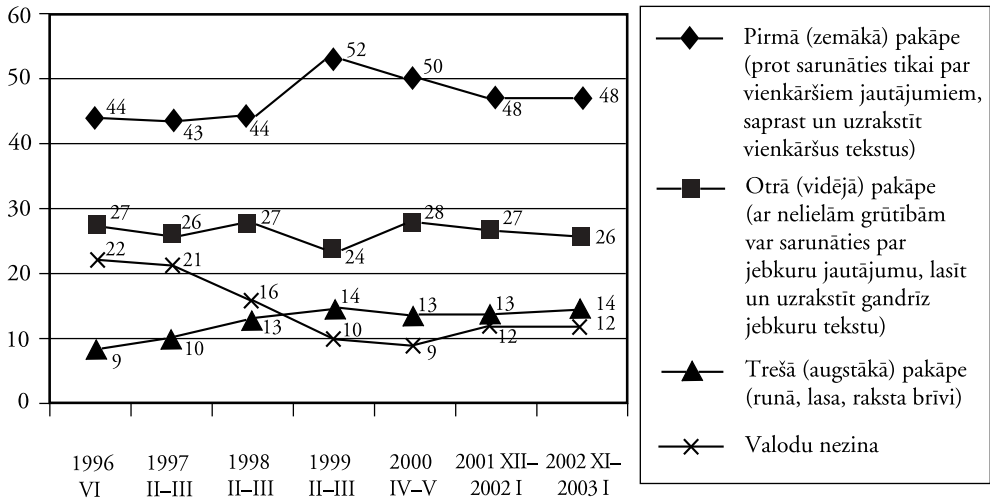
¹⁴ BSZI, LR Naturalizācijas pārvalde. Pētījumu un rīcības programma “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*”. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2000. gada novembris. Atskaite. 2001, 102. lpp. (turpmāk tekstā – “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”).

¹⁵ *Valoda*, 23. lpp.

¹⁶ Arī pēc citas aptaujas “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*” datiem, 2000. gadā latviešu valodas prasmes pašvērtējums ir palicis gandrīz nemainīgs salīdzinājumā ar līdzīgu aptauju 1997. gadā: 55% krievu – LR pilsoņu, 28% citu tautību nepilsoņu un 26% krievu tautības nepilsoņu latviešu valodu prata orarajā vai trešajā pakāpē. “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”, 94.–95. lpp.

¹⁷ Intervija ar Aiju Priedīti, LVAVP vadības vienības direktori, 2002. gada 13. jūnijā.

1. attēls. Mazākumtautību pārstāvju latviešu valodas zināšanas (% no respondentiem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda)

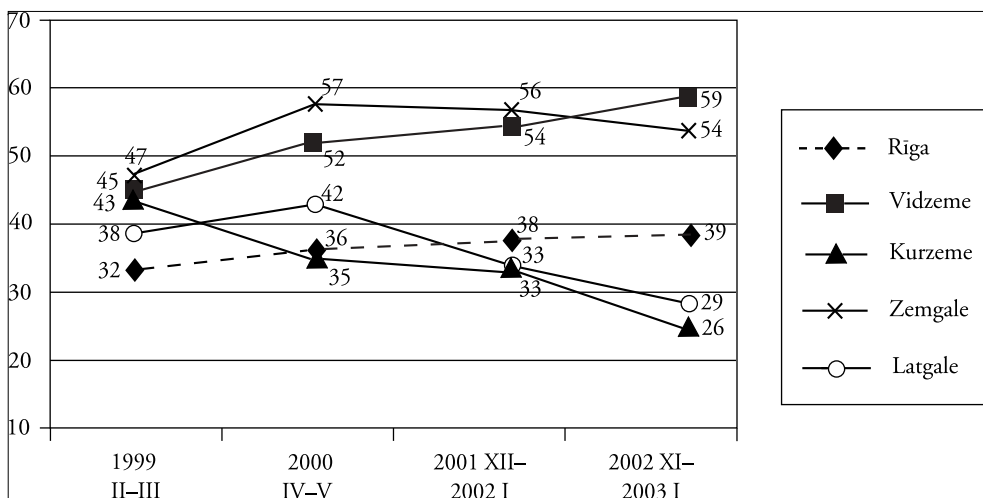
Avots: Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris. 2003, 23. lpp.

Latviešu valodas zināšanu līmenis nav viendabīgs dažādās iedzīvotāju grupās. Augstākās valodas prasmes līmenis raksturīgs jaunākās paaudzes pārstāvjiem, zemāks – vidējai un vecākai paaudzei (sk. 2. pielikumu). Latvijas pilsoņi latviešu valodu pārvalda labāk nekā nepilsoņi (sk. arī 1.2. sadaļu). Pēc aptauju datiem, starp tautībām (krievu vai citām) nav būtisku atšķirību valodas prasmē, kā arī attieksmē pret valodu un valodas apguvi. 2000. gada tautas skaitīšanas dati tomēr liecina, ka salīdzinoši labākas latviešu valodas zināšanas ir lietuviešiem, vāciešiem, čigāņiem, ebrejiem, poļiem un igauņiem nekā krieviem, baltkrieviem, ukraiņiem un vēl citu tautību pārstāvjiem.

Augstākā līmenī latviešu valodu pārvalda lauku iedzīvotāji, un tas ir izskaidrojams ar lielāku latviešu īpatsvaru laukos. Tomēr laukos ir arī liels skaits cilvēku, kas latviešu valodu neprot. Tas saistās ar lauku iedzīvotāju vecuma struktūras īpatnībām, kā arī ar lielāku sociālo izolētību. Labāka latviešu valodas prasme cittauniešu vidū ir Vidzemē un Zemgalē – reģionos ar lielāku latviešu īpatsvaru. Vidzemē un Rīgā pēdējo gadu laikā ir vērojama tendence palielināties valsts valodas pratēju īpatsvaram. Vienlaikus Rīgā, tāpat kā Kurzemē un Latgalē, aug arī to iedzīvotāju skaits, kas vispār neprot latviešu valodu. Viszemākais valsts valodas prasmes līmenis ir Kurzemē un Latgalē, un tas vēl

pazeminās, jo visticamāk saistīts ar iedzīvotāju straujāku novecošanu un asākām sociālajām problēmām šajos reģionos (sk. 2. attēlu).

2. attēls. Latviešu valodas pratēju īpatsvars Latvijas reģionos (prot latviešu valodu augstākajā vai vidējā līmenī procentuāli no respondentiem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda)

Avots: Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 1999. gada februāris un marts – 2000. gada aprīlis un maijs, 2001. gada decembris – 2002. gada janvāris, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris.

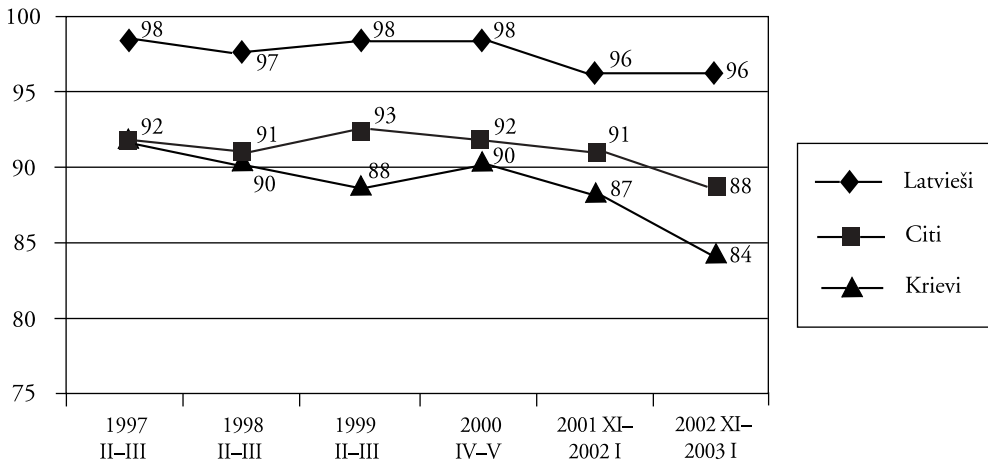
Mazākumtautību attieksme pret latviešu valodas zināšanām un vēlme tās pilnveidot

Attieksme pret latviešu valodas zināšanu nepieciešamību

Pētījumi liecina, ka visos Latvijas reģionos un dažādās iedzīvotāju grupās lielākā daļa iedzīvotāju apzinās nepieciešamību brīvi pārvaldīt latviešu valodu (sk. 3. attēlu). Starp tautībām nepastāv būtiskas atšķirības attieksmē, kaut gan citu mazākumtautību pārstāvji nedaudz biežāk pauž šādu nepieciešamību nekā krievi. Kaut arī, pēc aptauju datiem, aptuveni kopš 2000. gada ir samazinājies to iedzīvotāju (gan latviešu, gan citu tautību pārstāvju) skaits, kas atzīst vajadzību brīvi pārzināt latviešu valodu, kopumā attieksmē pret latviešu valodas zināšanu nepieciešamību un apguvi laika gaitā nav vērojamas būtiskas pārmaiņas, un tā visumā ir pozitīva. Jāatzīmē, ka latviešu valodas zināšanas visu tautību pārstāvjiem šķiet svarīgākas nekā krievu un angļu valodas zināšanas.

Pēdējo 4–5 gadu laikā palielinājies latviešu, kā arī mazākumtautību iedzīvotāju skaits, kuri atzīst krievu valodas zināšanu nepieciešamību (tas lidzinās uzskatiem 1997. un 1998. gadā). Taču interesanti, ka krievu tautības pārstāvju vidū šādu respondentu skaits ir pat nedaudz samazinājies.

3. attēls. Cik, Jūsaprāt, ir svarīgi, lai visi Latvijas iedzīvotāji brīvi pārzinātu latviešu valodu? (atbildes “ļoti svarīgi”, “diezgan svarīgi” procentuāli attiecīgās etniskajās grupās)

Avots: Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris. 2003, 23. lpp.

Kaut arī daudzi iedzīvotāji joprojām vēlas uzlabot savas latviešu valodas zināšanas, kopš 1999. gada ir nedaudz samazinājies to iedzīvotāju skaits, kuri vēlas apgūt latviešu valodu (no 70% 1996. gadā uz 65% 2002. gada nogalē).¹⁸ Šī tendence ir likumsakarīgi saistīta ar latviešu valodas pietiekamības vērtējumu: kopš 1999. gada nedaudz audzis to respondentu skaits, kas atzīst savas valsts valodas zināšanas par pietiekamām, it sevišķi to iedzīvotāju vidū, kas latviešu valodu prot vidējā līmenī vai pārvalda brīvi. Uzlabot savas latviešu valodas zināšanas nedaudz biežāk vēlas nepilsoņi nekā pilsoņi, sievietes vairāk par vīriešiem, jaunākās un vidējās paaudzes pārstāvji līdz 50 gadiem, pilsētnieki, cilvēki ar augstāko un vidējo izglītību. Motivācija iemācīties latviešu valodu būtiski neatšķiras cilvēkiem atkarībā no tā, vai viņi ir skolēni vai studenti, algoti darbinieki,

¹⁸ *Valoda*, 32. lpp.

bezdarbnieki, mājsaimnieces vai uzņēmēji. Par iedzīvotāju vēlmi uzlabot savas latviešu valodas zināšanas 2001. un 2002. gadā liecina arī lielais pieprasījums pēc bezmaksas latviešu valodas kursiem (sk. II daļā).

Minētās tendences attieksmē pret valodām prasa dziļāku izpēti, taču tās zināmā mērā saskan ar valodas politiku laika gaitā. Kopš 1997. gada, kad šādas aptaujas tika uzsāktas, samazinājies respondentu skaits, kas norāda latviešu valodas prasmes nepieciešamību. Tas pieauga 1999.–2000. gadā – debašu laikā par Valsts valodas likumu, kā arī mazākumtautību izglītības reformas uzsākšanas laikā. Mazinoties politiskajai spriedzei sabiedrībā, iedzīvotāji varēja sākt mazliet citādi raudzīties “uz visu iedzīvotāju” iespējam “brīvi” pārzināt latviešu valodu, kā arī atkal vairāk apzināties krievu valodas praktisko nozīmi.

2000. gadā veiktās aptaujas dati parāda, ka trīs gadu laikā nedaudz palielinājies respondentu skaits, kuri atzīst krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu Latvijā.¹⁹ Tomēr šādas tendences nav pietiekams pamats, lai secinātu, ka pastāv iedzīvotāju lojalitātes trūkums pret valsti vai nevēlēšanās prast latviešu valodu. Piemēram, par krievu valodu kā otro valsts valodu iestājas 73% jaunpilsoņu, kuri labi prot valsts valodu un kopumā paūž lojālāku attieksmi pret valsti nekā nepilsoņi.²⁰

Latviešu valodas zināšanu praktiskais lietojums un attieksme pret to

Latvijas sabiedrībai raksturīgi, ka ikdienas saskarsmē iedzīvotāji lieto galvenokārt dzimto valodu, un tikai darbā latviešu valodas lietošana pēdējo gadu laikā ir palielinājusies (sk. turpmāk).²¹ Tomēr pētījumu dati liecina par kopumā neitrālu vai pozitīvu attieksmi pret latviešu valodas lietošanu, un šī attieksme pēdējā laikā ir uzlabojusies.²² Analizējot dažādu iedzīvotāju grupu izturēšanos pret latviešu valodas praktisko lietojumu, var

¹⁹ 1997. gadā 79% nepilsoņu pauda šādu uzskatu; 2000. gadā – attiecīgi 83%. “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001”, 105. lpp.

²⁰ Baltijas datu nams, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Pētījums “Jaunpilsoņu aptauja”. Atskaite. 2001. gada aprīlis, 26. lpp.

²¹ Valoda, 21. lpp.

²² Aptaujas dati liecina, ka mazākumtautību pārstāvji parasti lieto latviešu valodu “ja kāds uzrunā latviski” (62%), “ja sarunu biedrs neprot krieviski” (61%). Visbiežāk respondentu attieksme pret latviešu valodas lietojumu ir neitrāla (42%); pozitīvu attieksmi (“man ir patīkami runāt latviski, daru to ļoti labprāt”, “es labprāt runāju latviski”) paūž ap 35% respondentu, savukārt negatīvu attieksmi (“es runāju latviski bez īpašas patīkas”, “man nepatīk runāt latviski, daru to ļoti nelabprāt”) paūž tikai 10% respondentu. Valoda, 22. lpp.

redzēt, ka mazliet negatīvāka attieksme pret latviešu valodas lietojumu ir tieši tām grupām, kuras sliktāk pārvalda valodu: vīriešiem, nepilsoņiem, cilvēkiem ar nepabeigto vidējo vai vidējo speciālo izglītību, kā arī bezdarbniekiem, mājsaimniecēm un Latgales iedzīvotājiem.

Latvieši bieži lieto krievu valodu, sazinoties ar citu tautību pārstāvjiem, un to argumentē, piemēram, ar pieklājību (Daugavpils iedzīvotāji nosauca šādus argumentus: “*Jūtos neērti, nevēlos samulsināt cilvēku, kad redzu, ka viņš nesaprot, ko es viņam stāstu...*”²³), atšķirībā latviešu un krievu mentalitātē (“*krievu mentalitāte ir stiprāka*”), vēlmi ātrāk nokārtot darījumus (“*netērēt laiku*”, “*pacietības trūkums*”, “*ja es steigšos, ienākot veikalā, ar pārdevēju drīzāk runāšu krieviski, nekā gaidīšu, kamēr viņa sapratīs, ko es viņai saku...*”), kā arī ar cieņas izrādīšanu pret cilvēku, runājot viņa dzimtajā valodā. Viens no iemesliem, kāpēc latvieši runā krieviski, ir pieradums pie situācijas, ka runāšana notiek krieviski, pieņēmums, ka cittautieši labi neprot latviešu valodu.

Arī mazākumtautības ne vienmēr liek lietā pastāvošās iespējas praktiski izmantot savas latviešu valodas zināšanas. Tas ir saistīts ar “*kautrēšanos*”, “*baidīšanos*” runāt latviski, “*bailēm kropļot valodu*” (“*skolotāja man vienmēr teica, ka nedrīkst runāt svešā valodā ar kļūdām, jāmācās uzreiz runāt pareizi*”), kā arī ar to, ka “*tā ir pieņemts*”. Būtisks ir ekspertes secinājums, ka sabiedrībā būtu jālauž valodiskie stereotipi, informējot par mūsdienīgu pieeju valodas apguvei.²⁴ Liela loma šo stereotipu laušanā ir bijusi Latviešu valodas apguves Valsts programmas mācīšanas filosofijai (sk. 2. sadaļu).

Latviešu valodas lietojums ir saistīts arī ar indivīda attieksmi pret valsti, valodu un runātājiem šajā valodā. “*Lai runātu latviski, jāsaprot, ka šī valoda ir nepieciešama, bet to nevar panākt ar varu,*” tā situāciju izskaidro kāda Daugavpils iedzīvotāja. Arī sazināšanās sadzīvīkā līmenī ietekmē attieksmi pret valodas lietošanu. Daugavpils iedzīvotāji mērķgrupas diskusijā minēja “*latviešu agresivitāti, ja runā nepareizā latviešu valodā*” (sk. mērķgrupas diskusiju rezultātu apkopojumu pielikumā). Izskanēja atziņa par latviešu nevēlēšanos palīdzēt cittautiešiem apgūt latviešu valodu, runāt latviski. Savukārt latviešu tautības dalībnieki (eksperti) uzsvēra daudzus gadījumus, kad cittautieši nevēlas runāt latviski un ir agresīvi noskaņoti pret latviešiem.

²³ Djačkova S. *Valodas loma reģiona attīstībā*. Maģistra darbs. LU Socioloģijas nodaļa. 2000. Analizē izmantoti autores pētījumu dati Daugavpilī 2000.–2001. gadā, intervijas ar vietējiem iedzīvotājiem.

²⁴ Intervija ar Inu Druvieti, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta Sociolingvistikas daļas vadītāju, 2001. gada 26. aprīli.

Toleranta attieksme pret dažādu valodu lietošanu, cieņas izrādīšana pret dažādām valodām un kultūrām ir svarīgs harmonisku etnisko attiecību priekšnosacījums. Valsts valodas lietošanas veicināšana neformālā saziņā nav pašmērķis un nav arī līdzeklis sabiedrības integrācijai, bet drīzāk ir integrācijas rezultāts. Tāpēc īpaša uzmanība valodas apguves motivācijas izpētē jāpievērš valsts prasību izpildei.

Mazākumtautību aktivitātes latviešu valodas apguves jomā

Daļai Latvijas iedzīvotāju vēlme brīvi pārvaldīt latviešu valodu un pilnveidot savas zināšanas ne vienmēr īstenojas dzīvē. Pēc 1997. un 1998. gadā veiktās aptaujas “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību”, ap 50% aptaujāto pilsoņu, kuriem dzimtā valoda nav latviešu, un 44% nepilsoņu pēdējo 7 gadu laikā nebija mēģinājuši pilnveidot savas latviešu valodas zināšanas.²⁵ Tomēr lielākā daļa mazākumtautību pārstāvju joprojām vēlas uzlabot savas latviešu valodas zināšanas, visbiežāk – kursus.

Runājot par latviešu valodas apguves veidiem, vairākums dažāda vecuma iedzīvotāju ir apguvuši valsts valodu skolā (55%). Daļai aptaujāto valodas apgūvē zināma loma ir bijusi arī saziņai darbā un mācību kolektīvā (23%), ar draugiem (23%) un ikdienā (19%). Ap 17% no mazākumtautību pārstāvjiem ir apmeklējuši latviešu valodas kursus.²⁶ Mazāks ir respondentu skaits, kas apguvuši latviešu valodu pašmācības ceļā (10%).

Kā tiks sīkāk analizēts 2. sadaļā par valodas politikas pasākumiem, latviešu valodas kursus pieaugušajiem piedāvā Latviešu valodas apguves valsts programma, privātās valodu apmācības firmas, valsts iestādes, kurām izglītības pakalpojumi ir viens no darbības veidiem (Naturalizācijas pārvalde, Nodarbinātības valsts dienests), kā arī dažas sabiedriskās organizācijas. Aptaujātie, kas mācījušiesursos, visbiežāk min kursus, ko organizē kāda valodu skola, centrs, firma (60%), kā arī kursus darba vietā (28%); neliela daļa – 11% respondentu – ir mācījušies LVAVPursos, bet 9% – individuālajās nodarbībās. Pēdējos gados valodu kursi nav bijis visai izplatīts latviešu valodas apguves veids.²⁷

²⁵ Baltijas datu nams. Pētījumu un rīcības programma “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*”. Atskaite, 1. un 2. posma rezultāti. 1997. gada novembris – 1998. gada janvāris, 101. lpp.

²⁶ *Valoda*, 27. lpp.

²⁷ No 1997. līdz 2001. gadam 88% pilsoņu un 82% nepilsoņu nav apmeklējuši valodu apguves kursus. No tiem respondentiem, kas apmeklējuši valodu kursus, 15% nepilsoņu un 2% visu pilsoņu ir apmeklējuši latviešu valodas kursus (visbiežāk cilvēki līdz 50 gadiem ar augstāku izglītības un ienākumu līmeni). “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”, 102. lpp.

Apmēram 50% aptaujāto, kas vēlētos uzlabot savas latviešu valodas zināšanas (**aptuveni 32% no kopējā mazākumtautību skaita**), būtu gatavi mācīties valodasursos (maksājot kopumā vidēji 13 latus), 33% – pieaicinot privātskolotāju, 26% – izmantojot mācību programmas televīzijā, 22% – izmantojot pašmācības grāmatas.²⁸ 34% iedzīvotāju, kuriem dzimtā valoda nav latviešu, uzskata, ka viņiem būtu noderīgi latviešu valodas tālmācības kursi²⁹ (īpaši jauniešiem un vidējās paaudzes pārstāvjiem, algotiem darbiniekiem, bezdarbniekiem, skolēniem un studentiem, cilvēkiem ar maziem ienākumiem, Latgales iedzīvotājiem).

Kursi un privātskolotāji noderīgāki šķiet vidējās un jaunākās paaudzes pārstāvjiem un pilsētu iedzīvotājiem, visbiežāk – Rīgā, Kurzemē un Latgalē. **Kursos** kā mācību veidu būtu gatavi izmantot iedzīvotāji ar dažādu sociālo statusu, bet visbiežāk – bezdarbnieki, mājsaimnieces un sievietes, kas atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā, algoti darbinieki. **Privātskolotājus** biežāk izvēlētos skolēni un studenti, darba devēji, pašnodarbinātie, arī mājsaimnieces. Savukārt **pašmācības veidus** – grāmatas un mācību programmas televīzijā vairāk būtu gatavi izmantot vidējās un vecākās paaudzes pārstāvji, mazpilsētu un lauku iedzīvotāji, arī pensionāri.

Var secināt, ka iedzīvotāji savu latviešu valodas apguvi visbiežāk tomēr saista ar kursiem un privātskolotājiem. Šie valodas apguves mācību veidi vislabāk atbilst iedzīvotāju prasībām pilnveidot darbam nepieciešamās zināšanas vai arī sagatavoties latviešu valodas pārbaudījumiem. Tas var būt saistīts arī ar nepietiekamu informētību par citiem valodas apguves līdzekļiem. Tomēr pēdējos gados nedaudz palielinājies pieprasījums pēc pašmācību grāmatām un mācību programmām televīzijā.

Problēmas latviešu valodas apguvē

Apmēram puse respondentu norāda uz problēmām latviešu valodas apguvē, kaut arī pēdējos gados šo respondentu skaits samazinās (no 56% 1996. gadā uz 44% 2002. gada nogalē).³⁰ Vislielākās grūtības latviešu valodas apguvē atzīst nepilsoņi, pensionāri, Rīgas un Latgales iedzīvotāji. Galvenie nosauktie iemesli pēdējos gados ir saistīti ar vecumu (arī sarežģīto gramatiku un vāju atmiņu), kā arī laika trūkumu, finansiālām grūtībām un valodas vides trūkumu.

²⁸ *Valoda*, 79. lpp.

²⁹ *Valoda*, 82. lpp.

³⁰ *Valoda*, 38. lpp.

Secinājumi

- Kopumā latviešu valodas zināšanas uzlabojas konsekventi, bet lēni.
- Būtiskas atšķirības latviešu valodas zināšanu pašnovērtējumā pastāv starp dažādiem reģioniem; zināšanu pašnovērtējums kļuvis pozitīvāks Rīgā, Vidzemē, bet negatīvāks – Latgalē, Kurzemē un Zemgalē.
- Pēdējos gados nedaudz samazinājies dažādu tautību pārstāvju skaits, kuri nepieciešamību brīvi pārzināt latviešu valodu uzskata par ļoti būtisku.
- Samazinājies arī mazākumtautību pārstāvju skaits, kuri vēlas uzlabot savas latviešu valodas zināšanas, un to var izskaidrot ar iedzīvotāju novecošanu, valodas zināšanu uzlabošanu, politiskās spriedzes samazināšanu vai arī ar zināmu norobežošanu no latviešu valodas vides.
- Tomēr attieksme pret latviešu valodas apguvi un lietojumu nav būtiski mainījusies, joprojām vērojama kopumā pozitīva attieksme pret latviešu valodu un tās apguvi.
- Mācību kursi nav plaši izmantoti latviešu valodas apguves veids, kaut gan visbiežāk atzīmēts kā vēlamais.
- Audzis pieprasījums pēc pašmācības līdzekļiem latviešu valodas apguvē.

Nākamajās divās sadaļās tiks analizēts, kādās jomās un cik lielā mērā nepietiekamā valsts valodas prasme veido problēmu indivīdu un sabiedrības integrācijai.

3. informācija

Valsts valodas prasmes loma sabiedrības integrācijā

Valodas politikai ir cieša saikne ar sabiedrības integrāciju, jo tā regulē valodas kā saziņas līdzekļa lietojumu.

- Valoda pirmām kārtām ir komunikācijas līdzeklis, kas veicina indivīdu un grupu savstarpējo saprašanu un dažāda veida informācijas pieejamību.
- Valodas zināšanas ietekmē arī valsts sociālo un ekonomisko attīstību, kas ir lielā mērā atkarīga no komunikācijas efektivitātes.³¹

³¹ Gellner E. *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell Ltd., 1983.

- Valodas prasme palīdz izprast citu kultūru atšķirības un tuvoties citu tautu vērtībām, kas nepieciešams etnisko grupu savstarpējai saziņai un nacionālajai saskaņai.³²
- Etniskā konflikta iespējamība ir augstāka, ja mazākumtautību pārstāvji savas valodas statusa vai oficiālās valodas nepietiekamas prasmes dēļ nevar efektīvi cīnīties par savu ekonomisko un politisko interešu īstenošanu vai saglabāt un attīstīt savu valodu un kultūru.
- Svarīgs faktors, kas ietekmē etniskās attiecības, ir citu kultūru un valodu respektēšana. Mūsdienās tradicionālā izpratne par valsts valodas lomu sabiedrībā mainās, jo palielinās saziņas nepieciešamība starp valsts institūcijām un valsts iedzīvotājiem, kā arī aizvien lielāku ietekmi valsts politikā iegūst starptautiskie cilvēktiesību standarti, kas piešķir lielāku nozīmi minoritāšu valodu funkcionēšanai un attīstībai.³³

1.2. Valodas zināšanas un politiskā integrācija

“Latviešu valodas nezināšana un nepilsoņa statuss līdzdalību ierobežo.”

(UNDP. Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 2000/2001)

“Dienmēž mūsu sabiedrības problēma ir tāda, ka lēmumu pieņēmēji bieži vien ignorē ne tikai nepilsoņus, bet arī labi izglītotus Latvijas krievu tautības pilsoņus, kuri ļoti labi runā latviski. Līdz ar to naturalizācija, izglītība un valodas apguve pati par sevi nerisina minoritāšu iesaistīšanas problēmu.”

(Boriss Kolčanovs³⁴)

Par politisko integrāciju ir uzskatāma kopīgo sociālo un politisko vērtību sistēmas pastāvēšana, kuru atbalsta dažādas iedzīvotāju grupas, neatkarīgi no etniskās, valodas un

³² Shibutani I., Kwan K. M. *Ethnic Stratification. A Comparative Approach*. The Macmillan Company, Collier Macmillan Limited, London, 1965.

³³ Runnut M. *The Common Language Problem*. In: *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. CEU Press, 1999.

³⁴ Kolčanovs B. *Minoritāšu līdzdalība sabiedrības integrācijā*. <http://www.politika.lv/?id=101281&lang&print=> Pēdējo reizi sk. 05.05.2003.

citas identitātes.³⁵ Svarīgākie politiskās un pilsoniskās integrācijas aspekti ir arī pilsonība, politiskā līdzdalība, politiskā komunikācija.

Valoda un pilsonība

Vājo latviešu valodas zināšanu ietekme uz naturalizācijas gaitu nav viennozīmīga. No vienas puses, nepietiekamas valodas zināšanas ir būtisks faktors, kas kavē daļas iedzīvotāju naturalizāciju, sevišķi vidējās un vecākās paaudzes. No otras puses, daudziem nepilsoņiem joprojām trūkst motivācijas, lai iegūtu pilsonību, ir pasivitāte, līdzekļu trūkums, nepietiekama informētība, pilsonības nozīmes nepietiekams novērtējums un citi iemesli.

2003. gada 1. janvārī no Latvijas kopējā iedzīvotāju skaita 77% bija Latvijas pilsoņi, nepilsoņi (pastāvīgo iedzīvotāju grupa) – 22%, bet 1% – ārzemnieki un bezvalstnieki.³⁶ Pēc 2000. gadā veiktās aptaujas “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” datiem, 2000. gadā tikai aptuveni 20% nepilsoņu plānoja kļūt par Latvijas pilsoņiem tuvākā gada laikā; 26% no tiem, kas neplānoja iegūt pilsonību tuvākā gada laikā, bija iecerējuši to darīt vēlāk.³⁷ Šie cilvēki galvenokārt bija vecumā līdz 40 gadiem un ar samērā lieliem ienākumiem.

Kaut gan nepilsoņu attieksme un naturalizācijas pārbaudījumu vērtējums ir kļuvis pozitīvāks, tomēr nepilsoņi nepietiekamo latviešu valodas prasmi joprojām visbiežāk min par galveno šķērslī, kas traucē iegūt Latvijas pilsonību.³⁸ Kā liecina pētījumi, nepilsoņu latviešu valodas zināšanu līmenis ir krietni zemāks nekā pilsoņiem, kam dzimtā valoda nav latviešu. Ja salīdzinām nepilsoņu latviešu valodas prasmes līmeni ar Pilsonības likumā izvirzītajām prasībām pilsonības pretendentiem, tad jāsecina, ka daudzu potenciālo Latvijas pilsonības pretendentu reālais latviešu valodas prasmes līmenis šīm prasībām neatbilst.³⁹ Vecums ir viens no iemesliem, kāpēc daudzi nepilsoņi vāji pārvalda latviešu valodu: salīdzinājumā ar pilsoņiem nepilsoņu vidū ir liels pensijas vecuma

³⁵ UNDP. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1997. Rīga, 1997, 52. lpp.

³⁶ Sk. <http://www.np.gov.lv/fakti/index.htm> Pēdējo reizi sk. 05.05.2003.

³⁷ “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001”, 27. un 32. lpp.

³⁸ Turpat. Tādu motīvu kā “nevaru nokārtot latviešu valodas pārbaudījumu” min 59% nepilsoņu.

³⁹ Tikai 26% krievu un 28% citu tautību nepilsoņu prot latviešu valodu brīvi vai ar nelielām grūtībām (salīdzinājumam – 55% pilsoņu). 17% nepilsoņu latviešu valodu neprot (3% pilsoņu). “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001”, 92. lpp. Prasības naturalizācijas pretendentiem latviešu valodas jomā varētu salīdzināt ar 2A līmeņa (t. i., vidējā līmeņa) valsts valodas atestācijas prasībām. Intervija ar Jāni Kahanoviču, Naturalizācijas pārvaldes priekšnieces vietnieku, 2002. gada 7. februāri.

cilvēku īpatsvars un jau krietni mazāks – jauniešu skaits no 15 līdz 30 gadiem. Tieši pensijas vecuma cilvēki un iedzīvotāji ar pamatizglītību vai nepabeigto vidējo izglītību par svarīgu šķērslī pilsonības iegūšanā min nespēju nokārtot latviešu valodas pārbaudījumu. Tomēr jāatzīmē, ka 55 procenti nepilsoņu ir cilvēki vecumā līdz 50 gadiem un 1/3 – līdz 40 gadiem, t. i., ekonomiski aktīvā vecumā.

Vienlaikus pilsonību neplāno iegūt arī daudzi cilvēki, kas prot latviešu valodu. Saskaņā ar aptaujas “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” datiem, vairāk par pusi respondentu, kas latviešu valodu pārvalda brīvi, neplāno iegūt Latvijas pilsonību tuvāko 12 mēnešu laikā. No aptaujātajiem, kas neplāno pilsonības iegūšanu tuvākā gada laikā un kas latviešu valodu pārvalda brīvi, ap 40% vispār neplāno iegūt nevienas valsts pilsonību. Taču jāatzīmē, ka, jo labāka ir latviešu valodas prasme, jo lielāka ir gatavība iegūt LR pilsonību.⁴⁰ Un tas liecina, ka latviešu valodas nepietiekamās zināšanas samazina motivāciju iegūt pilsonību.

Eksperti pilsonības jautājumos atzīst, ka nepietiekamas informētības dēļ nepilsoņi dažkārt par zemu novērtē savas spējas nokārtot naturalizācijas pārbaudījumus un ka pašnovērtējums neatbilst reālajām iespējām nokārtot eksāmenus. Pēc 2001. gadā veiktās aptaujas datiem, 46% jaunpilsoņu secina, ka latviešu valodas pārbaudījums bijis vieglāks, nekā viņi paredzējuši; 83–85% jaunpilsoņu uzskata, ka dažādu latviešu valodas prasmju pārbaude ir pieņemama.⁴¹ Arī Naturalizācijas pārvaldes dati rāda, ka latviešu valodas pārbaudījumu sekmīgi nokārto 95,5% pretendenti. Taču jāņem vērā, ka jaunpilsoņiem ir labākas latviešu valodas zināšanas un viņi ir gados jaunāki. Turklāt pārbaudījumu rezultāti dažādos reģionos nav vienādi.⁴²

Lielais pieprasījums pēc latviešu valodas kursiem naturalizācijas kandidātiem (sk. 2.5. sadaļu) liecina, ka valsts naturalizācijas un sabiedrības integrācijas politika var veicināt ne tikai naturalizāciju, bet arī latviešu valodas apguves motivāciju.

Pilsoniskā līdzdalība un politiskā komunikācija

Kaut arī trūkst datu, kas ļautu izdarīt nepārprotamus secinājumus par faktoriem, kas ietekmē līdzdalību, pētījumi liecina, ka cilvēki ar labākām latviešu valodas zināšanām ir sociāli un politiski aktīvāki. Nepietiekamā latviešu valodas prasme daļēji ietekmē arī politisko un sabiedrisko līdzdalību, ierobežojot sociālos kontaktus, informācijas telpu

⁴⁰ “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001”. Papildu aprēķini.

⁴¹ BDN, BSZI. Pētījums “Jaunpilsoņu aptauja”. Atskaite. 2001. gada aprīlis, 19.–20. lpp.

⁴² Naturalizācijas pārvalde. 2001. gada pārskats. Rīga, 2001, 16. lpp.

un sazināšanos starp valsts institūcijām un mazākumtautībām par aktuāliem jautājumiem valstī. Latviešu valodas prasmes uzlabošana ne vienmēr veicina mazākumtautību atsvešinātības pārvarēšanu, tā ir cieši saistīta arī ar citiem integrāciju veicinošiem faktoriem, tajā skaitā – komunikāciju ar valsti, ar latviešiem un ar līdzdalību sociālajos procesos.

Kaut arī zems **politiskās līdzdalības līmenis** ir raksturīgs gan latviešiem, gan mazākumtautību pārstāvjiem, pētījumu dati liecina, ka daži būtiski mazākumtautību pārstāvju un nepilsoņu sabiedriskās un politiskās līdzdalības rādītāji (piedalīšanās dažādās sabiedriskajās un politiskajās aktivitātēs, informētība par politiskajiem notikumiem un lēmumiem, ticība savai politiskajai ietekmei u. c.) ir zemāki nekā latviešiem un LR pilsoņiem.⁴³ 2000. gada aptaujas dati liecina, ka būtiskas atšķirības latviešu un nelatviešu līdzdalībā dažās politiskajās aktivitātēs nepastāv (piemēram, līdzdalībā protesta akcijās, streikos u. c.).⁴⁴ Taču citās būtiskās politiskajās aktivitātēs – tādās kā tikšanās ar deputātiem, ministriem un žurnālistiem, sabiedriskās apspriešanas pasākumos, piemēram, savas pilsētas vai pagasta attīstības plāna apspriešanā, mazākumtautības iesaistās retāk nekā latvieši.

Pēc aptaujas “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” (2000) datiem, respondenti ar labākām latviešu valodas zināšanām (kas vienlaikus ir gados jaunāki un ar augstāku izglītības līmeni) biežāk ir piedalījušies anketā nosauktajās politiskajās aktivitātēs un ir lielākā mērā pārliecināti, ka varētu kaut ko uzsākt, ja valdība, Saeima vai pašvaldība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus.⁴⁵ Arī sabiedriskajās organizācijās darbojas cilvēki ar labākām latviešu valodas zināšanām.⁴⁶

⁴³ Sk. šādus pētījumus: “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”; LU Filozofijas un socioloģijas institūts. 2000. *Iedzīvotāju aptauja par politikas un reģionu attīstības jautājumiem*; SKDS, *Iedzīvotāju integrācija: sabiedriskās aktivitātes*. Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2002. gada marts. Piemēram, pēc aptaujas “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*” datiem, pilsoņi, kam dzimtā valoda nav latviešu, biežāk atzīst, ka nav piedalījušies nevienā no anketā minētajām politiskajām aktivitātēm (59,3% latviešu, 73,2% krievu un 73,6% citu tautību pārstāvju). (Jautājumā netika iekļauta piedalīšanās vēlēšanās.) Nevienā no politiskajām aktivitātēm nav piedalījušies 88% nepilsoņu.

⁴⁴ LU Filozofijas un socioloģijas institūts. *Iedzīvotāju aptauja par politikas un reģionu attīstības jautājumiem*. 2000.

⁴⁵ “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”. Papildu aprēķini. Piemēram, atbildi “nekur neesmu piedalījies” ir izvēlējušies 76,7% pilsoņu, kam dzimtā valoda nav latviešu un kas latviešu valodā sarunāties prot vāji vai vispār neprot, kā arī 68,1% pilsoņu – kas prot sarunāties latviešu valodā brīvi vai vidējā līmenī. Līdzīga tendence redzama, analizējot nepilsoņu atbildes.

⁴⁶ Pēc aptaujas “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*” datiem, no pilsoņiem, kam dzimtā valoda nav latviešu, nevalstiskajās organizācijās piedalās 15,8% respondentu, kas latviešu valodu prot zemākajā līmenī, un 26,5% – kas pārvalda latviešu valodu vidējā un augstākajā līmenī. Nepilsoņiem šie rādītāji veido attiecīgi 11,6% un 20,7%. “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”. Papildu aprēķini.

Kaut arī dati par faktoriem, kas ietekmē līdzdalību, ir nepietiekami, tomēr acīmredzams, ka liela daļa Latvijas mazākumtautību pārstāvju ar pašreizējām latviešu valodas zināšanām nevarētu pilnvērtīgi piedalīties diskusijās, apspriešanās un tikšanās, kā arī izmantot masu informācijas līdzekļus latviešu valodā.⁴⁷ Viedokļus par publisko uzstāšanos latviešu valodā atspoguļo dažas atziņas no mērķgrupas diskusijas ar Daugavpils iedzīvotājiem.

4. informācija

Mērķgrupas diskusijas dalībnieku atzinumi par piedalīšanos diskusijās latviešu valodā

- *Rīgā, konferencē, es visu saprotu, bet, pat ja es kaut kam nepiekrīstu, es nekad nepieceltos un nerunātu publiski. Mani vienkārši nesapratīs, “ar acīm apēdīs”. Mana profesore, brīnišķīgs cilvēks, pārvalda vairākas valodas, ar viņu es runāju krieviski. Nav nekādu problēmu. Tas ir, visi jautājumi tiek viegli atrisināti. Tomēr svešā valodā nevar izteikt domu, kā gribētos. Šajā ziņā problēmas tomēr pastāv.*
- *Man liekas, šīs problēmas ir mākslīgi radītas. Dažādās konferencēs cilvēki no dažādām valstīm runā angļiski, risina dažādas problēmas, kuras jārisina, un saprot cits citu, kaut arī nepārvalda angļu valodu tik perfekti. Cilvēki rada problēmas mākslīgi.*

Avots: Mērķgrupas diskusija ar Daugavpils iedzīvotājiem 2001. gada maijā. *Piezīme:* Šīs atziņas daļēji liecina gan par latviešu, gan nelatviešu valodas stereotīpiem, piemēram, par bailēm runāt kļūdaini, potenciālo tolerances trūkumu pret valodas kļūdām un latviešu spēju sarunā pāriet uz krievu valodu.

Iedzīvotāji ar labāku latviešu valodas zināšanu līmeni liecina arī par lielāku **informētību** aktuālos jautājumos valstī un biežāk atzīst, ka vēlētos saņemt vairāk informācijas.⁴⁸ Turklāt aptaujātie, kam ir vāja valsts valodas prasme, biežāk izvēlas atbildi “mani tas neinteresē”. Raksturīgi, ka šāda tendence attiecas arī uz jautājumiem, kas skar dažāda vecuma un sociālā statusa pārstāvjus: veselību, sociālo apdrošināšanu, iedzīvotāju

⁴⁷ 1/4 respondentu, kam dzimtā valoda nav latviešu, par šķērslī masu mediju izmantošanai latviešu valodā minēja nepietiekamās valodas zināšanas. *Valoda*, 44. lpp.

⁴⁸ “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001”. Papildu aprēķini.

tiesības un pienākumus u. c. Šī tendence vedina domāt, ka tiem, kas runā latviski, ir plašāki informācijas kanāli nekā tiem iedzīvotājiem, kuri valsts valodu neprot, kā arī ir lielāka piederības sajūta valstij un sabiedrībai. Par to arī liecina iepriekš minētās aptaujas dati.

2000. gada aptaujas “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” rezultāti liek domāt par priekšstatiem sakarā ar latviešu valodas prasmes noteicošo lomu sabiedrības integrācijā. Pētījums parādīja, ka jaunieši nepilsoņi, kuriem kopumā latviešu valodas zināšanu līmenis ir augstāks, salīdzinājumā ar 1997. gada aptauju biežāk jūtas atsvešināti no valsts.⁴⁹ Attieksmju atšķirības ir saistītas ne tikai ar latviešu valodas zināšanu līmeni, bet arī ar citiem integrāciju veicinošiem faktoriem, tostarp ar plašākiem komunikācijas kanāliem, līdzdalību sabiedriskajos procesos un kontaktiem ar latviešiem.⁵⁰ Kaut arī ir manāma latviešu valodas zināšanu pakāpeniskā uzlabošanās, tomēr pēdējā laikā vērojama zināma “norobežošanās” no latviešu valodas vides un ikdienas saziņā kontakti latviešu valodā ir mazinājušies.⁵¹

Diskusijā par valodu, par līdzdalību sabiedriskajos procesos un **komunikāciju ar valsts iestādēm** aktuāls jautājums ir Valsts valodas likuma norma, saskaņā ar kuru iesniegumiem no iedzīvotājiem valsts, pašvaldību un tiesas iestādēm jābūt tikai valsts valodā vai ar pievienotu tulkojumu.⁵² Latvijas likumdošana arī negarantē iedzīvotāju iespējas

⁴⁹ Pēc pētījuma datiem, tikai 57% aptaujāto izjūt piederību Latvijai, toties pilsoņu jauniešu vidū piederību valstij izjūt 92%, “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”, 11. lpp.

⁵⁰ Analizējot aptaujas “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*” (1997) datus, Brigita Zepa secina, ka integrāciju ietekmē dažāda veida komunikācija. Nepilsoņu formālie un neformālie komunikācijas tikli (līdzdalība sabiedriskajās organizācijās, masu mediju izmantošana) ietekmē attieksmi pret valsti un tajā notiekošajiem procesiem. Piemēram, ir secināts, ka krievu nepilsoņiem, kuru ģimenes locekļu vidū ir latvieši, pastāv stiprāka pārliecība par Latvijas valstisko statusu, mazāk izteikta psiholoģiskā nedrošība, kas saistīta ar nepilsoņa statusu; šī grupa pozitīvāk vērtē Latvijas ekonomisko attīstību, pauž lielāku uzticēšanos Latvijas masu medijiem. Sk.: Zepa B. *Komunikācija – politiskās integrācijas nosacījums*/ Vēbers E. (red.). *Integrācija un etnopolitika*. Jumava, 2000, 164.–181. lpp.

⁵¹ *Valoda*, 10. lpp.

⁵² Valsts valodas likums, 10. panta 2. punkts: “Valsts un pašvaldību iestādes, tiesas un tiesu sistēmai piederīgās iestādes, kā arī valsts vai pašvaldību uzņēmumi (uzņēmēj sabiedrības) no personām pieņem un izskata dokumentus tikai valsts valodā, izņemot šā panta trešajā un ceturtajā daļā un citos likumos noteiktos gadījumus. Šā panta noteikumi neattiecas uz personu iesniegumiem policijas un ārstniecības iestādēm, glābšanas dienestiem un citām iestādēm steidzamos medicīniskās palīdzības izsaukuma gadījumos, noziegumu izdarīšanas vai citu likumpārkāpumu gadījumos, kā arī tad, kad tiek izsaukta neatliekamā palīdzība ugunsgrēka, avārijas vai citos nelaimes gadījumos.” 3. punkts: “Dokumentus svešvalodā no personām pieņem, ja tiem pievienots Ministru kabineta noteiktajā kārtībā vai notariāli apliecināts tulkojums valsts valodā.” Sk.: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=14740> Pēdējo reizi sk. 05.05.2003.

sazināties minoritāšu valodās ar pašvaldību iestādēm. No vienas puses, kaut arī trūkst visaptverošo datu par šīs normas īstenošanu praksē, daži eksperti atzinuši, ka šī norma nelabvēlīgi ietekmē atsevišķu mazaizsargāto iedzīvotāju grupu interešu aizstāvību un ir pretrunā ar starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem.⁵³ No otras puses, daudzos gadījumos valsts iestādes turpina pieņemt iesniegumus un sarunāties ar iedzīvotājiem krievu valodā, taču šāda rīcība nav apstiprināta ar likumu. Kaut arī mazākumtautību pārstāvji visbiežāk lieto valsts valodu valsts iestādēs, salīdzinājumā ar saskarsmi darbā un ikdienā laika gaitā mutiska saziņa ar valsts ierēdņiem valodā nav būtiski palielinājusies.⁵⁴ Dažas pašvaldības (piemēram, Daugavpili) par saviem līdzekļiem ir pieņēmušas darbā tulkus. Šādas tendences norāda, ka minoritāšu valodas lietošanas ierobežojumi nav būtiski veicinājuši latviešu valodas zināšanas un to praktisko lietojumu⁵⁵ (sk. arī 2.1. sadaļu).

1.3. Valodas prasme un sociāli ekonomiskā integrācija

Es pārāk daudz strādāju, tāpēc nevaru mācīties latviešu valodu. Man tam vienkārši nav bijis laika.

(Uzņēmējs Krāslavā)

Latviešu valoda, protams, ir nepieciešama, tāpēc ka tā nozīmē stabilus ienākumus, drošību par nākotni attiecībā uz darbu.

Pirmā prasība nav ne angļu valoda, ne profesionālisms, bet gan latviešu valodas zināšanas.

(Izvilumi no diskusijas ar Daugavpils iedzīvotājiem)

⁵³ Valsts Cilvēktiesību birojs nesēn ieteica izveidot valsts institūciju, kas nodarbotos ar šāda veida tulkošanas pakalpojumiem, kā arī ierosināja, lai valsts un pašvaldību iestādes pieņemtu dokumentus attiecībā uz likumpārkāpumiem vai civilaizskārumiem, tajā skaitā prasības un pieteikumi tiesās, arī svešvalodā, ja iesniedzējam objektīvu iemeslu dēļ nav iespējams tos iztulkot, piemēram, ieslodzītajiem. VCB, *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2002. gada pirmajā ceturksnī*, 13.–14. lpp.

⁵⁴ 36% pilsoņu un 42% nepilsoņu valsts institūcijās runā tikai krievu valodā. “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001*”, 97. lpp.

⁵⁵ Līdzīgs secinājums izdarīts arī, analizējot, kā valodas ierobežojumi elektroniskajos masu medijos ietekmējuši latviešu valodas situāciju. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra pētnieces Signes Martišūnes pētījums (šā manuskripta sagatavošanas laikā nav publicēts).

Valodas prasme, nodarbinātība un bezdarbs

Kaut arī atšķirības materiālās labklājības līmenī pēc etniskās pazīmes nav būtiskas un daļai mazākumtautību pārstāvju trūkst nepieciešamības plaši lietot savas latviešu valodas zināšanas darbā, šīs valodas prasmes loma darba tirgū tomēr aizvien palielinās, un nepietiekamās zināšanas ierobežo daudzu iedzīvotāju darba izvēles iespējas un konkurētspēju.

Dažu pētījumu rezultāti liecina, ka kopumā tautība un valoda Latvijā nav būtisks faktors, kas ietekmē iedzīvotāju ienākumu līmeni. Piemēram, iedzīvotāju aptaujā "Valoda" latviešu valodas prasme nav savstarpēji saistīta ar ienākumu līmeni.⁵⁶ Pēc aptaujas "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību" (2000) datiem, nodarbināto skaits starp pilsoņiem un nepilsoņiem ir līdzīgs (45% un 44%); arī pilsoņu un nepilsoņu ienākumu līmeni nav būtisku atšķirību.⁵⁷

Tomēr citi dati liecina, ka mazākumtautības salīdzinājumā ar latviešiem saskaras ar lielākām problēmām darba tirgū. Piemēram, 2000. gada aptauja liecina, ka 10% latviešu un 17% cittautiešu bijuši bezdarbnieki un nav saņēmuši bezdarbnieku pabalstus.⁵⁸ Nodarbinātības valsts dienesta (turpmāk tekstā – NVD) dati liecina, ka latviešu īpatsvars reģistrēto bezdarbnieku kopskaitā 2002. gadā bija par 7,4% zemāks par latviešu īpatsvaru pastāvīgo iedzīvotāju kopskaitā. Savukārt krievu, baltkrievu, ukraiņu un poļu īpatsvars bezdarbnieku kopskaitā vairāk vai mazāk tomēr pārsniedza attiecīgo iedzīvotāju īpatsvaru pastāvīgo iedzīvotāju kopskaitā.

Tikai 43% pilsoņu, kam dzimtā valoda nav latviešu, un 23% nepilsoņu 2000. gadā atzina, ka varētu strādāt darba vietā, kurā būtu nepieciešamas latviešu valodas zināšanas. Attiecīgi – 30% un 28% varētu to darīt ar grūtībām, bet 22% un 38% nevarētu, jo nezina valodu.⁵⁹ Nepietiekama valsts valodas prasme ir viens no iemesliem, kas ierobežo darba iespējas publiskajā sektorā (budžeta iestādēs, valsts un pašvaldību uzņēmumos); tas ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kāpēc mazākumtautības valsts institūcijās ir nepietiekami pārstāvētas.⁶⁰

⁵⁶ Valoda, 61. lpp.

⁵⁷ "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību, 2000/2001", 15. lpp.

⁵⁸ Rose R. *New Baltic Barometer IV: A Survey Study. Studies in Public Policy*, Nr. 284. Sabiedriskās politikas studiju centrs. Stratklaidas Universitāte, Glāzgo, 2000, 5. lpp.

⁵⁹ BSZI, LR Naturalizācijas pārvalde. Pētījumu un rīcības programma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2000. gada novembris. Atskaite, 2001.

⁶⁰ Pabriks A. *Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā*. Sorosa fonds – Latvija, Nordik, Rīga, 2002, 50. lpp.

1. tabula. Oficiāli reģistrēto bezdarbnieku nacionālais sastāvs (%)

	1995	1996	1997	Pastāvīgie iedzīvotāji 1997. gadā	1998	1999	2000	Pastāvīgie iedzīvotāji 2000. gadā	2001	2002	Pastāvīgie iedzīvotāji 2002. gadā
Latvieši	47,3	49,4	53,7	55,3	49,6	49,0	49,8	57,7	51,1	50,8	58,2
Krievi	38,6	36,7	33,5	32,5	36,5	36,7	35,9	29,6	35,2	35,4	29,2
Baltkrievi	55,3	55,4	44,8	4,0	4,9	5,0	5,1	4,1	4,7	4,7	4,0
Ukraiņi	2,8	2,7	2,5	2,9	3,0	3,0	2,9	2,7	2,9	2,9	2,6
Poļi	3,0	2,9	2,8	2,2	2,9	3,0	3,0	2,5	2,9	2,8	2,5
Lietuvieši	1,5	1,5	1,4	1,3	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,6	1,4
Ebreji	0,2	0,2	0,1	0,4	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,1	0,4
Citi	1,3	1,2	1,2	–	1,4	1,6	1,6	–	1,6	1,7	1,7

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, Latvijas statistikas gadagrāmata. Rīga, 2001, 58. lpp.; Informācija iegūta no Nodarbinātības valsts dienesta 2003. gada 9. maijā.

Atkarībā no valsts valodas prasmes tomēr pastāv ierobežojumi darba tirgū, ja analizē darba izvēles iespējas un bezdarbnieku integrāciju.

Pētījumi liecina, ka bezdarbnieku latviešu valodas zināšanu līmenis ir viens no zemākajiem, salīdzinot ar citām iedzīvotāju grupām.⁶¹ NVD dati rāda, ka 2002. gada 1. aprīlī valsts valodas prasmi apliecinošo dokumentu nebija uzrādījuši 11,5 bezdarbnieki jeb aptuveni 13% no visiem bezdarbniekiem. Vislielākais bezdarbnieku skaits, kuriem nebija valsts valodas prasmes apliecības, izrādījās Rīgā un Latgalē.⁶² Nereti bezdarbnieku latviešu prasme neatbilst tādām līmenim, lai pildītu amata pienākumus. Tas nepārprotami ir šķērslis daudziem darba meklētājiem, tajā skaitā arī, lai izmantotu NVD sniegto palīdzību, stājoties darbā, kā arī iekārtošanu profesionālās apmācībasursos.⁶³ Savukārt piedāvājums latviešu valodas apguvei bezdarbniekiem ir ievērojami mazāks par pieprasījumu (sk. analīzi 2.7. sadaļā).

⁶¹ Pēc pašnovērtējuma 53% bezdarbnieku vai darba meklētāju, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, ir viszemākais latviešu valodas prasmes līmenis, bet 13% neprot latviešu valodu. *Valoda*, 61. lpp.

⁶² Informācija iegūta no Nodarbinātības valsts dienesta 2003. gada 9. maijā.

⁶³ Turpat.

Latviešu valodas apguves sociāli ekonomiskā motivācija

Novērojumi un intervijas liecina, ka motivācija apgūt un lietot latviešu valodu ir cieši saistīta ar tās nepieciešamību ikdienas dzīvē. Vissvarīgākie motīvi latviešu valodas apguvei ir darbs, karjera un mācības (sk. mērķgrupas diskusiju rezultātu apkopojumu pielikumā).

Darba tirgus prasību loma latviešu valodas apguvē ir pretrunīga. No vienas puses, latviešu valodas prasmei ir liela nozīme darba tirgū. Prasības pēc atestācijas valsts valodā ir bijis svarīgs faktors, kas joprojām nosaka indivīda nepieciešamību apgūt latviešu valodu (sk. 2.1. sadaļu). Turklāt ir vērojams to cilvēku skaita pieaugums, kuri vēlas pilnveidot savas sarunvalodas zināšanas un tās praktiski izmantot. Piemēram, aptaujas liecina, ka konsekventi palielinās latviešu valodas lietošana darbā.⁶⁴ Tas liecina, ka, mainoties darba tirgus prasībām, latviešu valodas prasme kļūst aktuālāka, komunikācija starp etniskajām grupām darba tirgū iegūst lielāku nozīmi, un tas pozitīvi raksturo sabiedrības integrācijas procesu.

No otrās puses, daļai iedzīvotāju, it sevišķi vidējai un vecākajai paaudzei, trūkst ekonomiskā pamatojuma, lai pilnveidotu savas zināšanas. Viņu sociālajai videi raksturīgs ikdienas kontaktu trūkums ar latviešiem, viņiem ir darbs, kur latviešu valodas praktiskais lietojums nav īpaši būtisks vai arī profesionālās funkcijas ir šauras. Ne vienmēr latviešu valodas zināšanas tiek saistītas ar ienākumu palielināšanos. Darbs privātajā sektorā, kur nodarbināta liela daļa mazākumtautību pārstāvju, daudzos gadījumos ļauj nodrošināt ienākumus augstākā līmenī nekā valsts iestādēs, kur gan valsts valodai ir stiprākas pozīcijas (sk. arī 1.3. sadaļu).

Latviešu valodas prasme ir cieši saistīta ar valodas lietojuma nepieciešamību, valodas vidi, kā arī ar valodas pieprasījumu darba tirgū. Tāpēc atsevišķos reģionos un pilsētās, kur ir liels mazākumtautību īpatsvars, latviešu valodas zināšanas, kā arī to lietojums praksē ir zemāks. Latviešu valodas pieprasījums darba tirgū ir saistīts arī ar tirgus apstākļiem. Piemēram, Latgalē, kur ir augsts bezdarba līmenis, darba tirgus apstākļi bieži vien neveicina iedzīvotāju tieksmi attīstīt savas zināšanas un prasmes, lai izmantotu tās Latgalē. Savukārt Rīgā iedzīvotāji lielākā mērā saista valsts valodas zināšanas ar savām darba iespējām, un latviešu valodas pratēju īpatsvars konsekventi palielinās (sk. 2. attēlu).

⁶⁴ *Valoda*, 21. lpp. Mazākumtautību pārstāvju skaits, kas darbā runā "galvenokārt vai tikai latviešu valodā" vai "latviešu valodā vairāk nekā krievu", ir palielinājies no 9% 1996. gadā līdz 26% 2002. gada beigās. Attiecīgi respondentu skaits, kas runā "krievu valodā vairāk nekā latviešu valodā", ir samazinājies no 64% uz 41%.

No valsts sociāli ekonomiskās attīstības un sabiedrības integrācijas viedokļa ir būtiski, lai iedzīvotāju valodas zināšanas un lietojuma prakse atbilstu darba tirgus prasībām un tām prasībām, ko izvirza valsts. Kaut gan atestācija latviešu valodas prasmē tikai daļēji veicina iekārtošanos darbā, tomēr situācija nav labvēlīga, ja latviešu valodas nepietiekamā prasme traucē daudziem maznodrošinātajiem iedzīvotājiem atrast darbu, kā arī samazina iedzīvotāju izvēles iespējas un konkurētspēju, turklāt negatīvi ietekmē arī Latvijas sociāli ekonomisko un reģionu attīstību.⁶⁵ Var prognozēt, ka uzņēmumi, kas rūpējas par savu veidolu, grib iesaistīties tirgū un piesaistīt klientus, aizvien lielāku lomu veltīs valodu, tajā skaitā latviešu valodas, prasmei. Ņemot vērā to, ka šobrīd konkurētspējīgāki ir cilvēki ar labām latviešu valodas zināšanām, visbiežāk tie ir arī gados jauni, aktuāla ir vidējās un pirmspensijas vecuma cilvēku konkurētspējas veicināšana.

Secinājumi

- Valodas prasmes ietekme uz sabiedrības integrāciju nav viennozīmīga. No vienas puses, nepietiekama latviešu valodas prasme veido šķēršļus integrācijai, daļēji samazinot nepilsoņu iespējas un motivāciju iegūt Latvijas pilsonību, ierobežojot komunikāciju un līdzdalības iespējas. No otras puses, latviešu valodas zināšanu uzlabošanās ne vienmēr veicina mazākumtautību atsvešinātības pārvarēšanu, bet motivācija sociāli, ekonomiski un politiski integrēties rada arī vēlmi apgūt un lietot valodu.
- Kaut gan atšķirības materiālās labklājības limenī pēc etniskajām pazīmēm nav būtiskas un daļai mazākumtautību pārstāvju trūkst nepieciešamības plaši lietot savas latviešu valodas zināšanās darbā, latviešu valodas prasmes loma darba tirgū aizvien palielinās, tāpēc nepietiekamās zināšanas ierobežo daudzu iedzīvotāju darba izvēles iespējas un konkurētspēju.

⁶⁵ Djačkova S. *Valodas loma reģiona attīstībā*. Maģistra darbs. LU Socioloģijas nodaļa. 2000.

II. VALODAS POLITIKA LATVIJĀ UN LATVIEŠU VALODAS ZINĀŠANAS

Vismaz lingvistiskās integrācijas jomā nebūtu izmantojams tā dēvētais konsensa princips, jo valodas kolektīvu attieksme pret valodu lietojumu noteiktās sociolingvistiskās funkcijās ir atšķirīga... Konsenss, respektīvi, kompromiss valodu lietošanā, nav savienojams ar valodu hierarhijas principu un līdz ar to arī ar garantijām latviešu valodas pastāvēšanai.

(Ina Druviete)⁶⁶

Visām valsts institūcijām, kuras tieši vai pastarpināti īsteno etnopolitiku, ir jābūt atvērtām dialogam ar minoritāšu organizācijām un jāveicina sabiedrības integrācija.

(Pētījuma "Etnopolitika Latvijā" autori)⁶⁷

Šis sadaļas galvenais mērķis ir novērtēt svarīgākos pasākumus, kuru uzdevums ir palielināt latviešu valodas lomu sabiedrībā:

- kā dažādas institūcijas izprot latviešu valodas lomu sabiedrības integrācijā;
- kā šie pasākumi ir veicinājuši latviešu valodas apguvi un sabiedrības integrāciju;
- cik lielā mērā latviešu valodas apguves piedāvājums atbilst pieprasījumam.

⁶⁶ Druviete I. *Valodas politikas loma sabiedrības integrācijas procesā*/ Vēbers E. (red.). Integrācija un etnopolitika. Jumava, Rīga, 2000, 188. lpp.

⁶⁷ Apine I., Dribins L., Jansons A., Vēbers E., Volkovs V., Zankovska S. *Etnopolitika Latvijā*. Rīga, 2001, 38. lpp.

5. informācija

Kas ir valodas politika un tās analīzes kritēriji

Tāpat kā jebkura politika (angliski – *policy*), arī valodas politika ir “sistemātiska politiskā rīcība, kurā iesaistās dažādas institūcijas un citi subjekti un kurai raksturīgi noteikti mērķi, līdzekļi un darbības pēctecība”.⁶⁸ Sabiedriskā politika apliecina un nostiprina kolektīvas, sabiedriskas vērtības, un tā īpaši akcentē politikas pieejamību, caurredzamību, atbildību, līdzdalību, publiskumu un citus aspektus.⁶⁹

F. Grens (*F. Grin*) definē valodas politiku šādi: “Valodas politika ir sistemātiska, racionāla, teorētiski pamatota rīcība, pārveidojot valodisko vidi sabiedrībā ar mērķi palielināt sabiedrības labklājību.”⁷⁰ 2000. gadā Eiropas Minoritāšu jautājumu centra organizētajās diskusijās par valodas politiku mazākumtautību jomā tika izdalīti trīs valodas politikas analīzes kritēriji (realizācijas principi):

- efektivitāte (vai valodas politikas mērķus ir iespējams sasniegt? Kāda ir saikne starp mērķi un īstenotajiem pasākumiem?);
- seku efektivitāte (kādas ir īstenojamo pasākumu iespējamās sekas?);
- demokrātija (vai visas ieinteresētās sabiedrības grupas piedalās valodas politikas veidošanā? Kā un kādās institūcijās valodas politikas jautājumi tiek publiski apspriesti? Kādā veidā par valodas politikas jautājumiem tiek informēta plašāka sabiedrība? Kā dažādas intereses tiek saskaņotas un ņemtas vērā, pieņemot lēmumu?).

Valodas plānošana sastāv no šādiem galvenajiem aspektiem: statusa regulēšana, valodas attīstība un valodas apguves/lietošanas plānošana.⁷¹

⁶⁸ UNDP. Latvija. *Pārskats par tautas attīstību 2000/2001*. Rīga, 2001, 13. lpp.

⁶⁹ Aistara G. *Kas ir sabiedriskā politika?* <http://www.politika.lv/index.php?id=100487&lang=lv> Pēdējo reizi sk. 05.05.2003.

⁷⁰ Grin F. *Evaluating Policy Measures for Minority Languages in Europe: Towards Effective, Cost-Effective and Democratic Implementation*. European Centre for Minority Issues, Flensburg, Germany, 23–24 June, 2000, 7. lpp.

⁷¹ *Motivation in Language Planning and Language Policy*, 6. lpp.

2.1. Valsts valodas likums (1995–2000) un valsts valodas atestācija

Kopš neatkarības atjaunošanas galvenais Latvijas valodas politikas mērķis ir bijis nostiprināt latviešu valodas kā valsts valodas statusu un nodrošināt iedzīvotāju tiesības sazināties valsts valodā dažādās dzīves jomās.⁷² Viens no svarīgākajiem pasākumiem šajā jomā ir bijusi Valsts valodas likuma pieņemšana 1999. gadā. Jaunā Valsts valodas likumprojekta izstrāde sākās 1995. gadā pēc Valsts valodas centra, Saeimas Izglītības, kultūras un valodas komisijas un Latviešu valodas institūta iniciatīvas. Galvenie likuma ierosinātāju argumenti bija šādi: “Pirmkārt, jāgarantē Latvijas iedzīvotājiem tiesības sazināties latviešu valodā visās sabiedriskās dzīves sfērās, arī privātajā uzņēmējdarbībā un administratīvajā sfērā, tā nodrošinot ikdienas lietošanā latviešu valodu, otrkārt, kvalitatīvāk jānodrošina valsts valodas aizsardzības mehānisms krievu un angļu valodas konkurences apstākļos, treškārt, jārada apstākļi sabiedrības integrācijai uz latviešu valodas bāzes, pārtraucot krievu valodas pašpietiekamību.”⁷³

Likumprojekta autori un piekritēji uzsvēra, ka stingrākas prasības lietot valsts valodu paaugstinātu tās prasmes līmeni, kas vienlaikus sekmētu sabiedrības integrāciju.⁷⁴ Īpašu satraukumu radīja valsts valodas praktiskā lietojuma trūkums ekonomikas sfērā, kur iesaistīta liela daļa nelatviešu. Latviešu valodas institūta speciāliste, viena no likumprojekta autorēm, Ina Druviete, komentēja: “*Diemžēl ekonomiskās sviras strādāja un strādās par labu krievu un angļu valodai. Tām ir liels lietotāju skaits aiz robežas un tām ir starptautisku valodu funkcijas. Mums atliek tikai juridiska valodu konkurences regulēšana.*”⁷⁵ Valsts valodas centra toreizējā direktore Dzintra Hirša minēja līdzīgu argumentu: “*Neviena valoda nekad un nekur netiek oficiāli lietota, ja valstī nav vai nav radīta nepieciešamība to lietot.*”⁷⁶

Tādējādi Valsts valodas likuma pieņēmēji par galveno mērķi izvirzīja latviešu valodas lietojuma (nevis zināšanu) palielināšanu ar juridiskās reglamentācijas palīdzību. Ir bijusi uzsvērta vajadzība reglamentēt valodas lietojumu privāto uzņēmumos. Tika uzskatīts,

⁷² 1992. gadā Saeima pieņēma Valodu likuma grozījumus (1989), kuri noteica latviešu valodu par vienīgo valsts valodu. Jaunais likums noteica latviešu valodas zināšanu līmeni, kas nepieciešams profesionālo pienākumu veikšanai daudzās profesijās valsts un privātajā sektorā.

⁷³ *Valsts valodas politikas īstenošana Latvijā: Valsts valodas centrs 1992–2002*. Valsts valodas centrs, 2002, 11. lpp.

⁷⁴ Grīnvalds D. *Sods vai gods*. “Rīgas Balss”, 18.03.1998.

⁷⁵ Turpat.

⁷⁶ Hirša Dz. *Valsts valoda Latvijā: nevis dilemma, bet aksioma*. “Latvijas Vēstnesis”, 18.02.1999.

ka valsts valodas lietošana mazākumtautību vidū nepaplašināsies, ja ar likuma spēku tam netiks radīta motivācija. Ina Druvieta apgalvoja: “*Mēs riskējam nonākt pie dārga, taču bezmērķīga procesa – latviešu valodu tikai mācīt un mācīt. Ja nebūs stimula valodas praktiskajai lietošanai – tā ir ūdens liešana caurā mucā, burvju aplis.*”⁷⁷ Dzintra Hirša uzsvēra, ka ir sagatavota augsne valsts valodas stingrākai reglamentēšanai, jo latviešu valoda jau deviņus gadus ir valsts valoda un katrs ir saņēmis valsts atestāciju.⁷⁸ Turklāt viņa uzskatīja, ka “*kamēr situācija ir tāda, ka zināmā mērā pastāv krievu valodas paspie-tiekamība, integrācija valstī nenotiks.*”⁷⁹

Neraugoties uz asu kritiku no vairākām starptautiskām organizācijām un vietējiem ekspertiem, likumprojektu Saeima pieņēma trijos lasījumos.⁸⁰ Tomēr jaunievēlētā valsts prezidente Vaira Viķe-Freiberga to nosūtīja atpakaļ otrreizējai caurlūkošanai. Kaut arī starptautiskās organizācijas (EDSO un Eiropas Savienība) ir atzinušas, ka pašreizējā likuma versija kopumā atbilst Latvijas starptautiskajām saistībām, ir tikušas izteiktas bažas par likuma īstenošanu, kas lielā mērā atkarīga no ierēdņu interpretācijas.⁸¹

2000. gada augustā tika pieņemti MK noteikumi, kas precizē daudzu Valsts valodas likuma pantu īstenošanu (noteikumi par tulkojumu nodrošināšanu pasākumos, noteikumi par valodu lietošanu informācijā, noteikumi par vārdu un uzvārdu rakstību un identifikāciju u. c.). Gan likums, gan noteikumi stājās spēkā 2000. gada 1. septembrī.

⁷⁷ Grīnvalds D. *Sods vai gods*. “Rīgas Bals”, 18.03.1998.

⁷⁸ “Diena”, 10.02.1998.

⁷⁹ Hirša Dz. *Valsts valoda Latvijā: nevis dilemma, bet aksioma*. “Latvijas Vēstnesis”, 18.02.1999.

⁸⁰ Starptautiskās organizācijas, vispirms EDSO Augstākais komisārs minoritāšu jautājumos Makss van der Stūls un Baltijas jūras valstu Cilvēktiesību komisārs Ole Espersens, Eiropas Komisijas pārstāvji un Eiropas Padome kritizēja likumprojektu pirmām kārtām par valsts valodas lietojuma regulēšanu privātajā sfērā: privātuzņēmumos, sapulcēs, publiskajā informācijā utt. Tika atzīmēts, ka šie noteikumi ir pretrunā ar starptautiskajiem dokumentiem, kuriem Latvija ir pievienojusies, un ka likums var būt nopietns šķērslis, lai Latvija iestātos ES. Muižnieks N., Brands-Kehris I. (2003). *Latvia and the EU*, in: Kubicek P. (ed.) *The European Union and Democratization*, Routledge (sagatavots publicēšanai).

⁸¹ Valsts valodas likums striktāk nekā iepriekšējais nodala valsts valodas lietošanu valsts sektorā un privātajā sfērā. Saskaņā ar likumu valsts valoda jāprot un jālieto arī privātajā sfērā strādājošajiem, ja viņu darbība skar sabiedrības likumīgās intereses – sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darba vietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību.

2000. gada augustā MK pieņēma arī Noteikumus par profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas zināšanu apjomu un valodas prasmes pārbaudes kārtību. Atšķirībā no iepriekšējiem noteikumiem šajā jomā, pēc Eiropas ekspertu ieteikumiem, trīs valsts valodas prasmes (atestācijas) līmeņi ir sadalīti divos apakšlīmeņos – A un B. Saskaņā ar šiem noteikumiem privātajos uzņēmumos darbinieku profesijas un amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas prasmes līmeni nosaka darba devējs, pašnodarbinātām personām – pati pašnodarbinātā persona. Privātajos uzņēmumos, kas veic publiskas funkcijas vai kuru darbība skar sabiedrības likumīgās intereses, darbinieku valsts valodas prasmes līmeni nosaka pēc šo noteikumu saraksta. Likumā ir samazinājies privāto uzņēmumu amatu un profesiju saraksts, kuru valodu prasmi reglamentē likums. Darba devējs pats izveido savas institūcijas amatu un profesiju sarakstu, kurā norādīti atbilstošie valsts valodas prasmes līmeņi un pakāpes. Šo sarakstu darba devējs var saskaņot ar Valsts valodas centru.

Valsts valodas likuma ietekme uz sabiedrības integrāciju un latviešu valodas lietojumu

Spriežot pēc aptauju rezultātiem, laika gaitā (sk. 1.1. sadaļu) var secināt, ka jaunā valsts valodas likumdošana pēdējos gados nav veicinājusi būtisku valsts valodas lietojuma palielināšanos un mazākumtautību motivāciju apgūt valsts valodu. Savukārt valodas lietojuma palielināšanās darba vietā (uz to galvenokārt tika orientēts likumprojekts) bija vērojama jau pirms Valsts valodas likuma pieņemšanas. Turklāt mēģinājumi paplašināt valsts regulējošo lomu valodas lietojumā privātajā sfērā ir bijuši neveiksmīgi un palielinājuši politisko un etnisko spriedzi sabiedrībā; likumprojekts tika liberalizēts, jo tas neatbilda starptautiskajiem standartiem cilvēktiesību jomā.

Līdz ar to daži no sākotnējo likumprojektu versiju autoriem apšaubā, vai MK noteikumi spēs nodrošināt latviešu valodas lietošanas paplašinājumu visās dzīves sfērās, jo tie pārkāpjot valsts valodas lietošanas principu visā Latvijas teritorijā: likuma liberalizācija un arī “*starptautisko organizāciju pretrunīgā rīcība nenāk par labu latviešu valodas statusam un sabiedrības integrācijai*”.⁸² Daži eksperti domā, ka likums nesekmēs plašāku latviešu valodas lietojumu, jo tas lielā mērā ir atkarīgs no paša uzņēmuma darba devēja izvēles.⁸³

⁸² Intervija ar Inu Druvieti, Latvijas Universitātes profesori, 2001. gada 26. aprīli.

⁸³ Atziņa iegūta no diskusijas ar Daugavpils ekspertiem (sk. pielikumā).

Veiksmīgu likuma pieņemšanu apgrūtināja šādi galvenie faktori:

- Likums tika pieņemts šaurā politikas veidotāju lokā bez pietiekamas informācijas un konsultācijām ar plašāku sabiedrību un mazākumtautībām. Grozījumi likumprojektā un MK noteikumos tikuši izdarīti starptautisko organizāciju spiediena rezultātā, kas veicināja mazākumtautību atsvešināšanos no Latvijas politiskās elites, radīja pārliecību, ka valsts ignorē iedzīvotāju viedokli un līdzdalību.
- Pašu sabiedrības integrācijas un valodas politikas ekspertu vidū nav bijis vienošanās par valodas politikas realizācijas līdzekļiem, piemēram, kā veicināt latviešu valodas pozīciju stiprināšanos: ar likuma spēku vai ar citiem līdzekļiem. Daudzi Latvijas eksperti – pilsoniskās sabiedrības pārstāvji – pauda neapmierinātību ar likuma un noteikumu sākotnējo versiju, uzsverot, ka latviešu valodas lietojuma paplašināšanā jāizmanto pozitīva motivācija un latviešu valodas apguves metodes.

6. informācija

Daugavpils iedzīvotāju viedokļi par Valsts valodas likumu

Vai ir kaut kas mainījies ar jaunā valodas likuma pieņemšanu?

Marija: *Sanāksmes tagad notiek latviešu valodā. Visi, kas prot vai neprot, sākuši runāt latviski.*

Kāda ir Jūsu attieksme pret šo likumu?

..(smejas) *Kā var izturēties?*

Tatjana: *Normāli, esmu apmierināta, ka likumā tika izdarīts labojums – lai cilvēkiem, kuriem ir 3. kategorija, nebūtu vēlreiz jāliek eksāmens, ja viņi vēlas saņemt 5. vai 8. kategoriju. Bet, ja to nemainītu, kas tad būtu? Tā taču bija augstākā kategorija, visi to nokārtoja, bet tagad jākārtu vēlreiz. Tā var bezgalīgi kārtot šos eksāmenus, atnāks jauni darbinieki un atkal izdomās kaut ko mainīt? Bet tas, ka sanāksmes notiek latviski, tas nekas. Tie, kas runā krieviski, runās mazāk, īsāk.*

Marija: *Ar šo likumu mūs visur ļoti biedēja. Bet tas nemaz nav tik šausmīgs.*

Tatjana: *Varbūt tas ir arī atkarīgs no darba kolektīva un darba atmosfēras.*

Nellijs: *Nav ko teikt. Es tā to īpaši nezinu, neesmu ievērojusi.*

Zinaīda: *Likums nedarbojas. Tas pie mums nestrādā.*

Marija: *Pie mums viss strādā. Laikam tikai DPU strādā.*

Zinaīda: *Likums nav funkcionāls. Es neredzu tajā jēgu. Viss jāmaina pakāpeniski. Vai Jūs zināt, cik saņem ierēdņi, kas pārbauda šā likuma darbību? Daudz. Tā jau tagad ir sistēma. Tikai tas arī iedarbojas. Likumi būs uz papīra, bet dzīves likumi – dzīvē. Paši cilvēki tiktu galā. Kas glābjas, glābjas viens pats.*

Kāpēc sabiedrībā ir tāds negatīvs viedoklis pret šo likumu?

Zinaīda: *Likums kaut kādā ziņā ir diskriminējošs. Cilvēkā nevar neko tāpat vien ielikt, uzreiz rodas pretinde. Tu vari to pildīt, bet sirdī tev ir antipātijas. Labs rada labu, bet varmācība rada varmācību. Cilvēki ir zaudējuši cieņu pret sevi. Kas ir Es? Tas ir sevis apzināšanās. Pirmām kārtām, tagad, protams, ir jāmācās valoda. Kāpēc nav cieņas pret sevi? Cilvēks jūtas diskriminēts. Tu neesi brīvs, tev uzreiz norāda, kur ir tava vieta.*

Avots: Mērķgrupas diskusija ar Daugavpils iedzīvotājiem 2001. gada maijā.

Valsts valodas atestācijas loma latviešu valodas apguves veicināšanā

..progress latviešu valodas apguvē sasniegts, pateicoties stingrām likuma prasībām, t. i., juridiskajai motivācijai prast un lietot.. latviešu valodu.

(Ina Druviete)⁸⁴

Ja man būtu nauda, es šo apliecību nopirktu.

Bet es, cik ilgi te dzīvoju, nekad nesāktu runāt latviski. Šo barjeru laikam nekad nepārvarešu, jo dažreiz man gadās kļūdas galotnēs, prievārdos. Kaut gan es nokārtoju eksāmenu par 3. kategoriju.

(Daugavpils iedzīvotāji)

Kopumā valsts valodas atestācijas politika ir veicinājusi latviešu valodas zināšanu uzlabošanu un latviešu valodas pozīciju nostiprināšanu, taču tā nav būtiski veicinājusi latviešu valodas prasmes noturību un praktisko lietojumu. Atestācijas politikas ietekme

⁸⁴ Druviete I. *Valodas politikas loma sabiedrības integrācijas procesā* / Vēbers E. (red.). Integrācija un etnopolitika. Jumava, Rīga, 2000, 184.–196. lpp.

uz sabiedrības integrāciju ir divējāda. No vienas puses, atestācijas eksāmena nokārtošana palīdz indivīdiem atrast darbu vai nepazaudēt to darbu, kas viņiem jau ir. Atestācijas eksāmena nokārtošana joprojām paliek viens no galvenajiem pieaugušo stimuliem valodas apguvē. No otras puses, tā veido šķērsli integrēties darba tirgū tiem iedzīvotājiem, kam finansiālo var citu iemeslu dēļ ir grūtības sagatavoties eksāmenam: pirmspensijas vecuma cilvēkiem, bezdarbniekiem, maznodrošinātajiem iedzīvotājiem. Tāpēc ir svarīgi apsvērt iespējas veicināt šo iedzīvotāju ekonomisko integrāciju ar latviešu valodas apguvi.

1992. gada 25. maijā LR Ministru Padome pieņēma “Valsts valodas prasmes atestācijas nolikumu”, nosakot, ka valsts (obligātajai) valodas atestācijai pakļauti tie valsts iestāžu, uzņēmumu darbinieki, kuru profesionālajos pienākumos ietilpst saskare ar iedzīvotājiem vai valsts noteiktās lietvedības kārtošana un kuri nav ieguvuši izglītību valsts valodā. Nolikums noteica valsts valodas zināšanu prasības trīs pakāpēs – atkarībā no ieņemamā amata. 1993. gada 14. aprīlī pieņemtais “Nolikums par pastāvīgajām atestācijas komisijām” paredzēja, ka valsts valodas prasmes atestāciju var kārtot (brīvprātīgi) jebkurš Latvijas iedzīvotājs, kam tā nepieciešama noteiktā amata ieņemšanai.⁸⁵

Daudzi darbaspējīgie iedzīvotāji ir nokārtojuši valsts valodas atestācijas eksāmenu.⁸⁶ 2002. gada nogalē atestāciju bija nokārtojuši 56% respondentu vecumā no 15 līdz 75 gadiem, kam dzimtā valoda nav latviešu, tikai 0,3% – nebija nokārtojuši eksāmenu, bet 43% nebija to kārtājuši vispār.⁸⁷ Lielākajai daļai aptaujāto piešķirta otrā pakāpe (51%), 24% – pirmā pakāpe un 23% – trešā pakāpe. Visbiežāk atestācijas eksāmenu nebija kārtājuši vecāka gadagājuma cilvēki, taču arī aptuveni 1/3 pretendentu vecumā no 35 līdz 49 gadiem un no 15 līdz 34 gadiem. Valsts valodas prasmi apliecinoša dokumenta visbiežāk nav pensionāriem, māsājniekiem un bezdarbniekiem. Parasti šiem cilvēkiem ir arī nedaudz zemāks ienākumu līmenis.

Atestācijas gaitā iegūtā valsts valodas prasmes pakāpe atšķiras no visu aptaujāto latviešu valodas zināšanu pašnovērtējuma: pēc aptauju datiem, respondenti valsts valodu visbiežāk pārvalda zemākajā līmenī.⁸⁸ Šie dati, kā arī vairākas intervijas ar ekspertiem un

⁸⁵ *Valsts valoda Latvijā*. Valsts valodas centrs, Rīga, 1992. 2001. gadā valsts valodas atestācijas procesa organizēšana no Valsts valodas centra tika nodota IZM Izglītības satura un eksaminācijas centram (ISEC), tomēr valsts valodas atestācijas procesa kontroli veic Valsts valodas centrs.

⁸⁶ 2001. gada beigās valsts valodas atestāciju bija nokārtojuši apmēram 500 000 Latvijas iedzīvotāju. Intervija ar Dzintru Hiršu, Valsts valodas centra direktori, 2001. gada 25. septembrī.

⁸⁷ *Valoda*, 25. lpp.

⁸⁸ Turpat.

iedzīvotājiem liecina, ka reālā valodas prasme bieži vien ir zemāka nekā iegūtā atestācijas pakāpe. Valodas mācīšanās mēdz pārvērsties par formālās prasības izpildi, visbiežāk iegūtās zināšanas vēlāk netiek saglabātas un attīstītas (sk. arī 7. informāciju). Daudzi iedzīvotāji, kas kārtoja atestācijas eksāmenu 20. gs. 90. gadu sākumā, bija nodarbināti valsts sektorā. Latviešu valodas lietojuma nepieciešamības mazināšanos sekmēja radušās iespējas strādāt privātajā sektorā, kā arī bezdarba palielināšanās.

Ekspertu viedoklis par valsts valodas atestācijas ietekmi uz latviešu valodas apguvi un sabiedrības integrāciju nav vienāds, nereti tas ir pat pretējs. Piemēram, Latvijas Universitātes profesore Ina Druvieta uzskata, ka valsts valodas atestācija bija galvenais valodas politikas pasākums, kas veicināja latviešu valodas pozīciju nostiprināšanos un stimulēja latviešu valodas apguvi.⁸⁹ Pēc ekspertes domām, iedzīvotāji, kam ir ekonomiski motīvi, jau ir iemācījušies latviešu valodu un nokārtojuši valsts valodas atestācijas eksāmenu, un tādējādi jau ir ekonomiski integrējušies Latvijas sabiedrībā. Savukārt Latvijas Cilvēktiesību un etnisko pētījumu centra direktors Nils Muižnieks atzīst, ka atestācija no paša sākuma ir palielinājusi mazākumtautību atsvešināšanos no valsts, nav sekmējusi nepilsoņu vēlēšanos iegūt Latvijas pilsonību, veicinājusi korupcijas izplatību.⁹⁰

7. informācija

Valsts valodas atestācija: Daugavpils iedzīvotājas atziņa

Latviešu valoda ir jāzina, tas ir noteikti. Protams, daudz ko ir sabojājis pats sākums, kad sabiedrība bija sadalījusies divās daļās, pret krieviem pastāvējusi negatīva attieksme, kaut gan cilvēki saprata, ka latviešu valoda jāzina. Bet viņus spieda to mācīties, neviens ar viņiem nerēķinājās... Ar varu nevar piespiest, nekas nesanāk. Tu izej kursus, bet runāt nav ar ko. Ir ģimene, draugi, darbs, bet kursi ir tikai 2–3 stundas. Kursos tu kaut ko iemācies, bet pēc trīs nedēļām tu vairs neko neatceries.

Avots: Mērķgrupas diskusija ar Daugavpils iedzīvotājiem 2001. gada maijā.

⁸⁹ Intervija ar Inu Druvieti, Latvijas Universitātes profesori, 2001. gada 26. aprīli.

⁹⁰ Intervija ar Nilu Muižnieku, Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra direktoru, 2001. gada 24. septembrī.

Vairāk nekā puse no tiem, kas 2001. gadā nokārtoja atestāciju, bija bezdarbnieki. Ir audzis to cilvēku skaits, kas vēlas nokārtot atestācijas eksāmenu un kam nav nekādas atestācijas pakāpes.⁹¹ Ir palielinājies arī to iedzīvotāju skaits, kas vēlas nokārtot eksāmenu 2. pakāpē. Tomēr atestācijas prasības nav līdzsvarotas ar iespējām apgūt valsts valodu, jo iedzīvotājiem latviešu valodas apguves iespēju piedāvājums ir krietni zemāks nekā pieprasījums.

Kopumā valsts valodas atestācijas politika ir veicinājusi latviešu valodas zināšanu uzlabošanu un latviešu valodas pozīciju nostiprināšanu, taču tā nav būtiski rosinājusi latviešu valodas zināšanu praktisko lietojumu un turpmāku attīstību, jo daudzos uzņēmumos latviešu valodā sazinās galvenokārt tik lielā mērā, cik to prasa profesionālo pieņēmumu veikšana.

Latviešu valodas apguves projektu analīze ir pierādījusi arī to, ka pašreizējās valsts valodas atestācijas eksāmena prasības (tests) bieži vien tiek atzītas par pārāk sarežģītām, īpaši gados vecākiem cilvēkiem. Sabiedrībā trūkst arī informācijas par atestācijas prasībām. Šo problēmu jau cenšas risināt ISEC ar informatīvu bukletu, ko iecerēts izdot.⁹²

2.2. Latviešu valodas apguves valsts programma

Viens no svarīgākajiem valodas politikas realizācijas mehānismiem ir bijusi Latviešu valodas apguves valsts programma (LVAVP) (1996–2006), kas sniegusi būtisku ieguldījumu latviešu valodas zināšanu uzlabošanā, kā arī veicinājusi dialogu ar mazākumtautībām. Tomēr pieprasījums pēc latviešu valodas apguves ir lielāks, nekā šobrīd iespējams to apmierināt, jo trūkst kvalificētu skolotāju, līdzekļu un efektīvas latviešu valodas apguves koordinācijas dažādu institūciju starpā.

1994. gadā Latvijas valdība V. Birkava vadībā vērsās pie Apvienoto Nāciju Attīstības programmas (ANAP) ar lūgumu izveidot un vadīt ekspertu misiju, lai palīdzētu ieviest Latviešu valodas apguves valsts programmu. 1996. gadā Izglītības un zinātnes ministrija nodibināja LVAVP. Programmu finansiāli atbalsta Eiropas Savienība, ANAP, Zviedrija, Dānija, Somija, Nīderlande, Kanāda, Norvēģija, Lielbritānija un ASV valdības. Kopš 2001. gada LVAVP atrodas Izglītības un zinātnes ministrijas pārraudzībā. 2001. gadā no valsts budžeta programmā tika ieguldīti 428 000 latu, 2002.

⁹¹ Intervija ar Daci Dalbiņu, ISEC darbinieci, 2001. gada 20. decembrī.

⁹² Turpat.

gadā – 425 932.⁹³ Līdz ar to valsts ir atvēlējusi LVAVP svarīgu lomu valodas politikas realizācijā.

LVAVP galvenais mērķis ir “saliedēt Latvijas sabiedrību, mazinot valodisko sašķeltību, un veicināt kopīgu vērtību rašanos”.⁹⁴ Šobrīd LVAVP ir galvenā valsts institūcija, kas palīdz mazākumtautībām pildīt likumdošanā izvirzītās prasības pēc latviešu valodas zināšanām. Programma organizē dažādus pasākumus: kursus, mācību līdzekļu izstrādi, TV un radio mācību programmu sagatavošanu u. c. Programmas darbības ideja sastāv no šādiem galvenajiem principiem:

- brīvprātīga piedalīšanās valodas apguvē;
- pozitīvākas un labvēlīgākas mācību vides radišana;
- latviešu valodas kā mūsdienīgas un plaši izmantotas valodas izcelšana;
- valoda jāmacās, lai to lietotu, nevis lai nokārtotu eksāmenu.⁹⁵

LVAVP darbības prioritāte ir bijusi tālākizglītāju un skolotāju sagatavošana un bilingvālās reformas īstenošana: 70% no LAT2 (latviešu valodas kā otrās valodas) kursiem paredzētā finansējuma tiek novirzīts LAT2 pedagogu un mazākumtautību skolu priekšmetu skolotāju tālākizglītošanai. Kopumā LVAVP ir sekmējusi izglītības sistēmas pilnveidi valodas apguves jomā, izveidojot latviešu valodas apguves metodisko bāzi, sagatavojot multiplikatorus, izstrādājot mācību līdzekļus.⁹⁶

Kopš 1997. gada 30% no LVAVP līdzekļiem mācību kursu organizēšanai tikuši investēti latviešu valodas apguvei pieaugušajiem. Kopumā no 1996. līdz 2002. gadam LVAVP organizētos kursus apmeklēja ap 50 000 dažādu profesionālo un sociālo grupu pārstāvju (sk. 2. tabulu). 2002. gadā LVAVP ir organizējusi arī latviešu valodas kursus skolēnu vecākiem, lai veicinātu vecāku izpratni par bilingvālo izglītību. Mērķgrupu izvēlē LVAVP ņem vērā šādus principus:

- mērķauditorijas valodas zināšanas labvēlīgi ietekmē iespējami plašus sabiedrības slāņus;

⁹³ LVAVP. *Latviešu valodas apguves valsts programmas 2002. gada ziņojums*. Rīga, 2003.

⁹⁴ *Latviešu valodas apguves valsts programma*. Informācija LVAVP Nr. 3, 2001.

⁹⁵ Turpat.

⁹⁶ *Latviešu valodas apguves valsts programma (LVAVP)*. Laikraksta “Izglītība un Kultūra” ielikums. LVAVP materiāli.

- iegūstot valodas zināšanas, valsts darbā tiek saglabāti labi profesionāļi;
- tiek rasta iespēja pildīt dažādas likumu prasības, kas cilvēkiem ierobežo iespējas strādāt valodas neprasmes dēļ;
- auditorija darbojas kā medijs, kas veicina labvēlīgas attieksmes un izpratnes veidošanos pret notiekošajiem procesiem Latvijā tādu cilvēku vidē, kuri nerunā valsts valodā.⁹⁷

2. tabula. Profesionālās un sociālās grupas, kas apmeklējušas LVAVP kursus no 1996. līdz 2002. gadam

	No 1996. gada līdz 2001. gada jūnijam	2002. gadā
Skolu mācību pedagogi	15 413	2370
Pirmsskolas mācību iestāžu pedagogi	5694	1093
Iekšlietu sistēmas darbinieki	1862	432
Medicīnas iestāžu darbinieki	1862	603
Jaunkareivji	950	252
Jauniešu vasaras nometņu dalībnieki	948	316
Pašvaldību darbinieki	919	216
Jaunieši	590	338
Bezdarbnieki	476	–
Latvijas dzelzceļa darbinieki	284	–
Invalidi	251	15
Žurnālisti	237	31
Jaunieši ieslodzījumu vietās	144	–
KOPĀ	42 630	5913

Avots: *Latviešu valodas apguves valsts programma*. Informācija LVAVP Nr. 3, 2001. LVAVP. Latviešu valodas apguves valsts programmas 2002. gada ziņojums, Rīga, 2003.

Kaut arī LVAVP aptver plašu pieaugušo auditoriju, kursus beigušo skaits ir relatīvi neliels. Kā jau iepriekš minēts, LVAVP latviešu valodas kursus ir apmeklējuši 12% aptaujāto, kuriem dzimtā valoda nav latviešu valoda. Straujā informētības samazināšanās

⁹⁷ *Latviešu valodas apguves valsts programma*. Informācija LVAVP Nr. 3, 2001.

sabiedrībā par LVAVP pēdējos gados liek domāt, ka programmas mācību līdzekļu izmantošana plašā sabiedrībā ir relatīvi neliela.⁹⁸

Jāatzīmē, ka LVAVP cenšas veicināt arī citu latviešu valodas apguves veidu pieejamību (līdztekus kursiem). Piemēram, sērijā tiek izdotas mācību grāmatas “Palīgā” (komplektā ar video materiāliem), kā arī vārdnīcas, darba burtnīcas, audiokasetes. LVAVP izstrādā televīzijas un radio mācību raidījumus, mācību programmas internetā un CD formātā. Kā jau tika minēts I daļā, pozitīvi vērtējams tas, ka sabiedrībā audzis pieprasījums pēc pašmācību grāmatām, mācību programmām televīzijā un internetā.

LVAVP ir bijis plašs sadarbības partneru tīkls valodas politikas veidošanā un īstenošanā: to vidū ir gan valstiskās, gan nevalstiskās organizācijas. Veiksmīga sadarbība bijusi ar dažām sabiedriskajām organizācijām, kas cenšas palīdzēt iedzīvotājiem latviešu valodas apguvē: Lietišķo sieviešu klubu, Pieaugušo izglītības apvienību, Invalidu un viņu draugu klubu “Apeirons”. Sadarbojoties ar sabiedriskajām organizācijām, LVAVP ir apmaksājusi skolotāju darbu, kā arī ir organizējusi mācības. Šis valodas problēmu risinājuma modelis samazina izdevumus kursu organizēšanai, jo mācību procesu vada un daļu finansējuma sagādā sabiedriskā organizācija. Sadarbība ar LVAVP nodrošina labu mācību kvalitāti. LVAVP skolotāji piedalās arī Tautas skolas un Latvijas pieaugušo izglītības apvienības organizētajosursos. Viena no problēmām, kas rodas sadarbībā ar citām mācību organizācijām, ir LVAVP skolotāju trūkums un lielā slodze, kas var pazemināt skolotāja darba kvalitāti.⁹⁹ Pašreiz LVAVP strādā ap 1200 skolotāju. Šis skolotāju skaits Latvijas apstākļos nav pietiekams, un tas ir viens no iemesliem, kāpēc LVAVP galveno uzmanību velta tālākizglītotāju sagatavošanai.¹⁰⁰

LVAVP ir arī sadarbojusies ar Nodarbinātības valsts dienestu (sk. sīkāku analīzi par NVD 2.7. sadaļā) un atbalstījusi dažus valodas apguves pasākumus bezdarbniekiem, kas apgūst profesiju, kā arī jauniešiem. Bezdarba problēmas risināšanā LVAVP ir bijuši mēģinājumi sadarboties pašvaldībām Liepājā un Ludzā. Bezdarbniekiem tika piedāvāta iespēja brīvprātīgi apmeklēt bezmaksas latviešu valodas kursus, taču no viņiem tika prasīts pagaidu darbs pašvaldībā (piemēram, sezonas darbi, ielu uzkopšana u. tml.). Tomēr nepietiekamā sadarbība un pašvaldību ieinteresētības trūkums neļāva turpināt šo projektu.¹⁰¹

⁹⁸ Salīdzinot ar 1997. gadu, kad tikai 37% aptaujāto neko nezināja par LVAVP, 2002. gada beigās šo respondentu skaits sasniedza 58% (51% latviešu, 67% krievu un 60% cittautiešu). Šī tendence ir daļēji izskaidrojama ar lielāku LVAVP prezentāciju skaitu 1997. gadā saistībā ar ārzemju sponsoru ieguldījumu programmā. *Valoda*, 18. lpp.

⁹⁹ Intervija ar Aiju Priediti, LVAVP vadības vienības direktori, 2001. gada 20. decembrī.

¹⁰⁰ *Tas akmeņainais valodas ceļš no “viņi” uz “mēs”*. “Latvijas Vēstnesis”, 10.04.2001.

¹⁰¹ Intervija ar Aiju Priediti, LVAVP vadības vienības direktori, 2001. gada 20. decembrī.

Ņemot vērā LVAVP pieredzi, būtu ieteicams paplašināt šīs institūcijas starpnieces lomu ar valsts institūcijām, sabiedriskajām organizācijām un plašāku sabiedrību. LVAVP būtu ieteicams pildīt konsultatīvās funkcijas, informējot sabiedrību par dažādām latviešu valodas zināšanu pilnveidošanas iespējām. Līdz ar LVAVP sākotnēji paredzētā termiņa izbeigšanos 2006. gadā aktuāla ir diskusija par turpmāko latviešu valodas apguves sistēmas veidošanos un pastāvēšanu valstī.

2.3. Mazākumtautību izglītības reformas loma latviešu valodas apguvē un sabiedrības integrācijā

Valsts politikas mērķis – nostiprināt latviešu valodas zināšanas mazākumtautību skolu audzēkņiem – ir pamatots, jo perspektīvā izglītības sistēmai jāķļūst par pamatmehānismu latviešu valodas apguvē. Tomēr var secināt, ka, lai gan pārmaiņas mazākumtautību skolās latviešu valodas jomā kopumā ir veicinājušas skolēnu latviešu valodas prasmes uzlabošanos, to pilnveidošana joprojām ir aktuāla. Savukārt izglītības reformas ietekme uz sabiedrības integrāciju ir bijusi ierobežota, jo mācībvalodas jautājums joprojām šķēļ Latvijas sabiedrību. Izglītības reforma līdz šim nav bijusi pietiekami publiska un nav veicinājusi efektīvu sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā.

Valsts politikā ir atvēlēta vissvarīgākā loma izglītības sistēmai sabiedrības integrācijā un latviešu valodas apguvē. Piemēram, valsts programmas “Sabiedrības integrācija Latvijā” autoru izpratnē vissvarīgākā mērķgrupa sabiedrības integrācijas procesā ir bērni un jaunieši, un tieši izglītības sistēmai būtu “jānodrošina gan vispārcilvēcisko, gan Latvijai specifisko vērtību apguve un pārmantojamība, gan starpkultūru izglītības un mazākumtautību kultūras identitātes saglabāšanas iespējas”.¹⁰²

2002./2003. mācību gadā latviešu skolās mācījās 237,4 tūkstoši skolēnu, krievu mācībvalodas skolās – 101,4 tūkstoši skolēnu, 1 tūkstotis – ar poļu apmācības valodu, citās mazākumtautību skolās – 394 skolēni.¹⁰³

1995. gadā tika pieņemti grozījumi toreizējā Izglītības likumā, saskaņā ar kuriem no 1996. gada 1. septembra divi priekšmeti mazākumtautību pamatskolā un trīs priekšmeti vidusskolā jā māca latviski. 1995. gadā starptautiskā ekspertu komisija izstrādāja Latviešu valodas apguves valsts programmu, kas paredzēja pakāpenisku mācību priekšmetu

¹⁰² Valsts programma “*Sabiedrības integrācija Latvijā*”. Rīga, 2001.

¹⁰³ Sk.: http://www.izm.gov.lv/lv/Statistika/Stat_2002_ISVD/visp_izgl.htm Pēdējo reizi sk. 23.11.2003.

apguves palielināšanos latviešu valodā no 10% 1. klasē līdz 50% 8. un 9. klasē. 1998. gadā IZM izstrādāja programmu, kas nosacīja skolu pakāpenisko pāreju uz mācībām valsts valodā. IZM Vispārējās izglītības departamentā tika izveidota Integrācijas nodaļa, kuras uzdevums ir bilingvālās izglītības pārraudzība. Saskaņā ar 1998. gadā pieņemtā Izglītības likuma pārejas noteikumu prasībām no 1999./2000. mācību gada mazākumtautību vispārīzglītojošajās skolās sākās pāreja uz bilingvālo izglītību. Skolām ir iespēja izvēlēties vienu no IZM piedāvātajiem četriem bilingvālās izglītības modeļiem, kuri nosaka mācībvalodas lietojuma proporcijas stundās, pārejas uz latviešu valodas mācībvalodu pakāpeniskumu/intensitāti. Saskaņā ar Izglītības likumu kopš 2004. gada visās valsts un pašvaldību finansēto skolu 10. klasēs mācības jāskatās latviešu valodā. 2003. gada maijā pieņemtie grozījumi 2000. gada "Noteikumos par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu" paredz, ka "ar 2004. gada 1. septembri, sākot no 10. klases, mazākumtautību izglītības programmās katru mācību gadu ne mazāk par pieciem mācību priekšmetiem jāapgūst latviešu valodā. Šajā skaitā neietilpst latviešu valoda un literatūra. Mazākumtautību valodā mācību satura apguvi var nodrošināt līdz divām piektajām daļām no kopējās mācību stundu mācību slodzes mācību gadā."¹⁰⁴

Kā liecina aptauju dati, mazākumtautību skolēnu latviešu valodas zināšanas ir labākas salīdzinājumā ar pārējām iedzīvotāju grupām: 25,7% skolēnu prot latviešu valodu brīvi, (1998. gadā – 11,8%), 44,9% – vidējā līmenī.¹⁰⁵ Skolēnu zināšanas laika gaitā konsekventi uzlabojas – to atzīst arī aptaujātie eksperti (sk. mērķgrupas diskusiju rezultātu apkopojumu pielikumā). Šīs tendences pamatā ir tas, ka jaunākā paaudze lielākā mērā saista savas dzīves iespējas ar valsts valodas prasmi. Šādu nostāju sekmē gan valsts politika, gan arī vecāku attieksme. Labi sagatavota un veiksmīga bilingvālās izglītības metožu izmantošana veicina skolēnu latviešu valodas apguvi: par to liecina dažādu skolu pieredze.¹⁰⁶

Tomēr aptuveni 1/3 skolēnu un studentu latviešu valodas zināšanas joprojām ir vājas.¹⁰⁷ Tās bieži vien nav pietiekamas, lai viņi varētu pilnībā parādīt savu prasmi latviešu valodā notiekošajās olimpiādēs.¹⁰⁸ Par jauniešu nepilnīgajām latviešu valodas zināšanām

¹⁰⁴ Vispārējās vidējās izglītības mazākumtautību programmu paraugs, apstiprināts ar IZM 2003. gada 15. jūlija rīkojumu Nr. 341, 5. lpp., sk. www.izm.gov.lv

¹⁰⁵ *Valoda*, 61. lpp.

¹⁰⁶ Vēbers E. *Bilingvālās izglītības reforma / Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību*. Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā. Sorosa fonds – Latvija, Rīga, 2001.

¹⁰⁷ *Valoda*, 61. lpp.

¹⁰⁸ Zeļčermans B., Rogaļeva N. *Mazākumtautību izglītības politika Latvijā: kas un kā to nosaka? / Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību*. Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā. Sorosa fonds – Latvija, Rīga, 2001.

liecina arī tas, ka ap 49% skolēnu un studentu uzskata, – viņiem būtu noderīgi latviešu valodas mācību kursi, 59% – ka būtu vajadzīgi privātskolotāji (sk. 4. tabulu pielikumā).

Bilingvālās reformas veidotāji (IZM, LVAVP eksperti u. c.) uzsver, ka bilingvālā izglītība ir būtisks sabiedrības integrācijas mehānisms, jo tas palīdz mazākumtautību bērniem būt divvalodīgiem un sekmīgi konkurēt darba tirgū.¹⁰⁹ Kā liecina aptaujas, arī Latvijas sabiedrība atbalsta vajadzību pēc bilingvālās izglītības reformas.¹¹⁰

Lai gan pastāv valsts ieguldījumi izglītības reformā, eksperti pauduši bažas, ka valsts finansiālais atbalsts mazākumtautību izglītības reformai tomēr ir par mazu un reforma bijusi nepietiekami sagatavota un vadīta.¹¹¹ Lai gan 2002. gada aptaujā mazākumtautību skolu skolotāji novērtēja savu sagatavotības pakāpi bilingvālajai izglītībai kā vidēju vai augstu, nepilnīgās latviešu valodas, kā arī bilingvālās pedagoģijas zināšanas un metodikas trūkums rada nopietnas problēmas.¹¹² Pēdējos gados aizvien augusi sabiedrības uzmanība pret reformu, un šajā sakarā valsts ir pastiprinājusi reformas sagatavošanas darbus, atvēlot vairāk valsts budžeta līdzekļu piemaksām skolotājiem, kas māca priekšmetu latviski, kā arī izmanto bilingvālās izglītības metodes, mērķdotācijām mazākumtautību skolām – papildliteratūras iegādei, bilingvālās izglītības centru atbalstam.¹¹³

¹⁰⁹ Vēbers E. *Bilingvālās izglītības reforma / Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā.* Sorosa fonds – Latvija, Rīga, 2001.

¹¹⁰ BSZI, LR Naturalizācijas pārvalde. Pētījumu un rīcības programma “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*”. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2000. gada novembris. Atskaite. 2001. Pēc aptaujas datiem, bilingvālās apmācības metodi atbalsta 81% pilsoņu un 74% nepilsoņu.

¹¹¹ Tika uzsvērts, ka bilingvālo skolotāju apmācībai vairāk uzmanības veltīts tikai 2000. gadā, t. i., pēc reformas uzsākšanas. Vēbers E. *Bilingvālās izglītības reforma / Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā.* Sorosa fonds – Latvija, Rīga, 2001, 77.–87. lpp.

¹¹² Pēc 2002. gadā veiktās aptaujas datiem, vairāk nekā viena trešdaļa mazākumtautību skolu skolotāju novērtē savu latviešu valodas prasmi viszemākajā līmenī, un tikai 10% – visaugstākajā līmenī, lai gan skolotājiem valsts skolās tiek izvirzīta prasība zināt latviešu valodu visaugstākajā prasmes līmenī. Baltijas sociālo zinātņu institūts sadarbībā ar Kanādas Starptautisko attīstības aģentūru, EDSO un SFL. *Bilingvālās izglītības ieviešanas analīze*, Rīga, 2002.

¹¹³ Piemēram, valsts budžeta finansējums piemaksām latviešu valodas skolotājiem, kas māca kādu priekšmetu latviski, kā arī izmanto bilingvālās izglītības metodes, ir pieaudzis no 200 000 latu 1999. gadā līdz 808 368 latiem 2002. gadā. 50 000 latu no valsts budžeta ir atvēlēti mērķdotācijām mazākumtautību skolām papildliteratūras iegādei. No 7000 līdz 10 000 latu tiek ieguldīti četru bilingvālās izglītības centru atbalstam sadarbībā ar pašvaldībām. Mazākumtautību izglītības reformas īstenošanai valsts budžetā 2003. gadam ir 1375 000 latu (IZM budžetā 957 000 un 418 000 latu – dotācija LVAVP īstenošanai). Sk.: <http://www.izm.gov.lv/lv/VID/mazakumtaut/jaunumi.htm>

Salīdzinājumā ar bilingvālās izglītības metodi sabiedrībā vairāk tikusi kritizēta vispārējās izglītības iestāžu pāreja uz mācībām galvenokārt valsts valodā 2004. gadā. Daudzi mazākumtautību pārstāvji nesaista izglītības kvalitātes uzlabošanu ar mazākumtautību vidusskolas reformu. Ir izplatīti viedokļi par reformu kā asimilācijas līdzekli, kā rezultātā cietis skolēnu etniskā identitāte, dzimtās valodas un kultūras zināšanas. Vairākas mazākumtautību NVO iebilst pret Izglītības likumā paredzēto pāreju uz vidējo izglītību valsts valodā, sākot ar 2004. gadu, un izvirza prasības saglabāt valsts finansētās krievu mācībvalodas skolas.¹¹⁴ Vairākas krievu skolas arī nepietiekami izprot reformas jēgu un neatbalsta reformu, uzsverot tās sagatavotības trūkumus un skolēnu problēmas pilnvērtīgi apgūt mācību priekšmetus.

Jauniešiem latviešu valodas apguves un sabiedrības integrācijas bezmaksas pasākumu piedāvājums ir plašāks nekā vidējās un vecākās paaudzes pārstāvjiem, pateicoties izglītības sistēmai. Jauniešiem latviešu valodas vidi paplašina norises, kas sekmē starpkultūru saziņas palielināšanos: valodas klubi, debašu klubi, valodas mācību nometnes, projekti, avīžu izdošana u. tml. Pie šādiem projektiem strādā dažas valstiskās un sabiedriskās organizācijas, galvenokārt LVAVP, Sorosa fonds – Latvija un Sabiedrības integrācijas fonds.

Aktuāla ir latviešu valodas apguves procesa izvērtēšana profesionālās un augstākās izglītības iestādēs. Saskaņā ar Izglītības likumu valsts finansētajās profesionālās un augstākās izglītības iestādēs mācībvaloda ir latviešu valoda. Tomēr novērojumi rāda, ka profesionālās (vidējās speciālās) izglītības iestāžu audzēkņu latviešu valodas zināšanas bieži vien ir vājas.¹¹⁵

2.4. Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā” un Sabiedrības integrācijas fonda aktivitātes

Latviešu valodas apguve ir viena no būtiskākajām Valsts programmas “Sabiedrības integrācija Latvijā” (turpmāk tekstā – Integrācijas programma) prioritātēm. Tomēr lielākā daļa projektu latviešu valodas apguvē ir tikuši īstenoti ārpus Integrācijas programmas un Sabiedrības integrācijas fonda ietvariem ar citu valstu un daļēji – ar Latvijas valsts

¹¹⁴ Aktīvākās organizācijas ir Latvijas krievu mācībvalodas skolu atbalsta asociācija, Krievu kopiena Latvijā, Krievu valodas un literatūras skolotāju asociācija u. c. Arī Ventspils Nēpilsoņu padome ir mēģinājusi aktīvi ietekmēt izglītības politiku šajā jomā. 2003. gada aprīlī 12 sabiedriskās organizācijas un daži Saeimas frakcijas “Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” deputāti nodibināja štābu krievu skolu aizstāvēbai, iecerot virkni protesta akciju pret izglītības reformu.

¹¹⁵ Nodarbinātības valsts dienesta darbinieku atziņas.

finansējumu. Pozitīvi vērtējamas SIF aktivitātes iniciēt un paplašināt latviešu valodas apguves iespējas pieaugušajiem. Šo aktivitāšu panākumi lielā mērā būs atkarīgi no iecerētās pieaugušo valodas apguves stratēģijas izveides, no veiksmīgas dažādu iesaistīto institūciju darbības koordinācijas, kā arī no finansējuma piesaistes.

1998. gada vasarā tika izstrādāts Sabiedrības integrācijas koncepcijas projekts,¹¹⁶ ko pārstrādāja 1999. gada vasarā, ņemot vērā 1999. gada pavasarī notikušās sabiedriskās apspriešanas rezultātus. 2000. gada jūlijā MK apstiprināja valsts programmas īso variantu, par atbildīgo institūciju valsts programmas īstenošanai apstiprinot Tieslietu ministriju (TM). 2000. gadā novembrī TM tika izveidots Sabiedrības integrācijas departaments. Sabiedrības integrācijas programmas galīgais variants tika apstiprināts 2001. gada februārī. Tā paša gada oktobrī nodibināts Sabiedrības integrācijas fonds.

Integrācijas programmas pieņemšanas un īstenošanas mehānismu izveides ilgais posms liecina, ka valdībai Sabiedrības integrācijas programmas īstenošana nav bijusi prioritāte, un integrācijas politika lielā mērā realizējās Latvijas interešu grupu un ārvalstu spiediena ietekmē. Dažādi sabiedrības integrācijas projekti jau tika īstenoti pirms SIF izveidošanas. Tomēr pēdējā gada laikā valsts atbalsts sabiedrības integrācijai ir palielinājies, par ko galvenokārt liecina īpašo uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās iecelšana un sekretariāta izveide 2002. gada novembrī. Šī institūcija ir atbildīga par Integrācijas programmas, kā arī mazākumtautību politikas realizāciju un koordināciju.

Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā”

Integrācijas programmā uzsvērts, ka “viens no galvenajiem cittautiešu integrācijas nosacījumiem ir latviešu valodas prasme”.¹¹⁷ Programmas nodaļā “Izglītība, valoda, kultūra” uzsvērta kopīgas valodas nepieciešamība “gan lingvistiskā nozīmē, gan attiecībā uz vienotas vērtību sistēmas izveidi un izpratni”. Galvenais mērķis valodas politikā ir šāds: “Veidot stabilu sabiedrību, kurā ir kopīga valsts valoda – latviešu valoda un tiek nodrošinātas iespējas to lietot publiskajā saskarsmē visā valsts teritorijā, kā arī atbalsts mazākumtautībām kopt savu valodu un lietot to saskaņā ar Latvijas likumdošanas aktiem.” Tiek pievērsta uzmanība latviešu valodas kā valsts valodas statusa nostiprināšanai, tajā pašā laikā “respektējot mazākumtautību tiesības kopt un saglabāt savu valodu

¹¹⁶ Koncepcijas izstrādi ierosināja Naturalizācijas pārvalde (NP), dažādas sabiedriskās un starptautiskās organizācijas (Sorosa fonds – Latvija, LVAVP, EDSO misija Latvijā, ANAP u. c.) un intelīģences pārstāvji. To izstrādāja MK nodibinātā darba grupa.

¹¹⁷ Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā”. Rīga, 2001.

un kultūru kā etniskās identitātes pamatu”. Tomēr programma neskar mazākumtautību valodu lietošanu un neietver sevi konkrētus pasākumus mazākumtautību valodu aizsardzībai.

Programmā akcentēta konsekventa latviešu valodas pratēju īpatsvara palielināšanās un latviešu valodas statusa akceptēšana mazākumtautību vidū. Tiek minēti faktori, kas kavē latviešu valodas apguvi, it sevišķi latviešu pasivitāte valodas lietošanā. Ir noteikti trīs galvenie rīcības virzieni attiecībā uz valodu:

- **Valodu funkciju juridiskais nodrošinājums**, kas atbilst starptautiskajiem dokumentiem, kuri ir Latvijai saistoši, likumdošanas pilnveidošana mazākumtautību tiesību jomā, kas ļautu “rast līdzsvaru un stabilizēt attiecības starp valsts valodu un mazākumtautību valodām”.
- **Latviešu valodas kā integrācijas līdzekļa iespēju nodrošināšana visās sabiedrības jomās**; paplašināma “latviešu valodas lietotājam nepieciešamo informatīvo materiālu – vārdnīcu, gramatikas izdevumu, rokasgrāmatu u. tml. –, kā arī populārzinātniskās lingvistiskās literatūras izdošana”.
- **Paplašināts saziņas tīkls latviešu valodā**, veidojot kontaktus starp dažādās valodās runājošiem cilvēkiem, izmantojot pozitīvos stimulus.

Izglītības sadaļa galveno uzmanību velta **bilingvālās izglītības sistēmas nostiprināšanai**. Kopumā izglītības sadaļas mērķi saskan ar 1998. gadā pieņemtā Izglītības likuma mērķiem. Programmā mazākumtautību izglītības galvenais mērķis tiek saistīts ar latviešu valodas zināšanu uzlabošanu, akcentējot “vienotās izglītības sistēmas” veidošanu.

Integrācijas programma min nepietiekamo latviešu valodas prasmī, kā arī zemo izglītības līmeni par šķēršļiem **cittautiešu (mazākumtautību) bezdarbnieku konkurētspējai darba tirgū**.¹¹⁸ Tā arī norāda, ka daudzi cilvēki nevar izmantot iespējas mācīties latviešu valodu nepietiekamo finansiālo līdzekļu dēļ.¹¹⁹

Integrācijas programmā ir minēti gan iesākie, gan iecerētie projekti. Starp nozīmīgākajiem programmā iekļautajiem projektiem valodas jomā ir šādi:

- ir izvērsti LVAVP darbības virzieni tuvākajos gados;

¹¹⁸ Valsts programma “*Sabiedrības integrācija Latvijā*”. Rīga, 2001, 41. lpp.

¹¹⁹ Valsts programmas koncepcija “*Sabiedrības integrācija Latvijā*”. Rīga, 1999, 33. lpp.

- latviešu valodas mācīšana personām, kas izteikušas vēlēšanos naturalizēties (sk. sīkāk 2.4. sadaļā). Projekta īstenotājs ir NP sadarbībā ar Tautas skolu un ārzemju atbalstītājiem;
- vienotas standartizētas mācību sistēmas izveidošana pieaugušajiem, lai nodrošinātu iespēju apgūt latviešu valodu, Latvijas vēsturi un kultūru, valsts konstitucionālos demokrātijas pamatus. Kopumā šis projekts bija paredzēts visiem interesentiem, taču netika izstrādāts. Atzīmēts, ka to varētu īstenot NP sadarbībā ar IZM, Tautas skolu un citām sabiedriskajām organizācijām un pašvaldībām. Šis projekts nav īstenots;
- bezdarbnieku – cittautiešu integrācija darba tirgū. Projekts paredzēja latviešu valodas kursu organizēšanu cittautiešu bezdarbniekiem. 2001. gada novembrī šo Labklājības ministrijas iesniegto projekta pieteikumu SIF neapstiprināja (sk. sadaļu “Nodarbinātības valsts dienesta aktivitātes”).

Sabiedrības integrācijas programmas īstenošana

SIF¹²⁰ ir galvenais mehānisms Integrācijas programmas īstenošanai. Tā kompetencē ietilpst līdzekļu piesaistīšana, uzkrāšana, pārvalde un sadale, kritēriju izstrāde projektu izvērtēšanai, sagatavošanai un pieteikšanai, projektu konkursu izsludināšana, priekšlikumu izstrāde MK par sabiedrības integrācijas procesa īstenošanai nepieciešamajiem budžeta līdzekļiem u. c. uzdevumi. Fonda līdzekļus veido valsts un pašvaldību budžeta līdzekļi, juridisko un fizisko personu dāvinājumi un ziedojumi, ienākumi no saimnieciskās darbības.

2002. gadā SIF finansējumu veidoja 447 000 latu, no kuriem 282 000 latu ir valsts budžeta līdzekļi, bet 165 000 – ES *Phare* līdzekļi. Šajā gadā fonds atbalstīja 113 projektus 312 947 latu apmērā, tajā skaitā 193 241 lats tika piešķirts etniskās integrācijas jomā.¹²¹ 2003. gadā SIF administrēs *Phare* līdzekļus un *ACCESS* programmu pilsoniskās

¹²⁰ Fondu pārvalda fonda padome, tās darbību nodrošina sekretariāts, un sabiedrības integrācijas projektus izvērtē kāda no 7 attiecīgām komitejām. Saskaņā ar Sabiedrības integrācijas fonda nolikumu Fonda budžeta līdzekļu pieprasījumu nosaka un sadala fonda padome, kuras sastāvā ir izglītības un zinātnes ministrs, labklājības ministrs, tieslietu ministrs, vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs, Valsts prezidenta pārstāvis, pa vienam pašvaldību pārstāvim no Kurzemes, Vidzemes, Latgales, Zemgales un Rīgas, pieci nevalstisko organizāciju deleģēti pārstāvji. Fonda izpildinstitūcija ir sekretariāts. Sabiedrības integrācijas fonda likums, 9. un 11. pants.

¹²¹ 2001. gada decembrī SIF padome pieņēma lēmumu, ka, sākot ar 2002. gadu, 50% no fonda līdzekļiem tiks piešķirti etniskās integrācijas īstenošanai, 30% – sociālajai integrācijai un 20% – reģionālajai integrācijai.

sabiedrības stiprināšanai. 2003. un 2004. gadā ārzemju finansējums sasniedza 1 400 000 latu, bet no valsts budžeta tiks atvēlēti 600 000 latu.¹²² Tomēr jāatzīmē, ka *Phare* finansējuma ietvaros nav paredzēts atbalstīt SIF aktivitātes latviešu valodas apguvē.

Kopš 2001. gada beigām SIF ar relatīvi nelielu finansējumu ir veicis šādas aktivitātes, kuras tieši vai netieši saistītas ar latviešu valodas apguves veicināšanu:

- 2002. gada sākumā tika izsludināts konkurss mācību organizācijām naturalizācijas kandidātu latviešu valodas apmācībai un tika īstenots projekts, apmācot 250 naturalizācijas kandidātus (sk. nākamo sadaļu);
- izsludināts projektu konkurss 2002. gada otrajai pusei, kas paredzēja SIF finansētās latviešu valodas apguves pieaugušajiem organizācijas modeļa izstrādi (visiem interesentiem);
- atbalsts NVO etniskās integrācijas jomā;
- atbalsts pašvaldībām to integrācijas programmu izstrādē;
- atbalsts skolu apmaiņai un sadarbībai;
- virkne nelielu projektu ir bijuši saistīti ar bilingvālās izglītības reformas īstenošanu un latviešu valodas apguvi izglītības sistēmā.

2.5. Naturalizācijas kandidātu latviešu valodas apguve: LR Naturalizācijas pārvaldes un Sabiedrības integrācijas fonda aktivitātes

Ņemot vērā daudzu nepilsoņu zemo latviešu valodas prasmes līmeni, latviešu valodas apguves veicināšana to pieaugušo vidū, kuri vēlas naturalizēties, ir viens no būtiskiem pasākumiem, kas rosina naturalizāciju, līdzdalību sabiedriskajos procesos un latviešu valodas apguvi. Par to liecina arī lielais pieprasījums pēc šādiem kursiem, kurus ir iniciējusi Naturalizācijas pārvalde, Sabiedrības integrācijas fonds sadarbībā ar Latvijas tautas skolu un ārvalstu atbalstītājiem. Taču šo projektu turpmākā īstenošana lielā mērā būs atkarīga no pieejamā valsts un ārvalstu finansējuma, kā arī no skaidras dažādu institūciju stratēģijas šajā jomā.

Kopš 2000. gada Naturalizācijas pārvalde sadarbībā ar Latvijas tautas skolu (nevalstisko organizāciju) un ārvalstu atbalstītājiem ir organizējusi latviešu valodas apmācību

¹²² Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. *Cilvēktiesības Latvijā 2002. gadā*. 2003, 23. lpp.

naturalizācijas kandidātiem.¹²³ Šo iniciatīvu kā pilotprojektu 2000. gada janvārī uzsāka Naturalizācijas pārvalde sadarbībā ar ASV NVO “Freedom House” un Latvijas tautas skolu. 2000. gada janvārī Latvijā apmēram 800 cilvēku mācījās latviešu valodu pēc 48 stundu programmas. Uz mācībām tika aicināti cilvēki, kas latviešu valodu vispār neprata. Bezmaksas kursi palīdzēja 78% no kopējā dalībnieku skaita nokārtot latviešu valodas eksāmenu. Tomēr Latgalē šis stundu skaits nebija pietiekams, un tikai ap 50% mācības beigušo Daugavpils pilsētas, Daugavpils rajona un Krāslavas rajona iedzīvotāju ir nokārtojuši naturalizācijas eksāmenu.¹²⁴

Iepriekš minēto projektu turpināja NP un EDSO misija Latvijā sadarbībā ar Tautas skolu. 2001. gada rudenī tika prezentēts projekts “Latviešu valodas intensīvās apmācības programmas ieviešana naturalizācijas procesa veicināšanai”. 2002. gadā tika apmācīts ap 2000 cilvēku – atkarībā no valodas prasmes līmeņa. Kursi sastāvēja no 1. un 2. līmeņa programmas. 1. līmeņa programmas kursi bija domāti tiem pretendentiem uz pilsonību, kuriem nav priekšzināšanu vai ir ļoti vājas latviešu valodas zināšanas. Tā bija 80 stundu programma, pēc kuras sekmīgas pabeigšanas dalībnieki pārgāja uz 2. līmeņa programmu, kas ilga 60 stundu.¹²⁵ Grupas tika komplektētas arī tiem iedzīvotājiem, kuriem jau bija priekšzināšanas. Pirms kursiem pretendenti tika testēti, lai noteiktu viņu valodas prasmes līmeni un izvēlētos atbilstošu programmu.¹²⁶ Par lielo pieprasījumu pēc šiem kursiem liecina tas, ka nedēļas laikā kopš to izsludināšanas jau bija pieteikušies ap 1000 iedzīvotāju.¹²⁷ Projekta finansējums bija 216 000 ASV dolāru. To sniedza ASV, Zviedrija un Norvēģija.

Projekts tika iesniegts SIF 2001. gada novembrī. Tomēr tas netika apstiprināts galvenokārt paredzētā lielā budžeta dēļ, kā arī tāda viedokļa dēļ, ka apmācību nevajadzētu nodrošināt tai pašai organizācijai, kas veic valodas zināšanu pārbaudi, t. i., Naturalizācijas pārvaldei.¹²⁸ Tāpēc 2002. gada janvārī latviešu valodas apguvi naturalizācijas kandidātiem organizēja un finansēja ar SIF starpniecību (sk. arī 2.3. sadaļu).

¹²³ Intervija ar Gaidu Masaļsku, Latvijas tautas skolas direktori, 2002. gada 11. aprīli.

¹²⁴ Djačkova S. *Valodas loma reģiona attīstībā*. “Tagad”, LVAVP informatīvais biļetens Nr. 4, 2000.

¹²⁵ 2001. gada decembra beigāsursos kopumā mācījās 1100 dalībnieku, 582 no tiem – 1. līmenī, 528 – 2. līmenī.

¹²⁶ Stalidzāne I. *Latviešu valodas intensīvās apmācības programmas ieviešana naturalizācijas procesa veicināšanai Latvijā*. “Naturalizācijas pārvaldes vēstis”, LR Naturalizācijas pārvaldes informatīvs izdevums Nr. 6.

¹²⁷ Intervija ar Ilonu Stalidzāni, Naturalizācijas pārvaldes priekšnieces vietnieci, 2001. gada 19. decembrī.

¹²⁸ Intervija ar Kristīni Vāgneri, SIF sekretariāta direktora vietnieci, 2002. gada 28. martā.

2002. gada sākumā SIF izsludināja atklātu konkursu organizācijām, kas nodarbojas ar valodas mācīšanu. Kopumā 32 000 latu (55 846 eiro) tika piešķirti 250 personu apmācībai, kurām nebija nekādu latviešu valodas priekšzināšanu, – lai veicinātu tādu zināšanu līmeni, kas atbilstu naturalizācijas eksāmena prasībām.¹²⁹ Konkursā uzvarēja Latvijas tautas skola, un kursi notika no 2002. gada maija līdz decembrim. Mazākumtautību pārstāvju interese par tiem bija ļoti liela.¹³⁰

2002. gada beigās SIF organizēja konkursu latviešu valodas apguves modeļa izveidei pieaugušajiem, lai radītu lētu un pieejamu latviešu valodas apmācības sistēmu valstī jebkuram interesentam, nekoncentrējoties vienīgi uz naturalizācijas kandidātu latviešu valodas apguvi, bet paredzot dažādu mācību auditoriju. Kaut arī mērķdotācija no valsts budžeta SIF kursu organizēšanai netika piešķirta¹³¹, SIF padome ir atvēlējusi 125 000 latu no valsts piešķirtajiem līdzekļiem (*Phare* līdzfinansējums, kura sadales prioritātes līdz 2004. gadam nosaka SIF, nevis valdība) latviešu valodas apmācībai pieaugušajiem 2003. gadam (projektu īstenošana sākās no 2003. gada oktobra).¹³² 2004. gadā ir paredzēts, ka šim projektam SIF varētu piešķirt finansējumu 200 000 latu apmērā. SIF ir iecerējis turpmāk strādāt pie šāda modeļa izveides sadarbībā ar IZM speciālistiem.¹³³

2003. gada sākumā Saeimas deputātu vairākums piešķīra valsts budžeta līdzekļus 50 000 latu apmērā Naturalizācijas pārvaldei naturalizācijas kandidātu latviešu valodas apmācībai. Līdz gada beigām iecerēts apmācīt 1350 personu. Pašreiz Latvijas tautas skola sadarbībā ar Naturalizācijas pārvaldi un ar ANAP, kā arī ar Lielbritānijas un Zviedrijas atbalstu veic projektu, kura gaitā iecerēts apmācīt 750 naturalizācijas kandidātus, kam ir zināšanu 1. līmenis, lai tie apgūtu 2. līmeni 60 stundu programmas ietvaros. Grupu komplektēšanai tādiem kandidātiem, kuriem nav priekšzināšanu, trūkst finansējuma.¹³⁴

¹²⁹ SIF padome šim projektam rezervēja 20 000 latu (34 904 eiro) no 2001. gada budžeta; 12 000 latu (EUR 20 942) tika piešķirti arī no 2002. gada valsts budžeta. Projektu konkursa vadlīnijas “Latviešu valodas apmācība personām, kuras vēlas naturalizēties”. Rīga, 2002. gada janvāris. SIF darba dokumenti.

¹³⁰ Intervija ar Gaidu Masaļsku, Latvijas tautas skolas direktori, 2002. gada 11. aprīlī.

¹³¹ 2002. gadā SIF pieprasījums no valsts budžeta 200 000 latu apjomā tika noraidīts.

¹³² Konkursa pieteicēji var būt valsts un pašvaldību izglītības iestādes, citas izglītības iestāžu reģistrā minētās izglītības iestādes; pieaugušo izglītības iestādes, kas reģistrētas kā juridiskās personas vai dibinātas kā pašvaldību struktūrvienības. Konkursā ir izvirzīti kvalitātes standarti. Sk.: Sabiedrības integrācijas fonds. Etniskās integrācijas programma. “Latviešu valodas apguve pieaugušajiem”, projekta konkursa Nr. 2003. E 5. vadlīnijas iesniedzējiem, 2003.

¹³³ Intervija ar SIF sekretariāta direktoru Nilu Saksu 2003. gada 25. martā.

¹³⁴ Intervija ar Gaidu Masaļsku, Latvijas tautas skolas direktori, 2003. gada 5. maijā.

Naturalizācijas kandidātu (tāpat kā citu pieaugušo) latviešu valodas apmācības projektu turpmākā īstenošana lielā mērā būs atkarīga no pieejamā valsts un ārvalstu finansējuma. SIF un Naturalizācijas pārvaldes izstrādātā latviešu valodas apguves koncepcija no 2002. līdz 2006. gadam paredz dalībnieku skaita pieaugumu no 1200 cilvēkiem 2001. gadā līdz 5000 cilvēkiem 2006. gadā.¹³⁵ Pēc SIF aprēķiniem, no valsts budžeta kopumā ir nepieciešams 600 000 latu. Ir izstrādāts modelis finansējuma piešķiršanai no dažādiem avotiem (būtiskākie no tiem ir ES un citu ārvalstu finansējums). Ņemot vērā, ka pēc Latvijas iestāšanās ES¹³⁶ paredzama ārvalstu finansējuma samazināšanās, svarīgs ir valsts finansiālais atbalsts naturalizācijas kandidātu latviešu valodas apguvei, kā arī skaidra dažādu institūciju darbības stratēģija šajā jomā.

2.6. Valsts prezidentes Valsts valodas komisija

Latvijas prezidentes Valsts valodas komisija (VVK) radās 2002. gadā, lai stiprinātu latviešu valodas pozīcijas. Tā tika izveidota pēc prezidentes iniciatīvas debašu laikā par valsts valodas zināšanu prasības atcelšanu deputātu kandidātiem. Saskaņā ar komisijas nolikumu tā izveidota, "lai apzinātu valsts valodas situāciju Latvijā un izstrādātu konkrētus ieteikumus latviešu valodas – valsts valodas – pozīciju nostiprināšanai, uzlabošanai un ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai".¹³⁷

2002. gadā VVK no valsts budžeta tika piešķirti 78 423 lati.¹³⁸ Saeimas atbalstīto projektu vidū ir projekti latviešu valodas attīstībai un popularizēšanai (piemēram, Latviešu valodas vortāla izveide, mācību kursu sagatavošana, informatīvā izdevuma "Latviešu valoda. Valodas Latvijā" izdošana sešās valodās), projekti valodas terminoloģijas jomā, pētījumi (tajā skaitā vidusskolēnu attieksmes izpēte par pāreju uz mācībām valsts valodā, pakalpojumu sfērā strādājošo ikdienas sarunvalodas izpēte) u. c.

VVK izstrādātās Latvijas valodas politikas stratēģijas pirmajā variantā (2003–2013) līdzās citiem uzdevumiem ir atzīmēta nepieciešamība izveidot valodas politiku koordinējošo institūciju, kas aptvertu gan juridisko, gan valodu apguves, gan valsts valodas

¹³⁵ Projekts "Latviešu valodas apmācība personām, kuras vēlas naturalizēties", Rīga, 2002. gada janvāris. SIF darba dokumenti.

¹³⁶ Turpat.

¹³⁷ Valsts valodas komisijas nolikums. LR Ministru kabineta Noteikumi Nr. 186, 2002. gada 14. maijā. Sk. www.vvk.lv Pēdējo reizi sk. 09.05.2003.

¹³⁸ www.vvk.lv 09.05.2003.

attīstības jautājumus. Ir nodibināta darba grupa Valsts valodas aģentūras izveidei IZM pakļautībā, kas iecerēta kā institūcija programmas īstenošanai. Paredzēts organizēt savstarpēji koordinējošo darbību starp Valsts valodas centru, LVAVP, Valsts valodas komisiju un Valsts valodas aģentūru.

Stratēģijā uzsvērtā valsts valodā runātāju tiesību aizsardzības nepieciešamība, jo tās faktiski nav nodrošinātas. Pēc autoru atzinumiem, tas var notikt tikai tad, kad "latviešu valodu vismaz sazināšanās līmenī prātis lielākā daļa valsts iedzīvotāju. Minoritātes valodas pašpietiekamība nav savienojama ar sabiedrības integrāciju un valsts iekšējo stabilitāti." Tādējādi koncepcijas autori galveno uzmanību velta latviešu valodas lietošanas veicināšanai, pārtraucot krievu valodas pašpietiekamību. Savukārt individuālās valodas apguves motivācijas nozīme (lielākoties sociāli ekonomiskās), kā arī to indivīdu integrācijas, kuri nepietiekami prot valsts valodu, veicināšanas nozīme koncepcijā netiek aktualizēta. Toties stratēģijā ir iekļauti arī mērķi latviešu valodas apguvei, piemēram, "nodrošināt iespējas valsts valodas apguvei pieaugušo mūžizglītības ietvaros", "izstrādāt latviešu valodas apguves valsts programmu laikposmam no 2007. līdz 2013. gadam, paredzot to kā turpinājumu LVAVP", kā arī sadarbības veicināšanai starp dažādām institūcijām.

Kaut arī VVK iecere uzņemt visaptverošu valodas politikas koordināciju ir aktuāla, neatbildēts paliek jautājums par to, cik lielā mērā VVK spēs, tuvākajā laikā pastiprinot savstarpējo sadarbību, papildināt citu institūciju darbību, kas ilgus gadus veikušas latviešu valodas apguvi veicinošos pasākumus. VVK līdz šim nav ierosinājusi projektus mazākumtautību pārstāvju latviešu valodas apguvei. Neatbildēts arī jautājums, vai VVK būs pietiekami motivācijas un tā spēs saņemt mazākumtautību auditorijas atbalstu un rast sadarbību, ņemot vērā sabiedrībā valdošo atšķirīgo izpratni par integrācijas prioritātēm un līdzekļiem. VVK faktiski orientējas uz valsts valodas veicināšanu, ierobežojot citu valodu lietojumu.

2.7. Nodarbinātības valsts dienesta aktivitātes

Neraugoties uz NVD centieniem veicināt bezdarbnieku iekārtošanos darbā, palīdzot apgūt latviešu valodu, NVD kapacitāte bezdarbnieku apmācībā ir zema, jo trūkst finansējuma, kā arī iesaistīto institūciju koordinētās darbības. Apmācība ir nesistemātiska, tā nav institucionalizēta un centralizēta. Ir svarīgi paplašināt latviešu valodas apguves iespējas bezdarbniekiem un uzlabot koordināciju starp dažādām institūcijām šajā jomā.

Kopš 1998. gada arī NVD ir centies gādāt, lai bezdarbnieki apgūtu latviešu valodu ar mācību kursu un Darba meklētāju klubu palīdzību (kopš 2003. gada tie pārdēvēti par Pasākumiem konkurētspējas paaugstināšanai (PKP)). Šīs aktivitātes uzsāktas saistībā ar

1996. gadā pieņemtajiem MK noteikumiem, kuros bija norādīts, ka bezdarbniekam ir tiesības saņemt pabalstu, uzrādot valsts valodu apliecināšu dokumentu. 1997. gadā šī norma¹³⁹ ierobežoja ap 30% bezdarbnieku tiesības saņemt pabalstu. Sabiedrības ietekmē norma tika atcelta. Tomēr, lai iekārtotos darbā, bezdarbniekam ir nepieciešams uzrādīt valsts valodas prasmi apliecināšu dokumentu.¹⁴⁰

- Pēc NVD datiem¹⁴¹, latviešu valodas mācību kursu beigušo skaits palielinājies no 900 cilvēkiem 1998. gadā līdz 1135 cilvēkiem 1999. gadā. Tomēr 2001. gadā kursus beigušas tikai aptuveni 320 personas, bet 2002. gadā apmācītas aptuveni 220 personas. Bija nokomplektētas 18 grupas (pa 12–14 cilvēkiem katrā; 4 no grupām bija paredzētas valsts valodas prasmes trešās atestācijas pakāpes iegūšanai, 7 – otrās un 7 – pirmās).
- Latviešu valodas nodarbības iekļautas arī profesionālās apmācības programmās (piemēram, grāmatvežu, sekretāru sagatavošanā). Programmām beidzoties, tiek radīta iespēja nokārtot valsts valodas atestācijas eksāmenu konkrētai profesijai nepieciešamā pakāpē. 2002. gadā tikai 51 cilvēks varēja izmantot šo iespēju.
- Apmācība notiek arī **PKP** ietvaros pēc 40 stundu programmas. Galvenais šo nodarbību mērķis ir palīdzēt bezdarbniekiem apgūt latviešu valodu lielākoties valsts valodas prasmes atestācijas pirmajā pakāpē, lai veicinātu bezdarbnieka iekārtošanos darba tirgū. PKP nodarbības pēc 40 stundu programmas ir vērstas pirmām kārtām uz valodas barjeras pārvarēšanu. 2002. gadā PKP latviešu valodu mācījās 1736 bezdarbnieki, bet 2003. gada 1. ceturksnī – 254 personas.

Tā kā trūkst finansējuma¹⁴², NVD nav iespējas organizēt apmācības lielākajai daļai bezdarbnieku, kam tās ir nepieciešamas, kā arī nodrošināt pietiekamu stundu skaitu. Pieprasījums pēc nodarbībām ievērojami pārsniedz piedāvājumu. Piemēram, Daugavpili 2001. gada nogalē savu kārtu uz mācībām gaidīja 700 bezdarbnieku, bet mēneša laikā bija iespējams apmācīt tikai 15 cilvēkus. Kā jau bija iepriekš minēts, valsts valodas

¹³⁹ UNDP. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1997. Rīga, 1997.

¹⁴⁰ Informācija iegūta no NVD 2003. gada 9. maijā.

¹⁴¹ Turpat.

¹⁴² Finansējums PKP tiek piešķirts no valsts sociālā budžeta bezdarbnieku profesionālajai apmācībai; gaidāmais rezultāts ir cilvēku atgriešanās darba tirgū. Tā kā NVD atrodas Labklājības ministrijas pārraudzībā, bezdarbnieku latviešu valodas apguvi koordinē Labklājības ministrija. Salīdzinājumā ar 2001. gadu, kad bezdarbnieku apmācībai no valsts budžeta kopumā tika piešķirti 3,9 miljoni latu, 2002. gadā piešķīra tikai 1,7 miljonus, t. i., 2,3 reizes mazāk nekā 2001. gadā (saskaņā ar grozījumiem likumā par sociālo apdrošināšanu), bet 2003. gadā – 2 miljonus. Sk. turpat.

prasmī apliecinošā dokumenta nav vairāk nekā 11 000 bezdarbnieku (sk. 1.3. sadaļu). Liels ir to bezdarbnieku skaits, kuriem ir zemākā atestācijas pakāpe. Piemēram, Daugavpilī 2001. gada nogalē šis skaits bija 41% no kopējā bezdarbnieku skaita (sk. 8. informāciju).

2001. gadā NVD ir **sadarbojies ar LVAVP**¹⁴³ 2000. gada *Phare* nacionālās programmas ietvaros. LVAVP organizēja 20 bezdarbnieku apmācību grupu (60 stundas). Prioritāte tika dota jauniešiem un iedzīvotājiem, kam jau ir valsts valodas prasmes atestācijas 1. vai 2. pakāpe (t. i., bezdarbniekiem, kam ir lielākas izredzes atrast darbu). 2002. gadā līdzīga sadarbība nav notikusi. 2001. gada *Phare* nacionālās programmas ietvaros plānots veikt līdzīgas aktivitātes, sākot ar 2003. gada novembri.¹⁴⁴ Jāatzīmē, ka LVAVP darbība šajā jomā aptver relatīvi nelielu bezdarbnieku auditoriju. Kā liecina statistikas dati, to bezdarbnieku skaits (476), kas piedalījušies LVAVP pasākumos līdz 2002. gadam, ir būtiski mazāks nekā pieprasījums valstī.

Viens no iespējamiem projektiem šajā jomā turpmāk varētu būt **Nacionālās attīstības plāna ietvaros**, kurā pirmām kārtām paredzēti pasākumi nodarbinātības veicināšanai. Finansējums var būt pieejams no Eiropas Sociālā fonda pēc Latvijas iestāšanās ES.¹⁴⁵

Mācību kvalitāte lielā mērā ir atkarīga no NVD iespējām nodrošināt apmācības un sadarbību ar citām organizācijām. NVD sadarbība ar citām institūcijām nav sistematiska. Daugavpils NVD nodaļas piemērs parāda, ka šī sadarbība ir atkarīga no atsevišķu NVO piedāvājuma. Institūciju vidū nav arī skaidrības un vienošanās, kam būtu jāuzņemas bezdarbnieku apmācības: Labklājības ministrijai, Izglītības un zinātnes ministrijai, NVD, LVAVP, pašvaldībām, sabiedriskajām organizācijām un citām institūcijām vai pašiem indivīdiem? NVD reģionālajās nodaļās trūkst kadru, kas nodarbotos ar alternatīvā finansējuma meklēšanu. Tas netieši var liecināt, ka NVD nodaļas, iespējams, uzskata latviešu valodas apguves nodrošināšanu par citu valsts vai pašvaldību institūciju uzdevumu. Valodas apmācības nepietiekamo piedāvājumu bezdarbniekiem un lielo pieprasījumu pēc valodas apguves rāda partijas "Latgales gaisma" aktivitātes problēmas risināšanā (sk. 9. informāciju).

¹⁴³ Sk. sīkāku analīzi par LVAVP darbību 2.2. sadaļā.

¹⁴⁴ Saskaņā ar *Phare* programmu divu gadu laikā paredzēts apmācīt 25 grupas (katrā 15 cilvēku; kopā 375 personas) divmēnešuursos, kā arī nodrošināt profesionālās apmācības programmu apvienošanu ar latviešu valodas kursu (18 grupām pa 15 cilvēkiem katrā; kopā 270 personām). Sk. *Standard Summary Project Fiche*, LE 01.01.01, *Promotion of Integration of Society in Latvia*, 2001 (Sector: Political Criteria).

¹⁴⁵ Turpat.

Kaut gan latviešu valodas zināšanas tikai daļēji ietekmē iekārtošanos darbā un zināma daļa bezdarbnieku nav aktīvi valodas apguvē¹⁴⁶, bezdarbnieku apmācības iespēju paplašināšana veicinātu bezdarba apkarošanu tajā lielajā bezdarbnieku daļā, kuri ir ieinteresēti apgūt valodu. Ņemot vērā lielo skaitu cilvēku, kas grib mācīties, un to, ka 3/4 kursu dalībnieku nokārto atestācijas eksāmenu, būtu svarīgi paplašināt latviešu valodas mācīšanas iespējas bezdarbniekiem. Nepieciešama institūcija, kas koordinētu latviešu valodas apguves procesu šai kategorijai: Izglītības un zinātnes ministrijai vai Labklājības ministrijai būtu jāizstrādā ilglaicīga stratēģija šajā jomā un jāatvēl vairāk budžeta līdzekļu tādiem pasākumiem.

8. informācija

Nodarbinātības valsts dienesta Daugavpils nodaļas pieredze latviešu valodas mācīšanā bezdarbniekiem

Galvenās aktivitātes un to pamatojums. Tāpat kā visā Latvijā, arī Daugavpilī Darba meklētāju kluba (DMK) mērķis ir palīdzēt bezdarbniekiem apgūt latviešu valodu galvenokārt valsts valodas prasmes atestācijas pirmās pakāpes līmenī, lai veicinātu bezdarbnieka iekārtošanos darba tirgū. 2001. gadā finansējuma samazināšanas dēļ tika pārtraukta mācību kursu organizēšana ar firmu starpniecību. Decembrī bija paredzēta tikai viena latviešu valodas apmācības grupa 3. kategorijā. Tādējādi nodarbības notiek galvenokārt DMK.

Pēc NVD Daugavpils nodaļas datiem, 2001. gada oktobrī apmēram 1200 bezdarbnieku (17% no kopējā bezdarbnieku skaita) nebija valsts valodas prasmi apliecinošā dokumenta. Ap 3000 bezdarbnieku (41%) bija nepieciešama valsts valodas atestācijas 2. pakāpe, lai, stājoties darbā, pildītu sava amata pienākumus. Turklāt daudziem gan ir 3. pakāpe, taču zināšanu līmenis ir ļoti zems.

NVD inspektori reģistrē tos bezdarbniekus, kuri vēlas mācīties. Grupu komplektēšana notiek ciešā saistībā ar darba devēju vakanču piedāvājumu, un tas veicina ātrāku iekārtošanos darbā.

¹⁴⁶ Pēc NVD 2002. gada maijā veiktā apsekojuma datiem, 45% bezdarbnieku, kuriem nav valsts valodas prasmi apliecinošā dokumenta, par iemeslu tam minēja "vajadzības trūkumu", 41% – vājās zināšanas, 31% – nepietiekamus ienākumus. Par svarīgākajiem šķēršļiem darba meklēšanā tika atzīts darba vietu trūkums (50%) un nenokārtots valsts valodas atestācijas eksāmens (36%). Daļa bezdarbnieku necenšas aktīvi apgūt valodu un ir kūtri darba meklēšanā, taču visbiežāk respondenti vēlas apgūt latviešu valodu (40%) un profesiju (28%). Informācija iegūta no Nodarbinātības valsts dienesta 2003. gada 9. maijā.

Kursu pasniedzēja galveno uzmanību velta dalībnieku sarunvalodas attīstībai. Metodoloģija mainās atkarībā no grupas vajadzībām. Mācību grāmatu trūkst, tās ņem no bibliotēkas. Pasniedzēja pati sagatavo un kopē materiālus.

Klienti. Daudzi bezdarbnieki ir bijušie rūpnīcu strādnieki, uz kuriem līdz 1994. gadam neattiecās prasība pēc atestācijas valsts valodas prasmē. Šiem cilvēkiem bieži vien nav priekšzināšanu latviešu valodā. Situāciju sarežģīja rūpnīcu priekšnieku maiņa (*“Pēc tam rūpnīcu nopirka vācietis, un atestācija kļuva nevajadzīga”*), kā arī rūpnīcu slēgšana (*“Pirms trīs gadiem izveidojās “Stalkers”. Toreiz rūpnīcā notika kursi, ko organizēja arodbiedrība. Bet pēc “Stalkera” slēgšanas apmēram 800 cilvēku palika bez apliecības”*).

Parasti nodarbības apmeklē cilvēki ar vidējo, vidējo speciālo vai pamatizglītību. Kursu dalībnieku vidū ir arī jaunieši 17–20 gadu vecumā, kam nav darba pieredzes, pirmspensijas vecuma cilvēki, kā arī nesen uz Latviju atbraukuši cilvēki. Ir dažādi iemesli, kas mudina bezdarbniekus piedalīties nodarbībās: vēlme atrast darbu, bažas nokļūt ārpus NVD uzskaites un zaudēt pabalstu, iespēja apmeklēt bezmaksas nodarbības. Daļa bezdarbnieku mācās nelabprāt, jo *“uzskata to par cilvēktiesību pārkāpumu, viņus piespiež, nosūta”*. Tomēr kopumā pieprasījums pēc kursiem ir visai liels: ap 700 bezdarbnieku gaida savu kārtu.

Projekta rezultāti. Kopš DMK nodarbību uzsākšanas 1999. gadā līdz 2001. gada 1. novembrim latviešu valodu apguvuši 318 cilvēki. No viņiem 75% nokārtoja valsts valodas atestācijas eksāmenu, bet ap 40% iekārtojušies darbā. Šie dati liecina, ka kopumā nodarbības veicina bezdarbnieku integrāciju darba tirgū, kaut arī nesekmē latviešu valodas praktisko lietojumu. Viens no kursu dalībniekiem komentēja: *“Latviešu valoda ir vajadzīga, tikai aizpildot kaut kādus dokumentus. Daugavpilī nav saziņas latviešu valodā.”* Ir arī grūtības valodas barjeras pārvarēšanā.

Problēmas un ieteikumi. NVD vadība un darbinieki par galveno problēmu darbā nosauca finansējuma trūkumu, kas neļauj organizēt pietiekamu stundu skaitu (piemēram, 60, 120 vai 200 stundas 40 stundu vietā). Arī daudzi kursu dalībnieki runāja par to, ka *“programma ir sasteigta”*, un ieteica **pagarināt kursus**: *“Viņiem ir jāizskrien” programma, es viņus saprotu... Un pasniedzēja arī ir ļoti laba, cenšas mums visu izskaidrot. Taču mēs neko nevaram iegūst: tikko esam iedziļinājušies, jau atkal “dzen uz priekšu”*. Dalībnieku ieteikums bija arī nodarbībās palielināt saziņas iespējas latviešu valodā.

Gan NVD darbinieki, gan kursu dalībnieki atestācijas eksāmenu atzīst par sarežģītu, īpaši testu un rakstisko uzdevumu, kam paredzēts noteikts laiks.

Eksāmena jaunās prasības ir ietekmējušās rezultātus, tie pasliktinājušies. Viens no kursu dalībniekiem paskaidroja šādi: *“Agrāk bija vieglāk nokārtot eksāmenu. Tagad ir ļoti sarežģīti uzdevumi. Es nedaudz saprotu un runāju latviski, taču nemaz neprotu rakstīt. Nezinu pat alfabētu. Es nenokārtošu šo eksāmenu.”* Dažreiz kursi un eksāmens cilvēkiem šķiet bezjēdzīgi, par ko liecina šādas piezīmes: *“Pēc kursiem tāpat visu aizmirsīsim”*; *“Puse pilsētas iedzīvotāju ir nopirkuši apliecības, ja man būtu nauda, es arī nopirktu apliecību”*.

Veiksmīgu darbu kavē zināšanu līmeņa atšķirības grupā. Daudziem dalībniekiem nav priekšzināšanu (*“skolā valodu nemācīja”*, *“zināšanas ir skolas programmas ietvaros”*), valodas apguvi kavē arī vecums (*“55 gados valoda nepadodas”*). Vadības ieteikums bija lielāks grupu skaits, *“kas dotu iespēju diferencēt dalībniekus atkarībā no zināšanu līmeņa”*.

Dalībnieki bija neapmierināti arī ar to, ka bijis *“ilgi jāgaida rindā, kamēr norīko uz kursiem”*, nereti jāgaida gads. Kopumā kursu dalībnieku vidū jūtama neapmierinātība gan ar to, ka jāapmeklē kursi un jāmacās valoda, gan ar kursu nepietiekamo efektivitāti, gan ar eksāmena prasībām, kā arī bezcerība atrast darbu.

Diskusijās ar NVD darbiniekiem izvirzījās jautājums, kam būtu jānodarbojas ar valodas problēmas risināšanu. Izskanēja viedoklis, ka *“tā ir valsts mēroga problēma un būtu jārisina Valsts valodas centram. NVD jādod iespēja pārkvalificēties, nevis jāmaca valoda.”* Tika izteikts arī viedoklis, ka par latviešu valodas apguvi būtu jā rūpējas pašvaldībai, iesaistot Daugavpils Universitāti, vidusskolas, vidējās profesionālās mācību iestādes, uzņēmumus; par to būtu jā rūpējas valstij kopumā. Tika arī atzīts, ka NVD būtu vajadzīgs alternatīvs finansējums, taču trūkst darbinieku, kas varētu uzņemties tā meklēšanu, projektu rakstīšanu.

Sadarbības partneri. 2000. gadā NVD Daugavpils nodaļa ir sadarbojusies ar Lietišķo sieviešu klubu (sīkāk par kluba darbību sk. 6. informāciju), kas piedāvāja apmācīt bezdarbniekus, kuriem ir grūtības runāt latviski, 2. atestācijas pakāpei, NVD nodrošināja telpas mācībām.

Arī LVAVP iesaistīja dažus bezdarbniekus savā projektā. Tomēr LVAVP nodarbojās pirmām kārtām ar bezdarbniekiem, kam bija vidējā profesionālā izglītība un 1. vai 2. atestācijas pakāpe.

9. informācija

Politiskās partijas "Latgales gaisma" pieredze latviešu valodas apmācībā bezdarbniekiem Daugavpilī

Galvenās aktivitātes un to pamatojums. "Latgales gaisma" (LG) ir sabiedriski politiskā organizācija, kas 2001. gada pašvaldību vēlēšanās ieguva lielāko balsu skaitu Daugavpils pilsētas domē. Kopš 2000. gada LG aktīvistu (partijas darba koordinatore un citi biedri) uzsāka latviešu valodas mācību kursu organizēšanu cilvēkiem, kas izteica vēlēšanos pilnveidot savu valodas prasmi. Ideja radās tāpēc, ka pie partijas vērsās daudz cilvēku ar lūgumu finansiāli atbalstīt latviešu valodas kursus. Liela daļa no šiem cilvēkiem bija partijas biedri, kas strādājuši Ķīmiskās šķiedras rūpniecībā un kļuvuši bezdarbnieki bez valsts valodas prasmes apliecības.

Nodarbības notiek partijas biroja telpās, speciāli izremontētā zālē, ar partijas padomes atbalstu. Partija finansē arī mācību materiālu kopēšanu. Nodarbības vada latviešu valodas skolotāja, partijas biedre, kas strādā brīvprātīgi. 2000. gadā tika apmācītas 5 grupas – 174 cilvēki (katrā grupā pa 25–35 cilvēkiem). Grupas tika sadalītas 5–6 apakšgrupās, atkarībā no valodas prasmes līmeņa. 2001. gadā mācījās 3 grupas. Pašreiz grupas ir iedalītas šādi: 1. kategorijai, 2. kategorijai (2 grupas), paši savām interesēm (1 grupa, 5–6 cilvēki). Divu mēnešu laikā (32 stundas) katru nedēļu notiek divas nodarbības katrai grupai. Kursu vadītāja atzīst, ka šis stundu skaits nav pietiekams, nākotnē būtu vēlams kursus pagarināt. Ar laiku LG vēlas iekārtot bezdarbniekiem telpu ar fonoiekārtu, lai mācītos latviešu valodu profesionālos nolūkos.

Dažas institūcijas Daugavpilī uzskata, ka, organizējot latviešu valodas kursus, partija tādējādi cenšas veicināt savu popularitāti. Taču projekta iniciatori apgalvo, ka viņu galvenais mērķis ir palīdzēt iedzīvotājiem, kam ir grūtības integrēties darba tirgū: "*Politiski strīdas, deputāti nespēj pieņemt lēmumu. Taču problēma paliek neatrisināta, un nesaprašanās "siena" joprojām aug.*" Iniciatori arī gribēja uzzināt, vai cilvēki nevēlas vai arī nespēj iemācīties valodu? Partijas pieredze rāda, ka valsts nenodrošina pietiekamas iespējas apgūt valsts valodu. Problēma īpaši asa Latgalē, kur ir augsts bezdarba līmenis.

Klienti. Kursu organizētāji stāsta, ka uz pirmo grupu atnākuši cilvēki, kas nesen kļuvuši par bezdarbniekiem, taču vēl nav zaudējuši pārliecību saviem spēkiem. Viņi vēl uzskata sevi par vajadzīgiem. Daudzi latviešu valodu līdz šim nebija mācījušies.

Uz kursiem nāk dažāda vecuma cilvēki. Dalībnieku liela daļa ir partijas biedri, taču ir arī daudz citu dalībnieku. Tiek uzsvērts pozitīvs vērtējums, ka šobrīd

vienā no grupām 5–6 cilvēki vienkārši vēlas pilnveidot savas zināšanas, nevis nokārtot atestācijas eksāmenu. Ir paredzēts, ka turpmāk šādu dalībnieku varētu būt vēl vairāk. Projekta organizētāji uzsver, ka cilvēki vēlas mācīties. Tam ir dažādi iemesli, kas pirmām kārtām saistīti ar darbu. Vairāki cilvēki (5–6) parasti pārtrauc kursu apmeklēšanu. Iespējams, viņiem ir zudusi interese vai arī viņi ir atraduši darbu.

Četri aptaujātie kursu dalībnieki atzina, ka galvenais, kas viņus mudina piedalītiesursos, ir nepieciešamība nokārtot atestācijas eksāmenu, lai atrastu darbu (*“Man ir pirmā kategorija. Bet kādu labu darbu var ar to atrast? Tagad visur vajadzīga otrā”*) vai arī lai nepazaudētu esošo darbu. (*“Pēc atlaišanas no darba rūpnīcā iekārtojos darbā privātā firmā par apkopēju. Mani pieņēma darbā bez atestācijas un neko arī nespiež kārtot. Bet es pati saprotu, ka vajag nokārtot eksāmenu. Priekšnieki paši bieži vien neprot valodu, tāpēc vēlas pieņemt darbā cilvēkus ar zināšanām.”*)

Projekta rezultāti. Kursu rezultātā atestācijas eksāmenu parasti nokārto lielākā daļa, piemēram, 20 no 23 dalībniekiem. Vadītāji arī atzīst, ka kursu laikā rodas interese par latviešu valodu un vēlēšanās turpināt mācības.

Tomēr aptaujātie kursu dalībnieki ir pārliecināti, ka kursi neveicinās iegūto zināšanu praktisku lietojumu: *“Zināšanas nebūs vajadzīgas – ir vajadzīgs dokuments. Es vēlētos apgūt valodu, bet te, Daugavpilī, nav saskarsmes. Seriālus latviešu valodā ir grūti skatīties, avīzes lasīt – arī sarežģīti. Kursi nevar radīt vajadzīgo vidi.”*

Problēmas un ieteikumi. Nav sekmējusies sadarbība ar atestācijas komisiju pie IZM, kuru lūdza izskaidrot eksāmena prasības. *“Viņiem jābūt atklātiem. Mēs lūdzām izskaidrot prasības. Viņi saka: kad būsiet sagatavojušies un atnāksiet, tad redzēsiet. Valstij jānāk pretī, jāizskaidro prasības. Nesen notikušajā konferencē Daugavpilī lūdzām ministrijas pārstāvjus atbraukt pie mums un pārrunāt sadarbības iespējas.”* Situāciju sarežģīja fakts, ka 2001. gada sākumā atestācijas komisijas darbība bija pārtraukta un nevarēja uzzināt prasības.

Atestācijas prasības ir atzītas par sarežģītām, īpaši gramatikas uzdevumi. Izskanēja organizatoru viedoklis, ka prasības nedrīkst būt visos reģionos vienādas. Nav pieļaujams, ka valodas apmācība tiktu pārtraukta; valoda būtu jā māca arī pieaugušajiem. Jābūt programmām valsts un pašvaldību līmenī, īpašu uzmanību veltot Latgales reģionam. Nedrīkst pieļaut, ka apmācība pārvērstos biznesā, naudas pelnīšanā.

2.8. Pašvaldību aktivitātes

Pēdējos gados palielinājusies pašvaldību loma integrācijas veicināšanā. Kopš 1999. gada vairākās pašvaldībās ir izveidotas darba grupas, padomes vai komisijas, kuras sastāv no pašvaldību, izglītības iestāžu, valdības institūciju un NVO pārstāvjiem.¹⁴⁷ Dažas pašvaldības jau izstrādājušas vietējās sabiedrības integrācijas programmas (Ventspils, Daugavpils, Liepāja, Alūksne) vai vēl strādā pie tām.¹⁴⁸

10. informācijā minētie pašvaldību aktivitātes piemēri liecina, ka daudzās pašvaldībās jau ir izveidojusies saikne starp dažādām vietējām institūcijām integrācijas problēmu risināšanā. Tas ir noticis, lielā mērā pateicoties vietējo integrācijas programmu izstrādei. Var secināt, ka šeit ir nozīme vietējo institūciju (izglītības iestāžu, sabiedrisko organizāciju) sadarbībai ar pašvaldībām. Ir svarīgi stiprināt saikni starp pašvaldībām un valsts institūcijām sabiedrības integrācijas problēmu risināšanā.

10. informācija

Piemēri par pašvaldību aktivitātēm sabiedrības integrācijā un latviešu valodas apguvē

Ventspils pašvaldība 1999. gadā izstrādāja savu sabiedrības integrācijas programmu, kurā liela uzmanība veltīta izglītības un valodas jautājumiem. Programma ietver virkni latviešu valodas apguves pasākumu: latviešu valodas kursus skolotājiem un skolēniem, naturalizācijas kandidātiem, sagatavošanas kursu latviešu valodā Ventspils augstskolas reflektantiem, projektus, konkursus, debašu klubus utt. Daudzi pasākumi notiek ar Ventspils pilsētas domes Izglītības pārvaldes finansiālu atbalstu, arī ar Ventspils augstskolas līdzdalību.¹⁴⁹ Ventspils sabiedrības integrācijas programmā īpaši norādīts uz vidusskolu beidzēju nepietiekamajām latviešu valodas zināšanām, kas ierobežo iespējas iestāties augstskolās, kā arī uz mazākumtautību skolu skolotāju nepilnīgo latviešu valodas prasmi, kas apgrūtina priekšmetu mācīšanu latviešu valodā.¹⁵⁰ Pie Ventspils pašvaldības darbojas Nepilsoņu konsultatīvā padome,

¹⁴⁷ 2002. gada maijā Latvijā bija 17 šādas pašvaldību integrācijas padomes vai darba grupas. Dažos reģionos vai pilsētās ir īpaši iecelta persona, kas atbildīga par integrācijas jautājumu koordināciju.

¹⁴⁸ Naturalizācijas pārvaldes materiāli.

¹⁴⁹ Ventspils Nepilsoņu konsultatīvās padomes materiāli.

¹⁵⁰ Ventspils sabiedrības integrācijas programma. Ventspils, 2000.

kurai pieder viena balss pašvaldību lēmumu pieņemšanā. Nepilsoņu konsultatīvā padome centusies aktīvi ietekmēt bilingvālās reformas īstenošanu, iestājoties par plašākiem un pakāpeniskiem sagatavošanas darbiem mazākumtautību skolās.

Daugavpils pilsētas dome ir uzsākusi aktivitātes sabiedrības integrācijas jomā. Pie pilsētas domes strādā Sabiedrības integrācijas komisija, kas jau veikusi pilsētas iedzīvotāju aptauju un izstrādā vietējās integrācijas programmas. Pēc Daugavpils domes pārstāvju atziņām, lielākā latviešu valodas apguves problēma ir latviskās vides trūkums. Pilsētas dome atbalsta debašu klubu darbību pieaugušajiem, Interesu izglītības centru, Bērnu un jauniešu centru. Dome centusies veicināt Daugavpils Pedagoģiskajā Universitātē izglītību ieguvušo sākumskolu skolotāju – bezdarbnieku pārkvalificēšanos, lai viņi varētu mācīt latviešu valodu bērnudārzos. Aug latviešu valodas mācību stundu skaits mazākumtautību skolās. Tiek atzītas par svarīgām arī iespējas iegūt izglītību dzimtajā valodā, kā arī liela uzmanība tiek veltīta kultūras pasākumiem, mazākumtautību skolu attīstībai. Par būtisku integrācijas līdzekli atzīti masu mediji latviešu un krievu valodā.¹⁵¹

Liepājā sabiedrības integrācijas problēmu risināšana iekļauta 2000. gadā izstrādātajā Liepājas pilsētas attīstības stratēģijā. Tajā latviešu valodas prasmi un vides attīstīšana ir ietverta Cilvēkresursu attīstības sadaļā.¹⁵² Plānojot sabiedrības integrācijas aktivitātes, Liepājas pilsētas dome atbalsta jauniešu integrācijas nometņu, debašu klubu un kultūras biedrību darbību, kā arī divas reizes gadā organizē projektu konkursus jauniešiem. Liepājas pilsētas mikrorajonā Karaostā darbojas informācijas un kultūras centrs, kura mērķis ir veidot ciešāku saikni starp iedzīvotājiem un pašvaldību, veicināt iedzīvotāju informētību par sabiedrības norisēm, darba iespējām un rosināt līdzdalību. Šajā mikrorajonā ir augsts bezdarba līmenis un daudzas pilsētas attīstības problēmas ir sāpīgākas nekā citās pilsētas daļās. Pilsētas dome sadarbībā ar LVAVP un Karaostas informācijas un kultūras centru ir noorganizējusi bezmaksas latviešu valodas kursus. 2001. gadā tika apmācīti 40 cilvēki, kaut gan mācīties gribētāju bija ap 150. Kursu organizētāji ir secinājuši, ka domes

¹⁵¹ Daugavpils pilsētas domes pārstāves Līvijas Jankovskas priekšlasījums seminārā "Valodas politika pilsētas vidē" no 2001. gada 8. līdz 10. jūnijam Liepājā (organizētāji: Eiropas minoritāšu jautājumu centrs, Naturalizācijas pārvalde, Daugavpils pilsētas dome).

¹⁵² Liepājas pilsētas attīstības stratēģija. Kopsavilkums. Liepājas pilsētas dome, Liepāja, 2000.

pieāvājums apgūt valsts valodu un pretimnākšana rosina cilvēkus mācīties valodu, veicina atsvešinātības pārvarēšanu; viņi ir secinājuši, ka “integrācijai un latviešu valodas apguvei jānotiek “no apakšas””.¹⁵³ Toties latviešu valodas apguvi parasti kavē zemā ieinteresētība, mērķu un informācijas trūkums, ko pastiprina sociālās problēmas un izolētība.¹⁵⁴

Piezīme: situācijas izpēte tika veikta 2001. gada novembrī.

2.9. Nevalstisko organizāciju loma valodas politikā un sabiedrības integrācijā

Dažu NVO, kuras veicinājušās starptautisko komunikāciju un latviešu valodas apguvi, pieredze rāda, ka tādām organizācijām var būt liela loma sabiedrības integrācijā, ņemot vērā dažādas iedzīvotāju vajadzības un iespējas. Tomēr svarīgs veiksmīgas NVO darbības priekšnosacījums ir to kapacitāte, iespējas piesaistīt finansējumus, kā arī sadarbība ar valsts un pašvaldību organizācijām. Šādas aktivitātes būtu ieteicams atbalstīt gan valstij, gan pašvaldībām, tās ciešāk jāiesaista valodas politikas mērķu īstenošanā.

NVO mēdz darboties dažādu tautību pārstāvji. Jāmin tās organizācijas, kuras cenšas integrēt savā darbībā atšķirīgas tautības, organizējot projektus, konkursus, nometnes. Daļai šādu organizāciju ir papildu mērķis – veicināt latviešu valodas apguvi. Piemēram, LVAVP un Sorosa fonds – Latvija atbalsta dažādus pasākumus šajā jomā – valodas nometnes, sadarbības projektus starp skolām u. c. Par pozitīvu piemēru var nosaukt NVO “Es un mēs” darbību Daugavpilī, kura jau vairākus gadus apvieno dažādu tautību jauniešus, rīkojot labdarības koncertus, radošas nometnes un citus pasākumus gan latviešu, gan krievu valodā, laiž klajā publikācijas abās valodās. Šie pasākumi veicina gan pašu dalībnieku, gan sadarbības partneru (bērnu namu, pansionātu) integrāciju un latviešu valodas apguvi.¹⁵⁵ Daudzas tādas organizācijas cieši sadarbojas ar sabiedrības

¹⁵³ Inetas Stadgales, Liepājas pilsētas domes Attīstības pārvaldes sociālās infrastruktūras attīstības projektu koordinatore, priekšlasījums seminārā “Valodas politika pilsētas vidē” no 2001. gada 8. līdz 10. jūnijam Liepājā (organizētāji: Eiropas minoritāšu jautājumu centrs, Naturalizācijas pārvalde, Daugavpils pilsētas dome).

¹⁵⁴ Tāļivalža Deklausa, Liepājas pilsētas domes priekšsēdētāja vietnieka, runa konferencē “Valodas politika pilsētas vidē” no 2001. gada 8. līdz 10. jūnijam Liepājā (organizētāji: Eiropas minoritāšu jautājumu centrs, Naturalizācijas pārvalde, Daugavpils pilsētas dome).

¹⁵⁵ Intervija ar sabiedriskās organizācijas “Es un mēs” prezidenti Dainu Kursīti 2001. gada 1. novembrī.

integrācijas politikas veidotāj institūcijām, kā arī ar pašvaldībām un ārvalstu fondiem. Visbiežāk šīs organizācijas un pasākumus vada latvieši.

Dažas NVO organizē bezmaksas latviešu valodas kursus vai kursus ar zemu mācību maksu. Parasti šajās organizācijās valodas apmācība ir viena no to mērķu sasniegšanas sastāvdaļām (piemēram, sieviešu tiesību aizsardzība, palīdzība maznodrošinātajiem iedzīvotājiem, pieaugušo izglītība, naturalizācijas veicināšana u. c.). NVO piemēri rāda, ka pēc šādiem kursiem ir visai liels pieprasījums: mācīties gribētāju skaits dažās organizācijās trīs reizes pārsniedz kursus beigušo skaitu. Kursu auditorija ir visdažādākā. Tomēr visbiežāk uz kursiem piesakās cilvēki, kuriem nav nepieciešamās latviešu valodas prasmes atestācijas pakāpes un ir problēmas atrast darbu, kā arī tie, kas vēlas naturalizēties. Visbiežāk šie cilvēki ir maznodrošināti un nevar apmeklēt maksas kursus.

NVO darbība ir cieši saistīta ar vietējo specifiku, it sevišķi ar valodas vidi. Piemēram, "Resursu centra sievietēm "Marta"" piemērs parāda, ka organizācijas klientes ir ieinteresētas praktiski uzlabot savu latviešu sarunvalodas prasmi, pārvarēt psiholoģisku barjeru lietot valodu (sk. 11. informāciju). Tas lielā mērā saistīts ar plašāku latviešu valodas praktisko lietojumu, salīdzinot, piemēram, ar Daugavpili, kā arī ar darba tirgu: Rīgā ir vairāk privāts sektorā strādājošu cilvēku un uzņēmēju, kas vēlas uzlabot savas zināšanas.

Par pozitīvu piemēru NVO sadarbībai ar valsts un pašvaldību iestādēm var minēt Latvijas Biznesa un profesionālo sieviešu asociācijas veiksmīgo saistību ar Viļānu un Rēzeknes pašvaldībām, kuras sedz aptuveni vienu ceturto daļu no latviešu valodas kursu finansējuma.¹⁵⁶ "Resursu centrs sievietēm "Marta"" sadarbojas ar Labklājības ministriju informācijas apmaiņas un konsultāciju ziņā, kā arī ar LVAVP, kas apmaksā kursu pasniegēju darbu. Pozitīvā pieredze uzkrāta nevalstiskajā organizācijā – Latvijas tautas skolā, kura no 1989. gada līdz 2002. gada sākumam mācījusi ap 23 000 cilvēku un sagatavojusi virkni metodisko līdzekļu.¹⁵⁷ Organizējot kursus, Tautas skola ir sadarbojusies ar valsts institūcijām: Valsts valodas centru un Naturalizācijas pārvaldi. NVO "Pilsoniskā Iniciatīva XXI" ir ciešā saistībā ar Naturalizācijas pārvaldi un Sabiedrības integrācijas fondu, sagatavojot savus klientus pilsonības iegūšanai.

Sabiedrisko organizāciju rīkotajiem kursiem ir vairākas priekšrocības. Tās apvieno cilvēkus uz brīvprātības pamata, veicinot pašiniciatīvu un pilsoniskās sabiedrības attīstību.

¹⁵⁶ Intervija ar Maiju Morozovu, Latvijas Biznesa un profesionālo sieviešu asociācijas izpilddirektori, 2001. gada 19. decembrī.

¹⁵⁷ Āboltiņš R., Pabriks A., Vēbers E. *Sabiedrības integrācija: atsvešinātības pārvarēšana*. 2001.

Šādu nodarbību blakusefekts ir cilvēku saskarsmes iespējas, pašapziņas celšanās, kas ir svarīga cilvēkiem, kuri meklē darbu. Sabiedriskās organizācijas labi izprot un pielāgojas vietējās kopienas vajadzībām. To mērķis ir ne tikai iegūt projekta finansējumu, bet arī gādāt, lai tiktu apmierinātas iedzīvotāju vajadzības.

Domājot par sabiedriskajām organizācijām kā par partneriem latviešu valodas apguvē, jāņem vērā tas, kādu mācību kvalitāti tās piedāvā, uz kādām iedzīvotāju grupām orientējas. Piemēram, nav daudz organizāciju, kas specializējas tādu iedzīvotāju apmācībā, kuriem nav priekšzināšanu latviešu valodā.¹⁵⁸ Organizācijas darbība var arī nebūt orientēta uz tādu apmācību, pēc kuras iespējama eksāmenu kārtošana. Jāņem vērā organizāciju grūtības atrast finansējumu un aptvert plašu mācību auditoriju. Tomēr šo aktivitāšu turpmākā attīstība ir visai svarīga, jo tieši iniciatīvas “no apakšas” veicinātu sabiedrības integrāciju un varētu palīdzēt iedzīvotājiem latviešu valodas apguves jomā.

Kā iepriekš minēts, visbiežāk iedzīvotāji ir apmeklējuši latviešu valodas kursus, ko organizē privātās mācību iestādes vai citas iestādes (sk. 1.1. sadaļu). Jāatzīmē, ka kvalitāte dažādosursos nav vienādi augsta.¹⁵⁹ Viens no faktoriem, kas pazemina daudzu kursu kvalitāti, ir to orientācija uz valsts valodas prasmi apliecinošā dokumenta iegūšanu (eksāmena nokārtošanu). Novērojumi un intervijas liecina, ka valodu kursi bieži neveicina aktīvu valodas zināšanu attīstību un ilgstošu saglabāšanos. Daudzi kursi nedod iespēju pilnveidot profesionālās zināšanas, kā arī pielāgoties indivīda vajadzībām (sk. mērķgrupu diskusiju rezultātu apkopojumu un latviešu valodas apguves projektu analīzi šajā sadaļā). Tas arī ir viens no iemesliem, kāpēc kursi kā valodas apguves veids netiek plaši izmantoti. Arī līdzekļu un laika trūkums ierobežo daudzu iedzīvotāju iespējas celt savu kvalifikāciju.¹⁶⁰ Ņemot vērā šādus apstākļus, būtiska ir latviešu valodas apguves iespēju atbalstīšana un dažādošana atbilstoši iedzīvotāju pieprasījumam. Jāatzīmē, ka labi organizēta kvalitatīva valodas apmācība var dot stimulu turpmākām mācībām un vēlmei lietot valodu: to parāda dažu sabiedrisko organizāciju pieredze (sk., piemēram, 9. un 11. informāciju).

¹⁵⁸ Intervija ar Jāni Kahanoviču, Naturalizācijas pārvaldes priekšnieka vietnieku, 2002. gada 7. februārī.

¹⁵⁹ To rāda gan novērojumi, gan tas, ka 21% respondentu, kuri ir apmeklējuši latviešu valodas kursus, nav apmierināti ar šo kursu kvalitāti. BSZI, LR Naturalizācijas pārvalde. Pētījumu un rīcības programma “*Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*”. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2000. gada novembris. Atskaite. 2001.

¹⁶⁰ *Valoda*, 44. lpp.

11. informācija

Sabiedriskās organizācijas “Resursu centrs sievietēm “Marta”” pieredze latviešu valodas mācīšanā

Galvenās aktivitātes un to pamatojums. Resursu centrs (turpmāk tekstā – Centrs) izveidots 2000. gadā. 2000. un 2001. gadā tika īstenots projekts par “Resursu centra sievietēm “Marta”” tikla izveidi Latvijā, kuru īstenoja Somijas zviedru sieviešu asociācija “Martha”, Lietišķo sieviešu klubs un Sieviešu tiesību institūts. Projekta galvenais mērķis bija veicināt bezdarbnieču un sieviešu ar maziem ienākumiem integrāciju sabiedrībā, mazināt sociālo spriedzi. Centrs piedāvā dažādu speciālistu konsultācijas, kursus un seminārus, kā arī dod iespēju sievietēm brīvprātīgi strādāt birojā.

Latviešu valodas kursi sākās 2000. gadā. Projekta galvenie iniciatori un atbalstītāji ir bijuši Somijas organizācijas partneri, redzot, cik aktuāla ir sieviešu nepietiekamas latviešu valodas prasmes problēma. Kursu organizēšanu atbalstīja arī vietējie uzņēmēji, un liela loma bija Lietišķo sieviešu kluba prezidentes Irinas Pētersones aktīvajai darbībai. Klubam jau kopš 1994. gada bijusi liela pieredze latviešu valodas apguves kursu organizēšanā, kā arī sadarbības partneru meklēšanā.

Sākumā, 2000. gadā, tika plānota 6 grupu organizēšana, taču lielā pieprasījuma dēļ tika organizētas 20 grupas. Projektu atbalstīja Lietišķo sieviešu klubs, piesaistot *Phare* līdzekļus un LVAVP, maksājot algu skolotājiem. Kursos darbojušies arī kvalificēti pasniedzēji no citām organizācijām. Situācijas izpētes laikā tika apmācītas 2 grupas (Rīgā). Kursi notiek 3 mēnešu laikā 2 reizes nedēļā pa 1,5–2 stundām (48 stundas). Pasniedzēja intervijā paskaidroja, ka cenšas mācīt sadzīves tematiku, nepieciešamo vārdu krājumu, pēc tam – gramatikas vingrinājumus. Atkarībā no pieprasījuma kursi tiek organizēti noteiktam zināšanu (atestācijas) līmenim.

Par kursiem klienti maksā 5 latus, kas paredzēti materiālu kopēšanai. Pēc projekta vadītāju atzinumiem, kursi, kas ir pilnīgi bez maksas, samazina dalībnieku ieinteresētību tos apmeklēt. Ir iecerēts turpmāk noteikt dalības maksu 18 latu.

Kaut arī šis projekts ir beidzies, Centrs turpina meklēt finansējumu iesākto aktivitāšu turpināšanai. Piemēram, šogad kursu turpināšanai ir atrasts finansējums, ko sniedz kāda privātpersona Somijā, kā arī LVAVP ziedojumi, arī no Zviedrijas kultūras fonda.

Kursu dalībnieces izteica vēlēšanos turpināt mācības. Tāpēc 2000. gadā tika izveidots latviešu sarunvalodas klubs "Daina". Kluba galvenais mērķis ir pārvarēt psiholoģisko barjeru, lai runātu latviski. Kluba nodarbības notiek reizi nedēļā pa divām stundām. Klubu vada divi cilvēki: latviešu valodas pasniedzēja un sociālais darbinieks. Nodarbībās tiek rosinātas dalībnieču diskusijas par interesantiem tematiem, un tiek runāts tikai latviski. Kluba dalībnieču sastāvs nav pastāvīgs un ierobežots. Parasti klubu apmeklē 12–20 sievietes. Daudzas no viņām turpina nodarbības klubā pēc kursiem, daļa dalībnieču vēl gaida rindā, tāpēc Centra darbinieki iesaka apmeklēt nodarbības, ja viņām jau ir noteikta zināšanu bāze. Klubam nav striktas programmas, ir "*vienmēr kaut kas jauns*": jauni temati, dziesmas, audiokasetes. Pēc dalībnieču pieprasījuma dažreiz tiek veikti arī gramatikas uzdevumi.

Klienti un viņu motivācija. Galvenās kursu un valodas kluba apmeklētājas ir sievietes ar maziem ienākumiem, bezdarbnieces, mājsaimnieces, pēc tautības krievietes, rīdzinieces. Nodarbības apmeklē arī uzņēmējas, privātktorā strādājošas, latvietes, kas agrāk dzīvojušas ārzemēs. Visbiežāk nodarbību apmeklētājas ir vidējās un vecākās paaudzes pārstāves.

Svarīgākie līdzdalības motīvi ir vēlme integrēties darba tirgū, paaugstināt kvalifikāciju. Visbiežāk klientes vēlas sagatavoties atestācijas eksāmenam, bieži – 3. kategorijai, arī naturalizācijas eksāmenam un latviešu sarunvalodas pilnveidei (tas īpaši ir aktuāls sievietēm, kas strādā apkalpošanas sfērā). Kursu izvēli lielā mērā nosaka tas, ka tie ir bezmaksas (par simbolisku maksu). Piedalīšanos būtiski ietekmē arī saskarsmes iespējas un labvēlīgā gaisotne.

Valodas kluba "Daina" apmeklētājas vēlas pārvarēt psiholoģisko barjeru, lai lietotu latviešu valodu, kā arī attīstīt savas zināšanas, kas jau iegūtasursos. Tam ir dažādi motīvi: nokārtot atestācijas eksāmenu, naturalizācijas eksāmenu, lietot valodu veikalā, kontaktos ar ierēdņiem ("*attieksme no latviešu puses ir pozitīvāka, ja mēģina runāt latviski*"), atrast darbu. Klubu biežāk apmeklē vidējā un vecākā paaudze (pārsvarā bezdarbnieces, mājsaimnieces, arī pensionāres). Kā raksturo kluba vadītāja, "*viņas nav ļoti aktīvas darba meklētājas, tā nav ļoti asa nepieciešamība; šajā vecumā vispār ir grūti atrast darbu*". Tomēr daudzas dalībnieces (vidēji vecumā no 30 līdz 50 gadiem) atzīst, ka viņas mudina piedalīties vēlme nokārtot atestācijas eksāmenu 3. kategorijā un atrast darbu. Daudzām sievietēm ir mazi bērni, viņas dažus gadus nav strādājušas.

Dažām sievietēm galvenais piedalīšanās motīvs ir saskarsme: *“Mums palīdz saprast, ka var augt, virzīties uz priekšu. Valodas apguve pat nav tik svarīga. Es te vienkārši atpūšos.”*

Klubā ir vieglāk iekļūt. Dažām dalībniecēm bijuši neveiksmīgi mēģinājumi nokļūt NVDursos.

Projekta rezultāti. 2000. un 2001. gadā projekta ietvaros latviešu valodu apguvušas 180 sievietes, bet vēlmi mācīties izteikusi 521 sieviete. Pašreiz savu kārtu, lai nokļūtu uz kursiem, gaida 671 cilvēks. Kā atzīst viena no projekta vadītājām, šo kursu mācību kvalitāte ir ļoti augsta: *“Mums ir vislabākie bezmaksas kursi Latvijā.”*

Kursi sniedz daudzām dalībniecēm stimulu turpmākām mācībām, piemēram, valodas klubā “Daina”. Būtisks dalībnieku ieguvums ir saskarsmes iespējas, ļoti pozitīva nepiespiesta un labvēlīga noskaņa, kas paaugstina sieviešu pašapziņu.

Valodas kluba dalībnieces veiksmīgi pārvar psiholoģisko barjeru. Pēc dalībnieču domām, kursi nedod iespēju uzlabot sarunvalodu: tie sniedz dziļākas un specifiskākas zināšanas, piemēram, gramatikā; uzlabot sarunvalodu traucē dažāds zināšanu līmenis grupā. Arī naturalizācijas kandidātiem kursi nesniedz sarunvalodas zināšanas. *“To mērķis ir tikai sagatavot eksāmenam, un prasības ir zemākas, nekā vajadzīgs 3. kategorijai.”* Savukārt *“privātfirmās iemāca tikai, kā nolikt eksāmenu”, “dod tikai tik daudz, cik daudz esi samaksājis”.* *“Šeit ir lētāk, attieksme ir cita.”* Valodas klubs veicina arī valodas lietojumu ikdienā.

Problēmas un ieteikumi. Projekta vadītāji runāja par finansējuma problēmām, jo tas nav stabils. Pēc vadītāju domām, organizācijai būtu vēlams valsts atbalsts. Valstij būtu jāatbalsta NVO, kuras māca latviešu valodu, sedzot vismaz 30% no finansējuma – biroja telpu uzturēšanai, algām. Vienotai latviešu valodas apguves sistēmai jābūt saskaņotai un kvalitatīvai. Valstij vēlams atbalstīt NVO finansiāli, kā arī apmaksāt organizācijas reklāmu (informāciju) masu medijos.

Valsts valodas atestācijas prasības ir atzītas par sarežģītām. Īpaši grūti nokārtot eksāmenu esot 2.B kategorijā – *“tā domāta intelektuāļiem”.*

Ir izteikti priekšlikumi sadalīt grupu sīkākās apakšgrupās pēc zināšanu līmeņa, kā arī pāldzināt kursus. Daudziem dalībniekiem trūkst zināšanu gramatikā.

Izskanējis viedoklis, ka sabiedriskajām organizācijām būtu jā māca latviešu valoda – *“Jo cilvēki baidās no valsts struktūrām, pat nodarbības pašvaldības telpās atsvešina”*.

Piezīme: situācijas izpēte tika veikta 2001. gada novembrī.

2.10. Uzņēmumu un privātā sektora aktivitātes

Uzņēmumi un privātais sektors nav bijuši visai aktīvi valodas politikas veidošanā un īstenošanā. Kaut arī daudzi iedzīvotāji mācījušies latviešu valodasursos darba vietā¹⁶¹, pēdējos gados uzņēmumi retāk organizē latviešu valodas pasākumus, daudzi uzņēmumu vadītāji uzskata, ka tā ir pašu indivīdu izvēle.¹⁶²

Kā jau iepriekš minēts, privātajos uzņēmumos krievu valodas lietošana ir plašāka nekā valsts uzņēmumos. Pašu uzņēmēju latviešu valodas prasme ir salīdzinoši zemāka nekā, piemēram, algoto darbinieku. Daļa uzņēmumu, it sevišķi Latgalē, risina uzņēmēju nepietiekamās valodas prasmes problēmu, pieņemot darbiniekus – latviešus vai arī cilvēkus, kas labi prot valodas.¹⁶³ Tomēr latviešu valodas zināšanām ir liela loma, pieņemot darbā; pastāv arī gadījumi, ka darbinieku valsts valodas neprasmē kļūst par iemeslu atlaišanai no darba, un tas ir atkarīgs no paša darba devēja ieskatiem.¹⁶⁴

Uzņēmumu īsteno tā valodas politika un valodas lietojums ir cieši saistīts ar tā funkcijām un prioritātēm. Valodas zināšanas un to apguves motivācija ir atkarīga no darbinieka ieņemamā amata. Līdztekus kursu organizēšanai darba vietā, uzņēmumi var apmaksāt saviem darbiniekiem latviešu valodas kursus, kas notiek citur, kā arī paplašināt latviešu valodas vidi darba vietā. Šādu tendenci rāda Baltijas Tranzītbankas Daugavpils filiāles piemērs (sk. 12. informāciju).

¹⁶¹ Sk. I daļu.

¹⁶² Druviete I., Baltaiskalna D., Ernstsone V., Porīņa V. *Latvijas valodas politikas analīze: ekonomiskie aspekti*. Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts, Rīga, 2001.

¹⁶³ Djačkova S. *Valodas loma reģiona attīstībā*. “Tagad”, LVAVP informatīvais biļetens Nr. 4, 2000.

¹⁶⁴ Intervija ar Daci Dalbiņu, ISEC darbinieci. Jāatzīmē, ka saskaņā ar jauniem MK noteikumiem, privāto uzņēmumu darbinieku valsts valodas prasmes apjomu profesionālo pienākumu veikšanā nosaka pats darba devējs.

Valsts institūcijām un sabiedriskajām organizācijām būtu svarīgi veicināt uzņēmumu iesaistišanos un atbalstu latviešu valodas un sabiedrības integrācijas pasākumiem. Piemēram, pozitīva ir Lietišķo sieviešu kluba pieredze vietējo uzņēmumu piesaistē latviešu valodas apguves kursu organizēšanai (sk. 11. informāciju).

12. informācija

Baltijas Tranzītbankas Daugavpils filiāles pieredze valodu lietojuma regulēšanā

Galvenās aktivitātes un to pamatojums. Baltijas Tranzītbankas Daugavpils filiāle (turpmāk tekstā – filiāle) tika izveidota 1993. gadā. Pašreiz tur strādā ap 36 darbinieki. Firms nacionālais sastāvs atspoguļo Daugavpils nacionālo sastāvu, latviešu ir aptuveni 1/3 no kopējā darbinieku skaita. Pašreizējais vadītājs, pēc tautības latvietis, sāka strādāt 1994. gadā. Kad viņš sāka darbu, kolektīva latviešu valodas zināšanu līmenis bija zems, lai gan visiem darbiniekiem bija nepieciešamā valsts valodas prasmes kategorija.

No 1995. līdz 1997. gadam filiālē tika organizēti **latviešu valodas kursi**. Tajos piedalījās pēc brīvprātības principa. Organizējot kursus, vadītājs vēlējās panākt, lai darbiniekiem būtu zināšanu bāze, bet galvenais, – lai viņi varētu pareizi izpildīt darbam nepieciešamos dokumentus.

Vadītājs centies radīt **latvisku vidi arī katrā nodaļā**, kur strādā 1 vai 2 latvieši. Tas palīdz darbā, jo nelatviešiem ir iespēja noskaidrot pie latviešiem valodas problēmas, lūgt palīdzību. Ikdienas saskarsmē un darba attiecībās nelatvieši un latvieši lieto gan latviešu, gan krievu valodu, tomēr latvieši runā latviski galvenokārt ar tiem kolēģiem, kas prot latviešu valodu.

Kopumā **valodas prasme no darbiniekiem tiek prasīta atkarībā no amata**. Piemēram, no kasiera netiek īpaši prasīta māka runāt latviski. **Vadība laiku pa laiku lūdz savus darbiniekus runāt latviski**. Arī **sanāksmes pēdējā laikā notiek gan latviešu, gan krievu valodā**, praktiski visi darbinieki jau saprot latviski. **Filiāle arī apmaksā (pilnībā vai daļēji) darbinieku mācības privātos cursos**.

Nepieciešamību pēc latviešu valodas prasmes darbiniekiem nosaka *“iestādes imidžs”*; *“lai saprastu klientu, lai klients nesmietos”*; *“tā nav valodas problēma, tas ir zems apkalpošanas līmenis”*. Zināšanas bagātina redzesloku, *“jālasa, piemēram, ekonomiskā literatūra, notiek darbs ar klientiem, ar Rīgu. Jāapliecina cieņa pret klientiem”*.

Tika izteikts vadības viedoklis, ka pašreiz nekādi īpaši latviešu valodas pasākumi filiālei nebūtu jāveic: *“Zināšanas visu laiku pilnveidojas. Cilvēks pats mācās darba procesā.”* Turklāt pēdējā laikā uz firmu nāk strādāt pārsvarā jauni, izglītoti cilvēki, Daugavpils Universitātes Ekonomikas fakultātes absolventi ar labām latviešu valodas pamatzināšanām.

Galvenie rezultāti. Faktori, kas veicina darbinieku latviešu valodas apguvi. Vadība atzīst, ka *“darbinieku latviešu valodas zināšanas varētu būt labākas, kaut arī tās atbilst vajadzīgajām atestācijas pakāpēm. Piemēram, konta operators, kas apkalpo klientu, prot atbildēt latviski, taču sīkāk nespēj paskaidrot. Progress ir. Dokumentus visi prot nokārtot, uz visiem var paļauties. Ar runāšanu ir sliktāk.”* Taču kopumā zināšanas esot labākas nekā daudzās citās Daugavpils bankās.

Pēc intervējamo personu atzinumiem, **kursi** ir devuši noteiktu zināšanu pamatu, kā arī **stimulējuši cilvēkus pilnveidot savas zināšanas**. *“Viens vai divi kursi nevar dot rezultātus. Tie drīzāk bijuši formalitāte”; “Kursi ir maz devuši. Pat neatceros, kas tur bija. Mums teica: “Pēc tam mācieties paši”, taču tam nav laika.”*

Kopumā darbinieku latviešu valodas **zināšanas nosaka to nepieciešamība darbā** un amats. Labākas zināšanas ir **vadošajiem darbiniekiem**, viņiem arī ir vairāk motivācijas mācīties un runāt latviski: ja ir lielāka materiālā atbilde un lielāka darba samaksa, ir arī vairāk jāzina. Filiāle pati veic grāmatvedības operācijas – atšķirībā no citām firmām Daugavpilī.

Darbs ir galvenais motīvs, kas mudina cilvēkus pilnveidot un praktiski lietot savas zināšanas. Visvairāk latviešu valodas zināšanas un lietojumu ietekmē **nepieciešamība runāt latviski**: *“Šaubos, vai es zinātu valodu tādā līmenī, ja nestrādātu BTB, jo man ir darbs ar klientūru, jārunā latviski.”* Visbiežāk darbinieku valodas zināšanu pilnveidošanās notiek pēc šādas shēmas: **vēlme strādāt organizācijā > zināšanu pilnveidošanas (lietojuma) nepieciešamība > vēlēšanās (gatavība) lietot savas zināšanas > zināšanu pilnveidošana (lietošana)**. To apliecina dažu darbinieku stāstītais, kā viņi ir apguvuši latviešu valodu. Marinai (nodaļas vadītāja, ap 35 g.) kopš 1998. gada nācies bieži kārtot dokumentus latviešu valodā. Bankas darbība ir paplašinājusies. Kolēģu vidū ir arī latvieši. Nodaļā vairāk jārunā latviski. Jeļenai (grāmatvede, ap 35 g.) palīdzēja kolēģi, izskaidroja instrukcijas. Ļāva ātrāk pabeigt darbu, lai mācītos. Banka apmaksāja kursus. Vadība cenšas runāt latviski, arī sanāksmes

notiek latviešu valodā. Oļega (nodaļas vadītājs, ap 30 g.) latviešu valodas zināšanas ir ietekmējis darbs ar klientiem: 50% klientu ir latvieši. Kaut gan iecelšanu nodaļas vadītāja amatā ir noteikušas labās angļu valodas zināšanas, labā vispārējā izglītība un darba pieredze. Viņam jau iepriekš bijusi arī laba latviešu valodas zināšanu bāze; viņš mācījies kursus, taču nav bijis valodas lietojuma prakses.

Zemākā līmeņa (apkalpošanas sfēras) darbiniekiem sarunvalodas zināšanu līmenis ir zemāks nekā vadošajiem darbiniekiem; mazāk ir arī iemeslu apgūt un lietot latviešu valodu: “*Nevēlas runāt. Nav mācījušies, nav prakses, baidās runāt.*” Laika trūkums un vides trūkums ir darbinieku bieži minētie iemesli, kas kavē valodas apguvi.

Kāda vadītāja paziņa stāsta, ka liela loma valodas problēmu risināšanā bijusi vadītāja attieksmei un aktīvai rīcībai: “*Vadītājs neuzsvēra, ka es zaudēju darbu, ja nezināšu valodu. Viņš palīdzēja cilvēkiem, aicināja Latvijā runāt latviski – darīsim to kopā!*” Jāatzīmē, ka pašlaik latviešu valodas prasme ir obligāts priekšnosacījums, lai filiālē pieņemtu jaunu darbinieku. Kā atzīmē kāda darbiniece: “*Štatu samazināšanas laikā no darba atlaida pirmām kārtām tos, kam nebija vajadzīgās latviešu valodas prasmes.*” Tas liecina, ka latviešu valodas zināšanām ir visai svarīga loma firmas darbībā.

Piezīme: situācijas izpēte tika veikta 2001. gada novembrī.

III. GALVENIE SECINĀJUMI

- Kaut arī latviešu valodas zināšanu līmenis aug, joprojām lielākā daļa mazākumtautību pārstāvju latviešu valodu prot vāji vai neprot vispār. Demogrāfisko, sociāli ekonomisko procesu un citu iemeslu ietekmē, kuri prasa dziļāku izpēti, palielinās reģionālās atšķirības latviešu valodas prasmes līmenī.¹⁶⁵ Tomēr laika gaitā attieksme pret latviešu valodu un motivācija to mācīties nav būtiski mainījusies, un sabiedrībā joprojām ir augsts un diferencēts pieprasījums pēc latviešu valodas apguves.
- Valodas prasmes ietekme uz sabiedrības integrāciju nav viennozīmīga. No vienas puses, nepietiekama latviešu valodas prasme veido šķēršļus integrācijai, daļēji samazinot nepilsoņu iespējas un motivāciju iegūt Latvijas pilsonību, ierobežojot saziņas un līdzdalības iespējas. Tomēr latviešu valodas zināšanu uzlabošana ne vienmēr palīdz pārvarēt mazākumtautību atsvešinātību, toties motivācija sociāli, ekonomiski un politiski integrēties rada arī motivāciju apgūt un lietot valodu.
- Kaut arī atšķirības materiālās labklājības līmeni pēc etniskās pazīmes nav būtiskas un daļai mazākumtautību pārstāvju trūkst nepieciešamības plaši lietot savas latviešu valodas zināšanas darbā, šo zināšanu loma darba tirgū aizvien palielinās, un nepietiekamā latviešu valodas prasme ierobežo daudzu iedzīvotāju darba izvēles iespējas un konkurētspēju. No integrācijas un cilvēkresursu attīstības viedokļa īpaši aktuāli ir veicināt bezdarbnieku un citu riska grupu konkurētspēju un integrāciju darba tirgū, atbalstot latviešu valodas apguves pasākumus.
- Tādējādi galvenās “problēmgrupas”, kam rodas vislielākās grūtības valodas politikas prasību izpildē, ir nepilsoņi, vidējās un vecākās paaudzes pārstāvji, bezdarbnieki un darbu meklējoši cilvēki, tajā skaitā arī jaunieši ar vidējo izglītību, māsasaimnieces un sievietes, kas atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā, maznodrošināti iedzīvotāji un citas riska grupas.

¹⁶⁵ Pēc aptauju datiem, valodas pratēju skaits samazinās Latgalē, Kurzemē un Zemgalē, bet pieaug Rīgā un Vidzemē.

- Spriežot pēc aptauju datiem, var secināt, ka vairākas valodas normas, kas regulē valodas lietojumu, pēdējos gados nav veicinājušas būtisku valsts valodas lietojuma paplašināšanos un mazākumtautību motivāciju apgūt valsts valodu. Tas attiecināms gan uz Valsts valodas likumu, gan arī uz citiem normatīvajiem aktiem, kas ierobežo citu valodu lietojumu.¹⁶⁶ Vairākas intervijas liecina, ka būtiskākie latviešu valodas apguves un lietojuma motīvi individuālam ir darbs, karjera un profesionālā pilnveidošanās. Darba vieta ir galvenā sociālā vide, kur latviešu valodas lietošana konsekventi pieaug. Lai “ietekmētu” indivīdu motivāciju, daudz efektīvāk būtu, ja valsts institūcijas popularizētu valodu zināšanu priekšrocības sabiedrībā un paplašinātu iespējas tās apgūt, nevis uzsvētu latviešu valodas aizsardzības nepieciešamību. Etniski dažādo darba kolektīvu paplašināšanās, īpaši publiskajā sektorā, perspektīvā varētu veicināt gan valodas, gan atsvešinātības problēmu pārvarēšanu.
- Valsts valodas atestācijas eksāmena nokārtošana ir bijis svarīgs latviešu valodas apguves stimuls, taču tā nav būtiski veicinājusi latviešu valodas zināšanu noturību un praktisko lietojumu. Valodas apguves un lietojuma ekonomisko motivāciju sekmē gan indivīda karjeras plāni, gan uzņēmumu konkurētspējas un prestiža apziņšanās.
- Pieaugušo vēlēšanās iemācīties latviešu valodu bieži vien nav īstenojama praksē. To ietekmē dažādi apstākļi: ierobežotas vajadzības pēc valodas lietojuma, ko nosaka sociālā vide vairākās sfērās, kur valsts šo lietojumu nevar reglamentēt, finansiālās problēmas, gan latviešu, gan mazākumtautību valodas paradumi un stereotipi, kas nesekmē valodas lietojumu un apguvi. Valodas lietojuma motivācija var rasties, mainoties sociālajām saitēm, vērtībām un paradumiem. Viens no šādiem izmaiņu rašanās pasākumiem ir latviešu valodas apguves veicināšana.
- Kaut arī latviešu valodas apguvē pieaugušajiem ir iesaistījušās vairākas valsts iestādes¹⁶⁷, kā arī pašvaldības un nevalstiskās organizācijas, pieprasījums pēc pieejamas latviešu valodas apmācības lielā mērā pārsniedz piedāvājumu. Galvenās problēmas ir saistītas ar nedrošu un relatīvi nelielu finansējumu, kā arī nav skaidras atbildības sadales starp institūcijām. Pozitīvi vērtējamas SIF aktivitātes rosināt un paplašināt latviešu valodas apguvi pieaugušajiem. Šo iniciatīvu panākumi lielā mērā būs atkarīgi no skaidras un saskaņotas valodas apguves stratēģijas, veiksmīgas dažādu institūciju darbības koordinācijas un finansējuma.

¹⁶⁶ Par konkrētu piemēru var nosaukt Valsts valodas likuma normu, kas regulē valsts valodas lietojumu saziņā ar pašvaldībām, un valodas ierobežojumus elektroniskajos masu medijos.

¹⁶⁷ Pirmām kārtām LVAVP, Naturalizācijas pārvalde, Sabiedrības integrācijas fonds, Nodarbinātības valsts dienests. Par valsts valodas apguves procesa koordināciju pieaugušajiem dažādos aspektos daļēji atbild Izglītības un zinātnes ministrija, Labklājības ministrija, Tieslietu ministrija, īpašo uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts.

- Kaut arī pārmaiņas mazākumtautību skolās latviešu valodas jomā ir zināmā mērā veicinājušas skolēnu latviešu valodas zināšanu uzlabošanos, to pilnveidošana joprojām ir aktuāla. Savukārt izglītības reformai ir bijusi visai ierobežota un drīzāk negatīva ietekme uz sabiedrības integrāciju, jo mācībvalodas jautājums joprojām šķēļ Latvijas sabiedrību. Izglītības reforma līdz šim nav bijusi pietiekami publiska un nav veicinājusi efektīvu sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā.
- Pozitīva ir to sabiedrisko organizāciju pieredze, kuras piedāvā latviešu valodas apguves pasākumus un atbalsta tos, veicina starptautisko komunikāciju. Līdz ar to aktuāla ir šo sabiedrisko un privāto organizāciju darbības rosināšana un kapacitātes celšana. Jāuzsver starptautisko organizāciju lielā loma latviešu valodas apguves uzlabošanā: Eiropas Savienība, ANAP, Sorosa fonds – Latvija, EDSO misija Latvijā, kā arī citu valstu valdības. Tomēr līdz ar ārvalstu finansējuma potenciālo samazināšanos, Latvijai iestājoties ES, aizvien lielāka loma ir valsts iniciatīvai un atbalstam šajā jomā.
- Analizējot mazākumtautību organizāciju attieksmi un aktivitātes, var secināt, ka valsts institūciju īstenotā politika bieži vien sabiedrībā nav uztverta kā atbilstoša mazākumtautību interesēm. Daļēji tas ir saistīts ar kopējo neuzticību valsts institūcijām, kas ir raksturīga gan latviešiem, gan mazākumtautību pārstāvjiem. Daļēji tas notiek tāpēc, ka mazākumtautības, it sevišķi krievu minoritāte, nav drošas par savu valodas statusu, jo tas daudzos aspektos nav noteikts. Šī tendence daļēji ir saistīta arī ar nepietiekamu sadarbību starp valsts institūcijām un mazākumtautībām. Efektīvas komunikācijas trūkums starp mazākumtautībām un valsti veicina mazākumtautību organizāciju politizēšanos, un pirmām kārtām – valodas kā būtiska etniskās piederības simbola jomā.

IV. IETEIKUMI

Valdībai

- Lai izvairītos no dažādu organizāciju darbības dublēšanas un optimālāk apmierinātu pieprasījumu pēc latviešu valodas apguves, apsvērt iespējas atbalstīt latviešu valodas apguves veicināšanas ilgtermiņa stratēģijas izveidi pieaugušajiem, vienojoties par dažādu institūciju lomu, izvērtējot mācību auditoriju, finansējuma avotus un apjomu.
- Ņemot vērā ES *Phare* un cita ārvalstu finansējuma turpmāko samazināšanos, nodrošināt ilgtermiņa finansiālo atbalstu institūcijām, kas tieši nodarbojas ar latviešu valodas apguves veicināšanu pieaugušajiem, pirmām kārtām LVAVP un SIF.
- Veicināt valodas apguves piedāvājuma lielāku diferenciāciju un atbilstību iedzīvotāju pieprasījumam. Īpaša uzmanība jāvelta tādu apmācības iespēju atbalstīšanai, kas:
 - palīdzētu iedzīvotājiem sagatavoties valsts valodas atestācijas un naturalizācijas eksāmeniem;
 - būtu pieejamas maznodrošinātiem iedzīvotājiem, bezdarbniekiem, imigrantiem un citiem mazaizsargātiem iedzīvotājiem;
 - būtu vērstas uz aktīvo valodas zināšanu attīstību saskaņā ar profesionālajām vajadzībām.
- Izvērtēt LVAVP lomu un funkcijas turpmākajos gados, paredzot tās darbības turpināšanu arī pēc 2006. gada. Ņemot vērā LVAVP lielo pieredzi latviešu valodas apguves jomā pieaugušajiem un metodisko bāzi, tuvākajos gados jāpaplašina šīs institūcijas starpnieces loma ar valsts iestādēm, sabiedriskajām organizācijām un plašāku sabiedrību.

- Valodas politikas dažādo aspektu veidošanā un īstenošanā plaši jāiesaista mazākumtautību pārstāvji.
- Valstij jāuzņemas lielāka atbildība par visu Latvijā lietoto valodu aizsardzību, pilnveidojot likumdošanu mazākumtautību tiesību jomā. Jāpārskata mazākumtautību valodas lietojuma ierobežojumi, kas izraisījuši plašas diskusijas, apsverot, cik lielā mērā tie veicina latviešu valodas apguvi, lietojumu, efektīvu līdzdalību un atbilst starptautiskajiem standartiem.

Latviešu valodas apguves valsts programmai

- Apsvērt iespējas paplašināt mācību auditoriju (sk. iepriekš), papildus organizējot kursus, vai arī izvērst sadarbību ar citām organizācijām, kas veic apmācību.
- Veicināt sadarbības paplašināšanos latviešu valodas apgūvē ar citām institūcijām: Nodarbinātības valsts dienestu, pašvaldībām, sabiedriskajām organizācijām u. c.
- Līdztekus prioritārajai mācību grupai – jauniešiem, rast iespēju sniegt lielāku atbalstu arī citām iedzīvotāju grupām, kam ir nepieciešams atbalsts sociālās izolētības pārvarēšanā.
- Plašāk informēt mazākumtautību auditoriju par LVAVP darbību, mācību līdzekļiem, kā arī popularizēt netradicionālos, modernos valodas apguves veidus (inter-nets, mācību programmas televīzijā un radio u. c.).

Visām valodas politikā iesaistītajām valsts, pašvaldību un nevalstiskajām organizācijām

- Cieši sadarboties savā starpā latviešu valodas apguves plānošanā un izvērtēšanā. Veicināt sadarbību starp pašvaldībām un valsts un vietējā līmeņa institūcijām latviešu valodas apmācības un sabiedrības integrācijas problēmu risināšanā.
- Rosināt pašvaldību, izglītības iestāžu, sabiedrisko organizāciju un uzņēmumu iesaistīšanos latviešu valodas apguves veicināšanā, jo tieši šīs institūcijas labāk izprot iedzīvotāju vajadzības un varētu daļēji uzņemt valodas politikas īstenošanu.
- Izveidojot izglītības kvalitātes kontroles mehānismus, izsludināt projektu konkursus, lai stimulētu latviešu valodas apguvi vietējā pašiniciatīvas līmenī. Šis pašiniciatīvas būtu ieteicams veicināt arī profesionālo grupu vidū, iesaistot dažādas profesionālās asociācijas.

- Veicināt latviešu valodas apguves kvalitāti, piemēram, iesaistot sadarbībā IZM, Izglītības satura un eksaminācijas centru, LVAVP, privātās un sabiedriskās mācību organizācijas, rīkojot izglītojošus seminārus vai konsultatīvus pasākumus.
- Veicināt konsultatīvo institūciju darbību, kurās būtu pieejama informācija par latviešu valodas apguves iespējām (sabiedriskajās organizācijās, pašvaldībās, valsts valodas prasmes pārbaudes komisijās u. c. institūcijās).
- IZM būtu ieteicams novērtēt, cik pamatotas ir valsts valodas atestācijas rakstiskā uzdevuma prasības.

PIELIKUMI

1. Informācijas vākšanas metodes

Lai sasniegtu projekta mērķus, tika izmantotas šādas **informācijas vākšanas metodes**:

1. Dokumentu analīze (politisko dokumentu, socioloģisko un politikas analīzes pētījumu, statistikas u. c. datu analīze).
2. Nestandartizētas intervijas ar pētniekiem un citiem ekspertiem, valsts institūciju un sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem.
3. Problēmas precizēšanai un mazākumtautību izturēšanās labākai izpratnei tika noorganizētas divas mērķgrupu diskusijas Daugavpilī:
 - diskusija ar vietējiem ekspertiem (Naturalizācijas pārvaldes, Daugavpils pilsētas domes, Daugavpils Universitātes, Latviešu valodas apguves valsts programmas, skolu pārstāvjiem);
 - diskusija ar vietējiem iedzīvotājiem – mazākumtautību pārstāvjiem.

Diskusiju mērķis bija noskaidrot dalībnieku viedokļus par latviešu valodas zināšanām un tās apguves jautājumiem:

- dalībnieku attieksmi pret latviešu valodas prasmes nepieciešamību pilsētā;
 - faktorus, kas veicina vai kavē latviešu valodas apguvi un lietojumu (īpašu uzmanību veltot valodas apguves objektīvajiem un subjektīvajiem faktoriem: iespējām (piedāvājumam) un motivācijai (pieprasījumam));
 - latviešu valodas apguves perspektīvas un iespējas nākotnē dalībnieku skatījumā.
4. Latviešu valodas apguves pasākumu situāciju (*case study*) analīze Daugavpilī un Rīgā (kopā 4 projekti, kas ir iekļauti tekstā).
 5. Novērojumi konferencēs un semināros.

¹⁶⁸ Mērķgrupas diskusijas notika 2001. gada maijā. Katrā diskusijā piedalījās 10 dalībnieki. Diskusijas tika organizētas sadarbībā ar Naturalizācijas pārvaldes Daugavpils filiāli.

¹⁶⁹ Projekta analīze sastāvēja no intervijām un diskusijām ar projekta vadītājiem, projekta dalībniekiem (klientiem), skolotājiem un sadarbības partneriem, kā arī no dokumentu analīzes.

2. Latviešu valodas zināšanu pašvērtējums
(% no respondentiem, kam dzimtā valoda
nav latviešu; n=912)

	Trešā (augstākā) pakāpe	Otrā (vidējā) pakāpe	Pirmā (zemākā) pakāpe	Valodu nezina
Visi respondenti	14,2	25,5	48,3	11,9
Krievs	12,1	27,5	48,8	11,6
Citas tautības pārstāvji	16,8	19,3	49,8	14,1
LR Pilsonis	19,9	33,1	40,1	6,9
Nepilsonis	9,9	19,7	54,6	15,8
Sieviete	15,2	26,6	47,2	11,0
Vīrietis	13,1	24,2	49,6	13,0
15–34 gadi	16,6	36,4	43,3	3,7
35–49 gadi	11,8	26,2	50,3	11,7
50–74 gadi	14,1	14,8	51,3	19,7
Rīga	10,2	29,2	48,8	11,9
Cita pilsēta	17,2	20,0	52,3	10,6
Ciems, lauki	19,3	29,3	35,4	16,1
Rīga	10,2	29,2	48,8	11,9
Vidzeme	32,6	25,9	34,1	7,4
Kurzeme	14,7	11,3	55,6	18,4
Zemgale	24,4	29,7	42,8	3,0
Latgale	7,8	21,2	55,2	15,8
Nepabeigta vidējā izglītība	14,0	19,8	47,7	18,5
Vidējā, vidējā speciālā izglītība	14,6	24,4	49,6	11,4
Augstākā izglītība	13,2	36,3	44,7	5,9
Pats sev darba devējs (uzņēmējs)	15,1	38,6	39,9	6,4
Algots darbinieks	14,4	29,6	48,5	7,5
Bezdarbnieks, meklē darbu	13,2	19,6	53,3	13,9
Pensijā	10,6	10,2	53,1	26,2
Skolēns, students	25,7	44,9	28,3	1,1
Mājsaimniece	8,2	7,8	64,4	19,6

Avots: Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris, 2003.

**3. Iedzīvotāju vēlme uzlabot savas latviešu valodas zināšanas
(% no visiem respondentiem, kam dzimtā valoda
nav latviešu; n=914)**

	Vai Jūs vēlētos uzlabot savas latviešu valodas zināšanas? (atbilde "jā")	Vai Jūs izjūtat kādas grūtības saistībā ar latviešu valodas apgūšanu? (atbilde "jā")
Visi respondenti	65,2	44,5
Krievs	63,9	55,1
Citas tautības pārstāvji	66,5	54,2
LR Pilsonis	64,1	62,8
Nepilsonis	66,1	50,0
Sieviete	66,3	54,1
Vīrietis	64,0	57,1
15–34 gadi	82,2	60,6
35–49 gadi	76,8	55,7
50–74 gadi	39,9	50,7
Rīga	70,9	47,5
Cita pilsēta	62,3	62,2
Ciems, lauki	55,2	62,9
Rīga	70,9	47,5
Vidzeme	42,5	76,7
Kurzeme	62,5	63,5
Zemgale	69,5	61,6
Latgale	66,5	54,3
Nepabeigta vidējā izglītība	47,8	50,3
Vidējā, vidējā speciālā izglītība	68,7	55,8
Augstākā izglītība	74,2	61,0
Līdz Ls 30*	65,3	62,8
Ls 31–50	67,9	59,2
Ls 51–70	65,2	45,6
Ls 71 un vairāk	78,3	62,4
Darba devējs (uzņēmējs)	78,8	70,9
Algots darbinieks	73,1	57,9
Bezdarbnieks, meklē darbu	71,6	57,5
Pensijā	30,7	49,1
Skolēns, students	84,0	63,2
Mājsaimniece	83,7	19,5

Avots: Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris. 2003.

* ienākumi uz vienu cilvēku ģimenē.

4. Mācību veidi, ko respondenti būtu gatavi izmantot
(% no respondentiem, kam dzimtā valoda nav latviešu un kas
vēlētos uzlabot latviešu valodas zināšanas; n=642)

	Valodu kursi	Privāt-skolotāji	Pašmācību grāmatas	Mācību programmas televīzijā
Visi respondenti	48,6	32,6	22,3	25,6
LR Pilsonis	46,0	37,5	20,9	23,3
Nepilsonis	50,5	28,9	23,4	27,4
Sieviete	52,5	35,3	22,6	26,6
Vīrietis	44,0	29,3	22,0	24,5
15–34 gadi	48,7	46,0	16,9	17,7
35–49 gadi	52,9	29,1	22,9	25,7
50–74 gadi	41,2	12,5	31,7	40,5
Rīga	50,4	36,7	19,6	21,6
Cita pilsēta	49,5	33,6	23,5	26,5
Ciems, lauki	38,0	11,9	30,2	39,7
Rīga	50,4	36,7	19,6	21,6
Vidzeme	37,2	27,0	31,4	38,2
Kurzeme	65,1	22,8	17,0	12,0
Zemgale	37,9	17,9	38,4	35,5
Latgale	48,2	34,7	20,0	29,5
Nepabeigta vidējā izglītība	46,6	40,2	16,3	25,7
Vidējā, vidējā speciālā izglītība	50,3	31,2	22,2	25,7
Augstākā izglītība	44,5	30,9	27,6	25,2
Līdz Ls 30*	54,4	38,7	27,7	29,2
Ls 31–50	45,5	26,5	16,4	27,1
Ls 51–70	54,6	30,2	25,3	30,7
Ls 71 un vairāk	50,9	32,4	22,1	19,6
Pats sev darba devējs (uzņēmējs)	49,4	41,6	41,7	5,5
Algots darbinieks	50,1	28,9	23,2	24,3
Bezdarbnieks, meklē darbu	51,1	33,4	10,9	21,6
Pensijā	34,6	7,5	32,3	50,5
Skolēns, students	49,2	58,8	17,6	17,1
Mājsaimniece	59,4	42,7	13,7	29,3

Avots: Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Valoda*, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris. 2003.

* ienākumi uz vienu cilvēku ģimenē.

5. Mērķgrupu diskusiju ar Daugavpils iedzīvotājiem un ekspertiem rezultātu apkopojums (dati 2001. gada maijā)

Kādas valodas būtu svarīgi zināt Daugavpils iedzīvotājiem

Pirms aprakstīt diskusiju dalībnieku attieksmi pret latviešu valodas prasmes nepieciešamību Daugavpilī, ir lietderīgi sniegt vispārēju ieskatu, kādas valodas, pēc šo cilvēku domām, būtu jāprot daugavpīliešiem. Iedzīvotāju un ekspertu viedokļi gandrīz neatšķirās. Visi piekrita, ka ikvienam cilvēkam ir jāzina sava dzimtā valoda, valsts valoda un īpatnējā Daugavpils situācijā arī krievu valoda, un tad vēl kāda svešvaloda vai pat divas, lai integrētos Eiropas Savienībā.

Visvairāk diskusiju izraisīja tieši krievu un latviešu valodas zināšanas Latgales un – vēl precīzāk – Daugavpils savdabīgajā etnokultūras situācijā. Iedzīvotāji uzskatīja, ka “latviešu valoda obligāti jāzina. Mēs dzīvojam Latvijā, mums jāzina latviešu valoda”, jo “tagad arī to visur prasa. Pirmā prasība – nevis angļu valoda, nevis profesionalitāte, bet gan latviešu valodas zināšanas. Un dzīve to pieprasa, tā ir.” Tomēr attiecībā uz krievu valodu bija vēl citi spriedumi: “No Krievijas mums tāpat nav kur likties. Tepat vien tā ir. Un sakari... Krievu valoda arī jāzina”; “Pie-tiek zināt tikai krievu valodu, lai sazinātos ikdienas vidē – ģimenē, ar draugiem, noteikti ārpus darba”. Tātad iedzīvotāji apzinās, ka latviešu valoda ir nepieciešama, kaut arī var iztikt ar krievu valodu.

Ekspertu uzskati bija līdzīgi: “Jāzina arī valsts valoda. Mans viedoklis ir tāds, ka Daugavpilī, ievērojot nacionālo sastāvu un vidi, ja nav ciešu sakaru ar citiem dienestiem, tomēr vēl joprojām var iztikt bez valsts valodas zināšanām”, jo “Latgale ir īpatnējs reģions, kur krievu valoda vismaz tuvākajos 10 gados paliks un funkcionēs kā sazināšanās valoda”.

Iemesli, kāpēc latviešu valodas zināšanas ir svarīgas

Par nozīmīgāko iemeslu, kāpēc latviešu valodas prasme ir svarīga, diskusijas dalībnieki uzskatīja savu pašreizējo darbu vai arī darba iespējas nākotnē. Iedzīvotāji atzina, ka “latviešu valoda, protams, ir nepieciešama arī Daugavpilī, tāpēc ka tas nozīmē stabilus ienākumus, drošību par nākotni attiecībā uz darbu”, kā arī “ja gribi paaugstināt kvalifikāciju utt., apmeklējot kursus, rodas grūtības, jo visi kursi ir latviešu valodā”.

Tomēr jautājumā par darbu daži eksperti nepiekrita, argumentējot, ka “valsts iestādēs valsts valodas zināšanas ir obligātas. Privātstruktūrās.. jaunākais likums vai tā grozījumi skan tā, ka latviešu valodas zināšanas tajās nav vajadzīgas. Tas atkarīgs no priekšnieka.” Tātad, strādājot privātstruktūrās, latviešu valoda nav tik nepieciešama. Vienīgais, par ko visi eksperti bija vienprātīgi, ka, ja darbs ir saistīts ar klientu apkalpošanu, latviešu valoda jāzina obligāti.

Visi diskusijas dalībnieki, gan eksperti, gan iedzīvotāji piekrita, ka latviešu valoda ir vajadzīga arī, “runājot ar ierēdņiem, kontaktējoties ar valsts dienestiem”.

Nākamais faktors, kas nosaka latviešu valodas prasmes nepieciešamību, ir vēlme iegūt **pilsonību**. Tomēr latviešu valodas prasme ir šķirta no tās lietošanas. Pilsonības iegūšanai pietiek ar prasmi, bet tā nenosaka latviešu valodas lietošanu ikdienā.

Runājot par latviešu valodas nepieciešamību, tika pieminēts arī integrācijas jautājums. Iedzīvotāji atzina, ka “bez latviešu valodas zināšanām nebūs **integrēšanās** latviešu vidē”.

Gan eksperti, gan iedzīvotāji par svarīgāko integrācijas aspektu uzskatīja objektīvas informācijas iegūšanu. Eksperti atzina, ka “cilvēki, kas nepārvalda kādu valodu pietiekami augstā līmenī, un parasti tā ir latviešu valoda, dzīvo noslēgtā informācijas telpā”, bet tas savukārt traucē integrēties. “Ši ir galvenā problēma saistībā ar latviešu valodu, kas bremzē arī integrācijas procesu. Viss pārējais, protams, neko īpaši neveicina, bet daudz arī netraucē. Bet informācijas sašķeltība rada arī citas problēmas, nevēlēšanos izprast citu viedokļus, nevēlēšanos vai nespēju paskatīties uz kaut ko no citas puses, kas savukārt vienkārši norobežo un traucē integrāciju.” Par informācijas līdzekļu sašķeltību runāja galvenokārt eksperti, bet iedzīvotāji šo faktu pieminēja ļoti nedaudz. Eksperti uzvēra, ka “tieši masu saziņas līdzekļi lielā mērā rada negatīvu attieksmi pašā Daugavpilī”.

Tātad var izdarīt secinājumus, ka Daugavpilī ir jāprot gan krievu, gan latviešu valoda, ja cilvēks grib dzīvot pilnvērtīgu dzīvi, nevis vienkārši izdzīvot. Ja cilvēks nezina krievu valodu, viņam var rasties problēmas sabiedrībā, bet, ja nezina latviešu valodu, tās var rasties valsts institūcijās, iestādēs, pašvaldībās, kā arī darbā. Viens no ekspertiem teica: “Ja runājam par izdzīvošanu, varbūt arī pietiek ar krievu valodu. Bet, ja cilvēkam gribas dzīvot pilnvērtīgi, piedalīties gan sabiedriskajā dzīvē, gan visur citur, tad noteikti jāzina latviešu valoda. Jo vairāk zini, jo vairāk spēsi, jo interesantāka būs dzīve.” Līdzīgi izteicās arī kāda Daugavpils iedzīvotāja: “Protot divas valodas, tiek paplašināta informācijas vide, cilvēks var iegūt neierobežotas kvalitatīvas zināšanas.”

Problēmas, kas rodas latviešu valodas nepietiekamas prasmes dēļ

Attiecībā uz problēmām latviešu valodas nezināšanas dēļ gan eksperti, gan iedzīvotāji uzskatīja, ka būtu jārunā par **vidējās un vecākās paaudzes problēmām**, jo “tā ir paaudžu lieta. Par jaunāko paaudzi mums nav nekādu problēmu. Jaunākā paaudze runā četrās valodās – latviešu, krievu, angļu, dažreiz vācu, franču vai pat spāņu, un šeit pat, Daugavpilī”, arī “vidusskolu absolventi mācās latviešu augstskolās. Viņi ļoti ātri adaptējas, un jau pēc pusgada viņiem nav atšķirības, kurā valodā atbildēt. Pēc gada jo vairāk. Viņiem patiešām nav problēmu, un valodas līmenis arī aug.”

Aplūkojot pilsonības iegūšanas problēmas, eksperti uzskatīja, ka jārunā par “noteiktām vecuma grupām. Piemēram, jauniešiem lielāka problēma ir nevis latviešu valoda, bet gan valsts nodeva. Tieši jauniešiem. Ja cilvēkam jau ir sava vieta dzīvē, lielāka problēma ir valsts valoda.” Iedzīvotāji arī piekrita, ka “visbiežāk problēmas ir cilvēkiem ap 40–50 gadiem. Bet jaunā paaudze prot latviešu valodu, labi orientējas latviešu vidē, viņiem problēmu nebūs.”

Daļai vidējās paaudzes arī nav problēmu ar latviešu valodas apguvi un lietošanu, tomēr daudzi iedzīvotāji sūdzējās, ka ārsti “**aprakstot slimnieka stāvokli**, krieviski var uzrakstīt veselu lapu, bet latviski labi ja lapas ceturtdaļu. Pietrūkst vārdu. Latviski to izdarīt nevar.” Savukārt mediķi sūdzējās, ka “pagājušajā gadā bija speciāli medicīniskie kursi. Visa literatūra bija jālasa latviešu valodā. Protams, ja tā būtu krieviski, tiktu patērēts daudz mazāk laika. Darbā arī jālasa latviski. Gribi vai negribi.”

Tika pieminētas arī problēmas **valsts iestādēs**: “..Diskomfortu mēs, protams, jūtam. Aizgāju, piemēram, uz Pasu daļu, lai meitai noformētu pasi. Viss notika latviešu valodā. Domāju, kāpēc man būtu cilvēkiem jāatņem laiks un viņi jāapgrūtina. Es sāku runāt krieviski. Ja runātu labi latviski, ātri visu paskaidrotu.” Ir grūtības **iegūt vajadzīgo informāciju**: “Slikti arī, ka informācija mums ir tikai vienā, latviešu valodā. Sludinājumi, paziņojumi sabiedriskajās vietās. Kaut vai tikai mazliet pierakstītu krieviski. Tajā pašā poliklinikā cilvēkiem nepietiek valodas zināšanu, un, lai izlasītu, viņi klist pa polikliniku, kaut ko meklēdami.”

Kādā līmenī būtu jāprot latviešu valoda

Diskusiju laikā tika apspriests arī tas, kādā līmenī būtu jāprot latviešu valoda. Eksperti uzsvēra latviešu valodas **funkcionālas zināšanas**, kas vajadzīgas darbam, tas ir, funkcionālas frāzes, kas nepieciešamas, saskaroties ar klientiem, kā arī latviešu valodas zināšanas, kas saistītas ar **sociālajām attiecībām**. Kāda eksperte apgalvoja, ka “valoda jāprot tik augstā līmenī, kādā to prasa cilvēka sociālie sakari, ne tikai profesionālie. Sociālās saites ir daudz plašākas. Ja, piemēram, cilvēks grib vērsties pilsētas domē, tas vairs nav profesionālo attiecību jautājums.”

Iedzīvotāji arī piekrita, ka latviešu valoda jāzina atkarībā no darba specifikas. Tomēr viņiem likās ļoti svarīgi, lai cilvēks vispār prastu runāt latviski, pat ar kļūdām un “vienalga, kādā līmenī”. Pēc viņu domām, “cilvēkam pašam jāizlemj, kādā līmenī jāprot latviešu valoda”. Viena no Daugavpils iedzīvotājiem atzina, ka “krievu valodā runājošiem cilvēkiem latviešu valodas zināšanu nekad nebūs pietiekami. Vienmēr vajadzēs zināšanas uzlabot. Pakāpeniski. Valodas likumi mainās. Ja zinās latviešu sarunvalodu, varēs pievērst lielāku uzmanību tehniskiem terminiem. Valoda atrodas attīstībā. Ja valoda ir nedzīva, tai vairs nav jēgas.”

Kādām iedzīvotāju grupām latviešu valodas zināšanas ir īpaši nepieciešamas

Tika apskatīts arī jautājums, kādām iedzīvotāju grupām būtu svarīgi zināt latviešu valodu. Gan eksperti, gan iedzīvotāji visvairāk uzmanības pievērsa paaudžu aspektam, ka arī cilvēku profesionālajai specifikai.

Eksperti runāja par to, ka pensionāri, vecāki cilvēki, varētu arī tik labi neprast latviešu valodu, “viņi mierīgi savu pensiju var saņemt pastā bez īpašām latviešu valodas zināšanām, viņi var izdzīvot bez latviešu valodas prasmes. Tāču jautājums ir par dzīvošanu vai par izdzīvošanu...”

Abās diskusiju grupās cilvēki piekrita, ka **jauniešiem** ir obligāti jāprot latviešu valoda, “tiem, kuri domā par savu nākotni, valodu vajag prast, vismaz censties iegūt augstāko, pašu augstāko

limeni”. Protams, ir arī tādi, kas “ne krieviski, ne kādā citā valodā pietiekami neapgūst mācību priekšmetus. Viņi nekad neko nespēj apgūt labi. Tātad tas ir atkarīgs arī no paša cilvēka dotībām.” Pēc daugavpiliēšu domām, protot latviešu valodu, jauniešiem būs lielākas iespējas iegūt darbu un nākotnē integrēties sabiedrībā.

Latviešu valoda ir jāzina cilvēkiem **valsts iestādēs**, pasniedzējiem augstskolās, skolotājiem. Iedzīvotāji uzskata: “Ja strādā rūpnīcā un sarunājas tikai ar priekšnieku par darba algu, ir iespējams, ka latviešu valoda nav vajadzīga. Bet, ja strādā mācību iestādē, bērnudārzā, kultūras iestādē, latviešu valoda ir nepieciešama.”

Efektīvākie latviešu valodas apguves veidi

Apspriežot jautājumu, kā cilvēki apgūst latviešu valodu, eksperti raksturoja dažādas iespējas, kursus, stundas skolās, nodarbības bērniem ārpus skolām, kursus pieaugušajiem, ka arī dažādas nevalstisko organizāciju aktivitātes. Daži no viņiem ieminējās, ka latviešu valodu var iemācīties arī, vienkārši lasot avīzes.

Iedzīvotāji savukārt vairāk uzsvēra tieši **saskarsmi ar latviešiem**, latviešu valodas vidi. Kāda diskusijas dalībiece aprakstīja savu latviešu valodas apgūšanas pieredzi: “Profesionālo leksiku es zinu, ar studentiem sarunājos. Varbūt tādēļ, ka man nav daudz kompleksu. Es vairs neesmu tik jauna, studenti man ir kā bērni. Es arī no viņiem mācos. Man palīdz tas, ka universitātē var dzirdēt latviešu valodu. Es klausos un runāju, un neviens nekad man nebija izteicis piezīmes, mani ciena. Palīdzēja nevis kursi, bet tieši sarunas, saskarsme latviešu valodas vidē” vai arī: “Es desmit gadus strādāju DPU, tas man ir ļoti palīdzējis, it īpaši pēdējos divus trīs gadus. Kad studenti sāka runāt latviski”, kā arī: “Vispār man palīdzēja saskarsme visas dzīves garumā. Vienmēr esmu dzīvojusi šajā vidē. Klasē bija latvieši, institūtā arī runāju latviski. Viss kaut kā pakāpeniski notika. Problēmu nebija, īpaši nevajadzēja mācīties latviešu valodu.” Kāda sieviete stāsta, ka viņa “runā darbā ar bērniem, apgūvusi tādus vienkāršus izteicienus kā “aizej tur”, “atnes to”, daudz nonāk saskarsmē ar latviešiem.

Protams, cilvēki ir apmeklējuši arī dažādus **kursus**, bērni mācās latviešu valodu **bērnudārzā**, jaunieši – **skolā un augstskolā**, tomēr visefektīvākā ir nonākšana latviešu vidē. Otrais efektīvākais un populārākais veids, kā iemācīties latviešu valodu, ir **masu mediju, grāmatu** izmantošana. Daugavpils iedzīvotāji stāsta, ka “var avīzes lasīt... Ja bērni kaut ko atnes latviešu valodā, kādu žurnālu bērniem”, kāda sieviete, piemēram, tulkojusi darbam vajadzīgos materiālus pati saviem spēkiem, skatījusies seriālus krievu valodā un latviski lasījusi subtitrus; tā arī apgūvusi latviešu valodu.

Kas veicina latviešu valodas apguvi

Analizējot faktorus, kas veicina latviešu valodas apguvi Daugavpilī, gan eksperti, gan iedzīvotāji minēja **ekonomiskos apstākļus un saistību ar darbu**. Eksperti uzskatīja, ka “Cilvēks raugās uz

savu darbu. Ja ir **labi apmaksāts darbs**, kas interesē cilvēku, automātiski rodas arī motivācija – mācēt visu, ko pieprasa šis darbs”, “jābūt profesionālām interesēm: darbs, lielāka alga”.

Arī iedzīvotāji atzina, ka pastāv **labākas darba iespējas**, ja prot latviešu valodu, un tas veicina latviešu valodas apguvi. Daugavpils iedzīvotāji stāstīja, ka “ekonomisko problēmu risināšana atrisinātu arī valodas problēmas. Būs darba vietas, kur, protot latviešu valodu, varēs arī saņemt labu algu.” Arī jauniešiem vēlme **iekārtoties labākā darbā, iegūt labāku izglītību** nosaka iemeslus apgūt latviešu valodu. Kāda sieviete pat izteica šādu priekšlikumu: “Divi cilvēki varētu strādāt vienādu darbu ar apmēram vienādu algu. Bet cilvēks, kas pārzina latviešu valodu, varētu saņemt nedaudz vairāk. Tad cilvēki gribēs nopelnīt vairāk, un radīsies vēl papildu motivācija.”

Motivāciju apgūt latviešu valodu, pēc ekspertu domām, veicina arī “**paša cilvēka nospraustie mērķi**, tā ir motivācija kaut ko veidot savā dzīvē, kaut ko mainīt”, arī “**nedrošības sajūta**” sekmē vēlmi paaugstināt latviešu valodas zināšanu līmeni.

Ne mazāk svarīgs faktors ir **attieksme pret latviešu valodu un Latviju**, jo mēdz būt cilvēki, kuriem “ir milestība pret Latviju tāda, kādas pat latvietim dažkārt nav. Tagad daudzi latvieši dzīvo Latvijā un nemaz Latviju nemil.” Latvijas tēls un patriotiskā audzināšana, attieksme pret Latviju, – tas viss ietekmē latviešu valodas apguvi.

Iedzīvotāji uzskatīja, ka ir svarīga arī **labvēlīga valsts attieksme un dažādas valsts programmas**, bezmaksas kursi utt. Kāda sieviete stāstīja: “Es būtu ļoti priecīga un strauji progresētu latviešu valodas apgūvē, ja valsts palīdzētu. Es neesmu dzirdējusi par bezmaksas latviešu valodas kursiem, bet ar lielu prieku tos apmeklētu.”

Kas kavē latviešu valodas apguvi

Par faktoru, kas kavē latviešu valodas apguvi, diskusijas dalībnieki pirmām kārtām minēja **vides trūkumu**, “vissliktākais ir tas, ka mums nav vides, kur varētu lietot latviešu valodu. Kad esmu Rīgā, sanatorijā, tur dzirdu latviešu valodu un pat tad, kad man kaut ko jautā krieviski, es neapzināti atbildu latviski. Tāda ir vides nozīme. Daugavpilī gandrīz visi ir krievi. Eš mācījos kursus, kad vēl strādāju, tagad esmu pensijā. Sēdējāmursos, runājām, it kā daudz ko zinājām. Tiklīdz aizver kladi, izej laukā, atkal nonāc krievu vidē, un viss tiek aizmirsts.” Kāda ārste stāstīja: “Nav cilvēku, ar kuriem Daugavpilī būtu jārunā latviski. Eš strādāju par ārsti, runāju katru dienu ar pacientiem. Kopš latviešu valoda ir kļuvusi nepieciešama, ir bijuši tikai kādi trīs–četri cilvēki, kuriem būtu patīkamāk, ja es ar viņiem runātu latviski.”

Eksperti savukārt par svarīgāko iemeslu uzskatīja cilvēku **mērķu trūkumu**, it īpaši vecāka gadagājuma cilvēkiem: “Vecākajai paaudzei, man šķiet, mērķi vai nu ir jau sasniegti, vai arī tā nenospraūž nākotnē nekādus mērķus”; “Ja cilvēks šeit dzīvo, nodzīvojis ilgu posmu, viņš domā, kāpēc viņam būtu kaut kur jāiet, kaut kas jāpierāda, kāpēc? Bet cilvēks, kas ir atbraucis nesēn, ļoti labi saprot, ka viņš grib integrēties, un viņam vajag to darīt. Tas savā ziņā ir stimulē.”

Gan eksperti, gan Daugavpils iedzīvotāji, kas piedalījās diskusijās, piekrita, ka **attieksme pret latviešu valodu** bieži vien kavē tās apgūšanu. Pēc kāda eksperta domām, “ir cilvēki, kas prot

latviešu valodu, un tie, kas neprot. No tiem, kas prot, ir tādi, kas vēlas runāt latviski, un tādi, kas nevēlas”, ir arī tādi cilvēki, kas it kā saprot, ka latviešu valoda būtu vajadzīga, bet mācīties nevēlas, “paši nemācās, bet mēģina visu nokārtot kaut kā citādi, šeit ir redzama attieksme pret valodu.”

Eksperti uzskatīja arī, ka **iespējamība iegūt augstāko izglītību un vēlāk strādāt privātajos uzņēmumos**, lietojot tikai krievu valodu, kavē latviešu valodas apguvi, pazeminot motivāciju to mācīties, jo nerodas nepieciešamības sajūta. Tomēr daži eksperti atzina, ka privātajās augstskolās ir pozitīvas tendences attiecībā uz latviešu valodas mācīšanu un vajadzību.

Viena no diskusijas ar iedzīvotājiem dalībniecēm izteica domu, ka motivāciju kavē arī “**mentalitāte**, krievu mentalitāte vai slāvu mentalitāte, kas mēdz vainot pasniedzēju, valsti, situāciju, bet tikai ne pašiem sevi”. Latviešu valodas apguvi traucē arī **tuvu cilvēku attieksme**. Kā pastāstīja viena no Daugavpils iedzīvotājām, “mēs taču esam normāli cilvēki un saprotam, ka vajag. Redzot, kā mūsu bērni mācās un ka viņiem tas veicas. Bet mans vecākais dēls, kurš tagad mācās Rīgā, izdzirdis manis teiktās pāris frāzes latviski, saka: “Mamma, es visu sapratu, bet tu labāk nerunā.””

Motivāciju mācīties samazina arī **latviešu attieksme**. Šajā ziņā ekspertiem un iedzīvotājiem bija nedaudz atšķirīgas domas. Eksperti uzsvēra, ka latvieši ar savu **nevēlēšanos runāt ar citas tautības cilvēkiem latviski** kavē latviešu valodas apguvi. Bet Daugavpils iedzīvotāji vairāk stāstīja par to, ka latviešiem nevajadzētu tik **agresīvi reaģēt uz cilvēku valodas kļūdām** vai arī **labot kļūdas** cilvēka runā. Kaut gan iedzīvotāji arī pieminēja faktu, ka latvieši Daugavpilī biežāk runā krieviski nekā latviski. Iedzīvotāji vēl uzsvēra, ka daudzi latvieši nerunā ar viņiem latviski. Izskanēja pat viedoklis, ka **latvieši nevēlas, lai krievi iemācītos latviešu valodu** un būtu konkurētspējīgi darba tirgū.

Latviešu valodas apguvi kavē arī **līdzekļu trūkums**, lai apmeklētu valodas kursus, vai arī lai izveidotu kvalitatīvus un specializētus kursus. Daudzi iedzīvotāji sūdzējās par **kursu zemo kvalitāti** un arī par to, ka kursi pārsvarā ir domāti vai nu iesācējiem, vai arī valodas prasmes kategorijas iegūšanai un naturalizācijai. Ļoti **trūkst specializētu kursu** dažādu profesiju pārstāvjiem. **Nav arī labu skolotāju**, jo ne katrs cilvēks, kas prot latviešu valodu, var to kvalitatīvi mācīt. Skolotājiem ir nepieciešami speciāli sagatavošanas kursi.

Diskusijā izskanēja viedoklis, ka “valodas likums kaut kādā ziņā ir diskriminējošs. Cilvēkam nevar neko tāpat vien likt, uzreiz rodas “pretinde”. Var to izpildīt, bet sirdī rodas antipātijas. Labs rada labu, bet varmācība rada varmācību. **Cilvēks jūtas diskriminēts**. Tu neesi brīvs, tev norāda, kur ir tava vieta.” Ne tikai Valsts valodas likums, bet arī citi notikumi valstī negatīvi ietekmē latviešu valodas apguvi. Kāda sieviete stāstīja: “Man ir tāda sajūta, ka **es šai valstij neesmu vajadzīga**. Es neesmu nekas. Valsts negrib, lai es tajā integrējos. Tiek oficiāli izsludināts konkurss par labāko sacerējumu, kā padzīt no Latvijas..”

Eksperti arī bija norūpējušies par to, ka nepastāv **dialogs starp cilvēkiem**, un tas kavē gan integrāciju, gan latviešu valodas apguvi. “Cilvēki nevēlas uz klausīt cits citu, uz klausīt viedokļus, kas ir vienā pusē un kas ir otrā. Liela nozīme ir arī izskaidrošanas līdzekļiem. Jāsāk ar dziļāku dialogu, jāuzklausā pretējās puses viedoklis.”

*Valodas politikas un latviešu valodas apguves iespējas nākotnē
diskusiju dalībnieku skatījumā*

Runājot par valodas politikas un latviešu valodas apguves iespējām nākotnē, visi diskusiju dalībnieki piekrita, ka viens vienīgs Valsts valodas likums vai bargāki sodi neatrisinās izveidojušos situāciju Daugavpilī. “Lai runātu latviski, jāsaprot, ka šī valoda ir nepieciešama, bet to nevar panākt ar varu.” Daudzi Daugavpils iedzīvotāji uzskatīja, ka “protams, daudz ko ir sabojājis pats sākums, kad sabiedrība bija sadalījusies divās daļās, pret krieviem pastāvējis negativisms, kaut gan viņi saprata, ka latviešu valoda jāzina. Bet viņus spieda to mācīties, ar viņiem neviens nerēķinājās, un tas bija skumji. Ar varu nevar piespiest, nekas nesanāk.” Vēl kāda sieviete stāstīja: “Tad pēkšņi vienā mirklī izrādījās, ka es esmu nepareiza tikai tādēļ, ka runāju krieviski. Pat valsts sāka uzskatīt mani par nepareizu. Tagad tas ir mans komplekss.” Šobrīd ir izveidojusies situācija, ka “no vienas puses, tu jau pats esi kaut ko apguvis, bet, no otras puses, saproti, ka latviešu valoda ir vajadzīga. Nav arī tik liela spiediena, tagad latviešu valoda ir kļuvusi interesantāka, cilvēki mācās, saprot.”

Daugavpils iedzīvotāji savā diskusijā atzina: “Mēs gribam saprast cits citu un sarunāties, cilvēkiem būtu jādod lielāka brīvība un iespējas.” Bet attiecībā uz nākotni ir svarīgi runāt arī par dažādām iespējām apgūt latviešu valodu. Ir ļoti svarīgi izveidot dažāda veida **kursus, kas atbilstu iedzīvotāju pieprasījumam**. “Man vajag, lai es varu iegūt atbildes uz saviem konkrētajiem jautājumiem. Bet mums visi kursi ir orientēti uz valodas prasmes kategorijas iegūšanu, sagatavošanu naturalizācijai. Man to nevajag. Man vajag izteikt savas domas svešā valodā. Darbā. Es nemēdzu runāt latviski ikdienā, tātad sadzīves valoda man nav vajadzīga,” par savam vajadzībām stāsta Daugavpils iedzīvotāja – juriste. Iedzīvotāji vēlas redzēt **diferencētus kursus**, par kuriem jau iepriekš jābūt informācijai, kam tie ir domāti, ko no tiem var iegūt. Jābūt ligumam, kas būs jādara un ko varēs kursos apgūt, lai sasniegtu noteiktu latviešu valodas zināšanu līmeni. Jābūt cilvēkiem, kas labi pārvalda mācīšanas metodiku. Tā ir ļoti svarīga. Nepieciešami **labi metodiski** un arī **labas mācību grāmatas**. Ir vajadzīgi speciālie kursi, kas palīdz apgūt īpašus terminus un prasmes. Jāpaaugstina mācību līdzekļu kvalitāte, jo šobrīd “nav labu grāmatu, pašmācības grāmatu”. Mācību grāmatu līmenis ir zems. To skaits ir ļoti liels, bet kvalitāte slihta. Ir vajadzīgas **mazākas grupas, klases**. Lai mācītos valodu, **stundās jārunā**. “Ja klasē ir 24 cilvēki, visiem nebūs iespējas runāt.”

Būtu labi **televīzijā rādīt vairāk interesantu filmu un programmu latviski**, kā arī interesantākas programmas latviešu valodas apgūšanai, ņemot vērā, ka televīzija ir viens no efektīvākajiem līdzekļiem, kā apgūt latviešu valodu. **Valstij ir jāatbalsta dažādu nevalstisko organizāciju darbība**, kas saistīta ar latviešu valodas apguves iespēju paplašināšanu. “Ir daudzas jomas, kur var darboties pašdarbnieciski. Noteikts iedzīvotāju slānis var darboties dažādās nevalstiskās organizācijās. Bet **izglītībai tiešām vajag papildu līdzekļus** no valsts un sponsoriem. Skolām vajag dažādiem pasākumiem. Bērnu un jauniešu centrs vispār vairs nekādus kursus nefinansē.”

Ar bērniem un jauniešiem problēmu ir mazāk. “Problēmas ir tiem, kuriem ir jau pāri 40. Bet bērniem būtu labi organizēt **nometnes**. Lai latviešu valoda tiem kļūst par otro dzimto valodu.” Tomēr pieaugušajiem ir grūti paplašināt vidi mākslīgi. Pēc ekspertu domām, ir “**jāmēģina nevis mainīt vidi, jo tas nav iespējams, bet jāmēģina mainīt attieksmi, radīt pozitīvu viedokli**”.

Eksperti stāsta arī, ka “šogad valsts iesaistīsies ar savu naudu. Un tā ir ļoti laba vēsts, ja valsts saprot, ka jāsāk ieguldīt valodas apgūšanā. Dievs dod, ka pamazām šī tendence attīstītos, jo ārzemju atbalstītāji tikmēr dos naudu, kamēr pati valsts arī būs iesaistīta. Ja valsts nemitēsies dot naudu, tad arī ārzemju atbalstītāji nemitēsies. Ir jāmaina aktivitātes, kas saistītas ne tikai ar valodu un tās apguvi, bet gan ar visu.”

Ka uzskatīja eksperti, “vajadzētu veikt kaut kādus **stimulējošus pasākumus latviešiem, lai viņi vairāk runātu latviski**. Tad nebūtu problēmas, kā īpaši mācīt latviešu valodu. Paši varētu ikdienā lietot valodu, tas daudz palīdzētu.”

Ir svarīgi arī izveidot **integrācijas programmas katram reģionam**, ņemot vērā tā etnokultūras specifiku, kā arī ir pilnīgāk izstrādāt vispārējo valsts integrācijas programmu.

BIBLIOGRĀFIJA

1. 2000. gada tautas skaitīšanas provizoriskie rezultāti. LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.
2. Āboltiņš R., Pabriks A., Vēbers E. Sabiedrības integrācija: atsvešinātības pārvarēšana. 2001.
3. Ager D. Motivation in Language Planning and Language Policy. Multilingual Matters LTD, Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney, 2001.
4. Aistara G. Kas ir sabiedriskā politika? <http://www.politika.lv/index.php?id=100487&lang=lv> Pēdējo reizi sk. 05.05.2003.
5. Āpine I., Dribins L., Jansons A., Vēbers E., Volkovs V., Zankovska S. Etnopolitika Latvijā. Rīga, 2001.
6. Baltijas datu nams, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Pētījums “Jaunpilsoņu aptauja”. Atskaite. 2001. gada aprīlis.
7. Baltijas datu nams. Pētījumu un rīcības programma “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību”. Atskaite, 1. un 2. posma rezultāti. 1997. gada novembris – 1998. gada janvāris.
8. Baltijas sociālo zinātņu institūts sadarbībā ar Kanādas Starptautisko attīstības aģentūru, EDSO un SFL. Bilingvālās izglītības ieviešanas analīze. Rīga, 2002.
9. Bratt P. C. Linguistic Minorities in Multilingual Settings. Implications for Language Policies. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 1994.
10. BSZI, LR Naturalizācijas pārvalde. Pētījumu un rīcības programma “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību”. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2000. gada novembris. Atskaite. 2001.
11. “Diena”, 10.02.1998.
12. Djačkova S. Valodas loma reģiona attīstībā. “Tagad”, LVAVP informatīvais biļetens Nr. 4, 2000.

13. Djačkova S. Valodas loma reģiona attīstībā. Maģistra darbs. LU Socioloģijas nodaļa. 2000.
14. Druvieta I. Valodas politikas loma sabiedrības integrācijas procesā / Vēbers E. (red.). Integrācija un etnopolitika. Jumava, Rīga, 2000.
15. Druvieta I., Baltaiskalna D., Ernstsone V., Poriņa V. Latvijas valodas politikas analīze: ekonomiskie aspekti. Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts, Rīga, 2001.
16. Gellner E. Nations and Nationalism. Basil Blackwell Ltd., 1983.
17. Grin F. Evaluating Policy Measures for Minority Languages in Europe: Towards Effective, Cost-Effective and Democratic Implementation. European Centre for Minority Issues, Flensburg, Germany, 23–24 June, 2000.
18. Grīnvalds D. Sods vai gods. "Rīgas Balss", 18.03.1998.
19. Hirša Dz. Valsts valoda Latvijā: nevis dilemma, bet aksioma. "Latvijas Vēstnesis", 18.02.1999.
20. Kamenska A. Valsts valoda Latvijā (panākumi, problēmas, perspektīvas). Latvijas Cilvēktiesību un etnisko pētījumu centrs, Rīga, 1994.
21. Kolčanovs B. Minoritāšu līdzdalība sabiedrības integrācijā. <http://www.politika.lv/?id=101281&lang&print=> Pēdējo reizi sk. 05.05.2003.
22. Latviešu valodas apguves valsts programma (LVAVP). Laikraksta "Izglītība un Kultūra" ielikums. LVAVP materiāli.
23. Latviešu valodas apguves valsts programma, Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Valoda, 2002. gada novembris – 2003. gada februāris. 2003.
24. Latviešu valodas apguves valsts programma. Informācija LVAVP Nr. 3, 2001.
25. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra pētnieces Signes Martišūnes darbs (manuskripta sagatavošanas laikā nav publicēts).
26. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. Cilvēktiesības Latvijā 2002. gadā. 2003.
27. Liepājas pilsētas attīstības stratēģija. Kopsavilkums. Liepājas pilsētas dome, Liepāja, 2000.
28. LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Iedzīvotāju aptauja par politikas un reģionu attīstības jautājumiem. 2000.
29. LVAVP. Latviešu valodas apguves valsts programmas 2002. gada ziņojums. Rīga, 2003.

30. Muižnieks N., Brands-Kehris I. Latvia and the EU/ Kubicek P. "The European Union and Democratization", Routledge (sagatavots publicēšanai).
31. Naturalizācijas pārvalde. 2001. gada pārskats. Rīga, 2001.
32. Naturalizācijas pārvaldes materiāli.
33. Pabriks A. Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā. Sorosa Fonds – Latvija, Nordik, Rīga 2002.
34. Rose R. New Baltic Barometer IV: A Survey Study. Studies in Public Policy, Nr. 284. Sabiedriskās politikas studiju centrs. Stratklaidas Universitāte, Glāzgova, 2000.
35. Runnūt M. The Common Language Problem. In: Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights. CEU Press, 1999.
36. Sabiedrības integrācija Latvijā. Valsts programmas koncepcija. Rīga, 1999.
37. Shibutani I., Kwan K. M. Ethnic Stratification. A Comparative Approach. The Macmillan Company, Collier Macmillan Limited, London, 1965.
38. SKDS, Iedzīvotāju integrācija: sabiedriskās aktivitātes. Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2002. gada marts.
39. Stalidzāne I. Latviešu valodas intensīvās apmācības programmas ieviešana naturalizācijas procesa veicināšanai Latvijā. "Naturalizācijas pārvaldes vēstis", LR Naturalizācijas pārvaldes informatīvs izdevums Nr. 6.
40. Tas akmeņainais valodas ceļš no "viņi" uz "mēs". "Latvijas Vēstnesis", 10.04.2001.
41. UNDP. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1997. Rīga, 1997.
42. UNDP. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2000/2001. Rīga, 2001.
43. Valsts programma "Sabiedrības integrācija Latvijā". Rīga, 2001.
44. Valsts programmas koncepcija "Sabiedrības integrācija Latvijā". Rīga, 1999.
45. Valsts valoda Latvijā. Valsts valodas centrs, Rīga, 1992.
46. Valsts valodas politikas īstenošana Latvijā: Valsts valodas centrs 1992–2002. Valsts valodas centrs, Rīga, 2002.
47. Valsts Cilvēktiesību birojs. Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2002. gada pirmajā ceturksnī. 2002.

48. Varennes F. de. A Guide to the Rights of Minorities and Language. COLPI, Papers 4, Open Society Institute, 2001.
49. Vēbers E. Bilingvālās izglītības reforma / Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā. Sorosa fonds – Latvija, Rīga, 2001.
50. Ventpils Nepilsoņu konsultatīvās padomes materiāli.
51. Ventpils sabiedrības integrācijas programma. Ventpils, 2000.
52. Zeļčermans B., Rogaļeva N. Mazākumtautību izglītības politika Latvijā: kas un kā to nosaka? / Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā. Sorosa fonds – Latvija, Rīga, 2001.
53. Zepa B. Komunikācija – politiskās integrācijas nosacījums / Vēbers E. (red.). Integrācija un etnopolitika. Jumava, Rīga, 2000.

Sagatavota iespiešanai SIA "Nordik". Reģ. apl. Nr. 2-0792. Adrese – Daugavgrīvas ielā 36–9,
Rīgā, LV-1048, tālr. 7602672. Iespiesta un brošēta a/s "Preses nams" poligrāfijas grupā "Jāņa sēta".